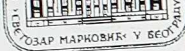

В 300/2

003032836

COBISS ◦

Београд, јул 1936

ИЛУСТРОВАНА
ВОЈНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА

УРЕДНИК

БОРИВОЈЕ М. СРЕЋКОВИЋ

пешадиски пуковник у пензији

УРЕЂУЈЕ

**ОДБОР ОФИЦИРА СВИХ РОДОВА
ОРУЖЈА И СТРУКА**

СВЕСКА ДРУГА

А—Б

БЕОГРАД

Штампарија Драг. Поповића, Луја Бартуа бр. 3. Телефон 22-413

1936

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
Л. И. Бр. 32836

Распурање ове књиге у војсци и морнарици одобрио је Господин Министар војске и морнарице својим решењем ББр. 11696

За време светског рата је прогрес артилерије био велики. Број модела оруђа, њихов калибар, дOMET, тежина оруђа и зрна, као и њихова моћ на мети, расту до фантастичности. Број самих оруђа од три до четири на батаљон, пред почетак светског рата, попео се на 10 до 14. После рата скоро у свима државама оруђа су сваковрсних модела. Ова многобројност врста настала је ратним заплешивањима, али, како она рђаво утиче на снабдевање муницијом, то се све државе труде да их у границама финансијских могућности сведу на што мањи број и зато врше преоружања.

АРТИЛЕРИЈА СРПСКЕ ВОЈСКЕ

У устанку 1804 г., под Карађорђем, Срби су први топ употребљили марта 1804 г., при нападу на Шабац. Карађорђу је овај топ послао новосадски владика Јован Јовановић преко Димитрија Пуљевића, трговца из Сремске Митровице. Прво је послао један топ, а онда, после недељу дана, и други, са топцијом Матом, који је управљао овим првим српским топовима. Топови су прво направљени у Варадину, а тек онда, са ђуладима и каром, пребачени у Србију. Били су гвоздени и око метар дуги. Оба ова топа употребљена су при опсади Београда. Колико је Карађорђе имао топова, осим ова два, не зна се, али је познато да је, у октобру 1810 г., у борбама око Лознице, имао 13 топова. Исто тако имали су топове и војвода Стеван Синђелић и Хајдук-Вељко. По свој прилици Карађорђе је приликом освајања турских градова заплешивао и топове, а, према подацима др. Алексе Ивића, проф. Универзитета, неки су топови од 1804—1813 г. ливени и у Београду и он је у бечком војном музеју нашао два топа на којима стоји напис, немачки и ћирилицом, да су изливени у Београду 1812 г. „за владенија Георгија Петровића I, Врховног Војда Српског Народа“.

Ови су топови од бронзе, један кал. 12,5 см. други кал. 7,8 см. (први 151 см., други 135 см.).

И почетком другог устанка, 1815 г. Срби су имали топове. 1835 г. Кнез Милош је добио из Цариграда седам шестофунтовних топова, а исте године у Бечу је купљено 14 топова (8 шестофунтовних, 4 дванаестофунтовна и 2 трифунтовна).

Затим су српски топови ливени у Тополивници у Крагујевцу. Први топ изливен је у Крагујевцу 1853 г. за владе кнеза Александра Карађорђевића. У први мах изливена су 42 топа шестофунтовна — глатка, 14 хаубица кал. 13 см. (8 кратких и 6 дугачких), а касније је изливено још 18 топова од 12 см. кал. и шест дугачких хаубица, кал. 16 см. 1860 изливено је још 24 брдске дугачке хаубице (12 см. кал.), дакле свега 104 топа.

1862 год. Србија је имала 104 топа (16 12-фунтовних топова, 66 6-фунтовних и 22 брдске хаубице). Ови топови били су од бронзе, глатки и спредпунећи се, а зрна су од ливеног гвожђа и округла (ако су пуна, звала су се ђулад, а шупља су се звала гранате). Упалјачи су били дрвени, уздуж пробушени, а шупљина је била испуњена пресованим црним барутом, који се запаљивао споља још у топовској цеви. Опаљивање топова вршило се фитиљем, кроз фаљу, која је озго пробушена, или фрикционом цевчицом. (Од ових топова неки су употребљени и у рату 1876 г.).

1863 г. у наоружање су примљени жљезни — олучни бронзани топови спредпунећи се, систем Ла Хит, модел француских топова систем Ла Хит 858. И ови су топови рађени у крагујевачкој тополивници. Били су: 4-фунтовни тешки пољски, 4-фунтовни лаки пољски и 4-фунтовни брдски а доцније и 12-фунтовни олучни бронзани, 12-фунтовни бронзани олучни мерзери и 4-фунтовни

бронзани олучни горски мерзери, који су ливени од бронзе (100 делова бабра и 11 делова калаја), цеви су биле жљобне, а пунили су се спреда. Зрна су била гранате са простим дуваровима са крилима за вођење у жљобовима, упаљачи су били метални, конкусиони (фитиљ се запаљивао још пламеном барутног пуњења у цеви). Са топовима система Ла Хит Србија је водила ратове 1876-77-78 и 1885 г. Пред рат 1876 имала је у сталном кадру 8 пољских и 4 брдске батерије а у народној војсци 18 лаких бригадних батерија.

Пред рат 1876 образовано је прво пет артиљерских пукова (на сваку дивизију по један пук), сваки пук од 3 батерије, а батерија је имала 8 топова. Затим, свака пешадиска бригада I позива (било их је 18) имала је по једну лаку батерију, а за целу било је образовано 5 брдских батерија, по 6 топова на батерију. У току рата образоване су батерије од 6 топова, пошто се показало да су батерије од 8 топова сувише гломазне. Образоване су још за четничку војну батерије наоружане горским мерзерима. Србија је у овом рату имала и једну Крупову 8 см. челичну батерију и два швајцарска бронзана острагана.

У рат 1877 Србија је ушла са 23 пољске тешке батерије, 7 брдских и 1 12-фунтовном батеријом, поред неколико мањих батерија, које су после овог рата сасвим избачене из наоружања због сувише слабог дејства.

1885 г. Србија је у Француској поручила Де Банжове пољске и брдске топове кал. 80 см., којима је била наоружана и француска артиљерија.

Фабрика је, 1886 г., извршила је испоруку. Српска артиљерија је тада преоружана са 45 пољских и 7 брдских батерија (по 6 топова на батерију). Пољски Де Банжови топови добили су назив 88 мм. пољски топ м. 85. Састав пољских батерија био је: 6 топова, 8 кара и 1 лафет,

а брдских 6 топова, 8 лафета и 120 муниц. сандука. Ови топови остали су у наоружању српске артиљерије до 1910 г. а у светском рату, 1914-18 г., играли су видну улогу при одбрани Београда и других положаја. 1916 г. пали су у руке непријатељу, при повлачењу српске војске. Ма да су Де Банжови топови били конструисани за црни барут, код њих је употребљен малодимни барут.

Поновно преоружање српске артиљерије извршено је 1910 г. **брзометним** топовима од 75 мм. система Шнајдер, модел 1907. (Ови топови поручени су Шнајдеровој фабрици у Крезу, Француска, 17 децембра 1906 г., а испорука је извршена до краја 1909 г.). Поручено је било 47 пољских батерија кал. 75 мм. и 9 брдских батерија кал. 70 мм. (Свака пољска батерија 4 брзометна топа, 12 кара, 3000 метака; брдска батерија: 4 топа и 100 сандука за муницију, сваки сандук 8 метака).

Накнадно је поручено још 16 цеви за пољске топове м. 907, како би се имали топови за пробе у Крагујевцу и Обилићеву.

Код исте фабрике поручено је, 1910 г. још 40 пољских брзометних батерија. Пред рат 1912 г. Србија је имала **90 пољских брзометних батерија** (4 топа, 8 кара) и **9 брдских брзометних батерија** (од 4 топа), **свега 390 топова**. (Брзометни топови из друге поручбине добили су назив: 75 мм. брзометни топови м. 907-А.

Српски опсадни топови и пољске хаубице. Са топовима које је Србија запленила у Нишу, 1877 г. и топовима порученим, 1897 г., у Шнајдеровој фабрици (16 топова од кал. 12 см. м. 1897, 22 хаубице истог калибра и модела и 6 мерзера кал. 15 см. м. 1897, сви систем Шнајдер—Кане), српска артиљерија је 1904 г., имала 12 Крупових острагана од 8 см., 13 од 9 см., 4 од 12 см., 3 кратких, од 15 см. и 3 од 15 см. обалских, затим 8 руских острагана (10,66 см.), 16 Шнајдер—Кане,

м. 1897 (12 см.). 15 српских бронзаних (12 см. — 12-фунтовних), 4 бронзана — кратка спредњака (12 см.), 36 срп. мерзера-спредњака (12 см.), 12 српских бронзаних острагана (15 см.) и 2 бронзана цариградска (15 см.), свега 138 оруђа. 1910 г. поручено је у Шнајдеровој фабрици у Крезоу још 40 хаубица (8 хауб. брзометних батерија од по 4 хаубице кал. 12 см и 2 хаубичне брзометне батерије са по 4 хаубице кал. 15 см.).

У светском рату сав овај материјал је тропао, и евакуисано је за Француску: 24 брзометна и 4 Де Банжова пољска топа, 8 брдских топова разних модела и три заплењене хаубице (кал. 10 см.).

По реорганизацији српске војске, Француска је наоружала нашу артиљерију са 75 мм. пољским брзометним топовима м. 12 и м 97, 120 мм. и 155 мм. брзометним хаубицама, 120 мм. дугачким топовима, рововским оруђима 58 мм., Азен-хаубицама, пешадиским топовима 37 мм. итд.

Артиљерија краљевине Југославије.

Брдска артиљерија краљевине Југославије има у наоружању 65 мм. брдске топове м. 1906, 75 мм. брдске топове м. 15 и 100 мм. брдске хаубице м. 1916. 65 мм. брдски топ м. 1906 набављени су на Ђрфу и француског су порекла, а друга два су Шкодиног система.

Пољска артиљерија: 75 мм. пољски топ м. 12, 75 мм. пољски топ м. 97, 80 мм. пољски топ м. 5/8, 100 мм. пољска хаубица м. 14, 105 мм. пољска хаубица м. 98/09, 105 мм. пољска хаубица м. 16, 120 мм. пољска хаубица м. 1910, 150 мм. пољска хаубица м. 1910, 150 мм. пољска хаубица м. 1914, 155 мм. пољска хаубица м. 1917, 105 мм. дугачки топ м. 1915, 105 мм. дугачки топ м. 1913.

Рововска оруђа су углавном француска и аустриска и то су: 58 мм. и 240 мм. мерзери.

Противаеропланска артиљерија: 88 мм. противаероплански брзометни топ м. 1914. (Детаљније о свима овим оруђима види

под: Брдска артиљерија, пољска артиљерија, рововска оруђа, хаубице и противаеропланска артиљерија. — Исто тако о артиљериском наоружању појединих земаља види под именима тих земаља).

Артиљерија на маршу в. Наступни марш, бочни марш и одступни марш.

Артиљерија на предстражи је нераздвајни део сталне предстраже. Њен је задатак „тучење предтерена испред главног положаја а делом и испред предстражарског”. Артиљерија се не придаје маршевским предстражама. Распоред се врши дању.

Артиљерија у борби. Артиљерија у борби има за задатак да силом свога моћног ватреног дејства помаже пешадију: у нападу да ломи све препоне, које сметају њеном напредовању, тј. непријатељеву живу снагу и његове организације, а у одбрани да јој омогући непоколебљиви и победоносни отпор. Ову своју општу улогу артиљерија врши нарочитим посебним задацима: тучењем и уништавањем живе снаге, батерија, борних кола, блиндираних аутомобила, возова, балона, аероплана; затим, кидањем веза, рушењем организација, тучењем комуникација и разних прилаза, узнемиравањем непријатеља, гађањем зрнима са отровним и загушљивим гасовима, у циљу заслепљивања осматрачница и командних места, као и у циљу разних других неутралисања.

У нападу на непријатеља, који је раније посео положај, задатак је артиљерије:

Приликом подилажења: да не дозволи да пешадија потпадне под непријатељску артиљериску ватру а да она не буде у могућности да је узме у заштиту.

У уводној борби задатак је артиљерије: потпомагање, заштита и праћење даљег покрета претходничке пешадије — извиђање.

Приликом припремног напада: под заштитом претходничког распореда или ватре појединих батерија, артиљерија из

главнине заузима своје положаје. Тежња је стварање ватрене надмоћности. Циљ је у првом реду неутралисање непријатељске артилерије.

Приликом јуриша: у припреми јуриша, артилерија дефинитивно завршава груписање ватре, развијајући максимум дејства. Делом ватре притискује позадину непријатељског положаја и саобраћај, спречавајући приступ резервама. Увек спремна за учешће у сузбијању непријатељског противнапада.

У случају успеха артилерија гони ватром непријатеља, не дозвољавајући му да се групише, а у случају неуспеха концентрише ватру на месту неуспеха и жртвује се за спас пешадије.

Гоњење врши ватром сва артилерија, а покретом прво пратећа артилерија, артилерија придата пешадији или пак она која је у њеној непосредној близини. Померање се врше по наређењу или по иницијативи.

У сусретној борби задатак је претходничке артилерије да потпомаже претходничку пешадију у брзом заузимању потребних тачака или да импресионира непријатеља о озбиљности акције парализујући његову активност. Положај заклоњен, развој на ширем фронту, по групама.

Приликом одбране задатак је артилерије заштити сопствене пешадије и ломљење нападачеве офанзивне способности. Отварање ватре се врши по наређењу трупног команданта и иницијативи потчињених старешина. За време подилажења нападачевог артилерија омета и отежава развој нападачу, тукући његову артилерију у развоју и друге важније циљеве. Са приближавањем нападачеве пешадије ватра се постепено појачава, кад она подиђе сасвим близу браниоцу, артилерија преноси ватру на њене резерве.

У противнападу (испаду) задатак је а да га припреми и потпомогне, концентришући ватру и развијајући максимум

дејства на изабраном правцу, а у повратном нападу спрема и обезбеђење напада. Део артилерије врши масовна и изненадна гађања на непријатеља који се још није на заузетом положају организовао, а други део спречава прилаз непријатељског појачања, дејствујући на његове резерве.

Приликом отступања делови одређени за заштиту отступања дејствују до пожртвовања, тукући најближе и најопасније циљеве. Делови одређени за прихват, по заузимању новог положаја, прихватају ватром отступајуће делове.

Распоред артилерије у борби мора да буде такав да сваког момента може дејствовати максимумом своје ватрене моћи против нападнутих објеката или на теренске зоне, које треба бранити. Сем тога, треба да је готова да интервенише без одлагања и у свима борбеним фазама. Ова потреба налаже да се распоред артилерије изврши изоловано, чиме се проширује зона успешног дејства, умањују мртви углови, дели ризик и олакшава снабдевање и доцније померање.

Начелно, артилерија треба да је сасређена у рукама најстаријег трупног команданта армије или дивизије, којом они управљају преко команданата артилерије. Различити узроци (велика ширина фронта, непрегледно земљиште итд.) могу захтевати да се извесни делови полске или брдске артилерије стављају под команду појединих пешадиских команданата (колоне или отсека). Њихова улога према додељеној артилерији слична је улози команданта дивизије према његовој артилерији, а најстарији арт. командант у колони или на отсеку prima улогу команданта артилерије. Ови одвојени делови артилерије ипак морају да одржавају непрекидну везу са својим органским командантом артилерије, како би он, по наређењу, могао да концентрише ватру и на друге циљеве. Трупни команданти наређују колико артилерије

треба заложити, а колико држати у резерви. Они јој дају отсеке за положаје, одређују задатке и наређују час отварања ватре. У току борбе стално надгледају и управљају рад артилерије и, према ситуацији, одређују јој активност и силу њеног гађања, као и потрошњу муниције. Осим тога, они регулишу узајамно дејство артилерије са другим родовима војске, а нарочито са пешадијом, рововским оруђем и ваздухопловним снагама. Између команданта трупа и команданта артилерије треба да постоји стална измена мисли и погледа.

Извиђање и избор положаја врше сви артилериски команданти — командири. Командант артилерије (одреда, дивизије, корпуса, армиске артилерије) прати у извиђању трупног команданта, од кога прима задатак и наређење за поделу артилерије и отсек за пласирање. На основу ових података и личног извиђања или проучавања на карти дели добивену зону на потчињене јединице, дајући им у исто време и задатак и зоне дејства.

Важност циљева опредељује трупни командант, а у детаљу командант артилерије, по начелу да су најважнији циљеви они који су и најопаснији.

Концентрација артилериске ватре по времену и простору на важне циљеве, а нарочито противу решавајућих тачака од веома великог је значаја. Домет артилерије и покретљивост њене путање даје јој могућност да дејствује не само у корист јединица које нормално помаже, већ може имати и своје евентуалне циљеве пред суседним јединицама, ради **концентрације** ватре према захтеву борбене потребе и узајамних помагања. Ова концентрација врши се по наређењу трупног команданта, у одређени час, са одређеним бројем метака, а трајање је 3—5 минута.

Изненађење важи и за артилериско дејство као једна од најсигурнијих залога за успех, па, због тога, треба те-

жити да се оно оствари како у почетку борбе, тако и у њеном развоју у свима подесним моментима.

Уздужна (фланкирајућа) артилериска ватра јако увеличава морално и материјално дејство, па је зато треба увек користити, кад се има могућности. Корисно је, због тога, да и суседне јединице помажу једна другу уздужном или косом ватром својих артилериских делова. Ако се сопствени делови артилерије пласирају у суседне отсеке, с тим да имају добру везу с пешадијом коју помажу, постићи ће се још бољи резултати.

Тесна лична веза свих артилериских команданата са пешадијом, у чијем сектору дејствују, апсолутно је потребна.

Прекид ватре. Трупни командант, на основу тактичне ситуације, може донети одлуку да се артилериска ватра привремено обустави. Пред јако надмоћном непријатељском ватром и кад стање пешадиске борбе то допушта, поједини официри, који командују артилеријом, рачунајући ту и командире батерија, такође могу привремено да обуставе ватру, но с тим да су свесни одговорности коју тада примају на себе. У критичним борбеним моментима не треба се бојати никаквих губитака.

Промену положаја, а нарочито уназад, начелно треба вршити по одобрењу или пристанку трупног команданта. У хитним пак случајевима промену положаја у напред могу наредити и команданти артилерија, а кад је у питању да се одлучно и брзо искористи какав успех, онда и сваки командир батерије може **и треба** да нареди тај покрет у напред.

Пошто, због промене положаја, артилерија за извесно време прекида своје дејство, а тиме и помагање пешадије, промену положаја треба наређивати само онда кад је сигурно да ће њено дејство бити веће с новог положаја или пак кад су циљеви ван домета.

Кад се деси случај да артилерија у троши сву муницију, она не сме због

тога да напусти свој положај, осим у случају кад се то нареди. „Није грех изгубити своја оруђа, ако је артиљерија, по цену ових губитака, испунила свој задатак. Ако су официри избачени из строја, топовођа, па чак и послужоци, треба да умеју и сами да извуку користи од својих оруђа до последњег метка и последњег човека“.

Оближње трупе дужне су редовно да заштићују своју артиљерију.

Артиљериска гађања деле се по дејству на рушеће гађање, чији је задатак потпуно уништење или онеспособљење циља и гађање за неутралисање (само привремено онеспособљење циља, потпуно или делимично).

По тактичној намени артиљериска гађања се деле на рушећа гађања и запрежна, баражна гађања, заштитно гађање, узнемиравајуће гађање, уништавајуће гађање, репресивно гађање, контрабатирање, гађање са специјалним зрнима, артиљериске припреме и противприпреме. (Детаљније о свима врстама гађања види под њиховим именима).

Артиљериска зрна, која су данас у употреби, ова су: разорно зрно (граната), шрапнел, гранат-шрапнел и специјална зрна. (Детаљније о артиљериским зрнима види под њиховим именима).

Артиљериска припрема обухвата све врсте артиљериских гађања пред само извршење пешадиских напада ради рушења препреке утврђења, ућуткивања непријатељских оруђа као и живе силе браниоаче. У њој учествују сва оруђа по напред утврђеном плану. Време њеног трајања се унапред одређује и зависи од степена јачине утврђења. Може бити неколико часова или неколико дана. Ако се жели постићи изненађење, артиљериска припрема уопште се не врши.

Артиљериска припрема гађања је рад од пријема заповести за по-

седање положаја па до почетка гађања, односно опаљења првог метка. Сврха је артиљериске припреме гађања да се сама радња гађања што успешније изврши. Има је две врсте: брза, у маневарској војни и потпуна, кад се има више времена. Ова друга је нарочито добра јер скраћује време трајања коректуре и штеди муницију. У припрему спада: извиђање и избор положаја, одређивање почетних елемената, извођење батерије на положај и осматрање.

Артиљериска противприпрема је планска акција браниоаче артиљерије у циљу спречавања артиљериске припреме и напада пре него што се развио. Као и у артиљериској припреми која је изазива, учествују сва оруђа вршећи уништавајућа гађања са прекидима. Ако се зна тачан час артиљериске припреме, може се са противприпремом почети пре ње.

Артиљериска резерва установљена је у светском рату у великим војскама, и у њеном се саставу налазе разни калибри лаке и тешке пољске и тешке артиљерије „са великом стратешком покретљивошћу“. Њен је задатак да служи као сретство за маневар, које је на расположењу главном команданту.

Артиљериска школа основана је у Србији 6 марта 1850 г. као наставак неке врсте курсева, који су постојали при београдској Тополивници, за војничко образовање младића. Према „Устројенију“ у Артиљериску школу су примани „младићи доброга поведенија, који су филозофическе или са добрим успехом гимназијалне или на страни предуготовничке науке свршили“. 30 августа 1850 год. Главни војни штаб потврдио је први списак 23 питомца прве класе Школе. Ти први питомци били су: Никифор Јовановић (артиљериски пуковник у пензији), Вучко Кандић (није свршио школу), Мијат Човић (није свршио школу), Коста С. Протић,

(ђенерал, краљевски намесник), Милош Петровић (није свршио школу), Милојко Лешјанин (ђенерал у п. и бивши министар војни), Лазар Војводић (пешад. потпоручник), Алекса Каралавлов, Миливоје Радојковић, Михаило Динић, Сака Ивановић, Љубомир Апостоловић-Узунмирковић, Милутин Јовановић (ни су свршили школу), Тихомиљ Николић (ђенерал у пензији, бив. министар војни), Арсеније Станојевић (арт. пуковник у пензији), Марко Катанић (почасни ђенерал), Тодор Војовић (арт. потпуковник), Велимир Стефановић (није свршио школу), Александар Николић (пређашњи инжењерски пуковник), Јован Стојадиновић и Стеван Перовић (ни су свршили школу). Припремни курс са свим питомцима почео је 6 септембра 1850 г. и трајао је до 1 децембра исте године. Пријемни испит у школи положила су 22 питомца, који су одмах произведени у чин наредника, који имају за све време трајања школе. Школа је трајала пет година а у њој су предаване: „артилериска наука, математика, начертаније, физика, механика, хемија, специјална фортификација, тактика, географија војна, историја војна, француски језик, артилериско ученије, лабораторијум, јашење, пливање и фехтовање, поред тополивничког рада“. Први управитељ А. ш. био је Фрања Зах, који је тада из грађанске службе преведен у војску у чину артилериског капетана. Настава је била бесплатна а питомци су добијали бесплатно и одело, обућу, рубље и све остало. Питомци су добијали на име плате 8 цванцика месечно и, као додатак, 3 талира. Униформа питомаца састојала се од плаве капе, плавог мундира, плавих панталона а шињел је био суре боје. Носили су чизме. За разлику од остале војске питомци су носили ширите а од 2 априла 1852 г. и на погоњичама по два унакрсна топа. Нож су носили испрва о рамену а потом око појаса, а 16 маја 1875 г. питом-

ци су добили пруски кадетски нож са спасачима од бланкледера и пафтама са земаљским грбом.

Питомци прве класе, 11 октобра 1855 г., унапређени су у чин потпоручника. Било их је свега десет.

Артилериска школа имала је дванаест класа, а 1888 г., 18 јануара, претворила се у Војну академију. Артилериска школа се налазила на месту садашње старе зграде у улици Милоша Великог. Артилериска школа је дала нашој војсци 196 официра. Између осталих, Артилериска школа је дала и ове наше истакнуте војнике: војводе Радомира Путника, Степана-Степу И. Степановића, Живојина Мишића и Петра Бојовића, ђенерале Тихомиља Николића, Косту Протића, Милојка Лешјанина, Петра Топаловића, Димитрија Ђурића, Саву Грујића, Јована Петровића, Вукман Арачића, Јована Мишковића, Милована Павловића, Јована Атанацковића, Леонида Соларовића, Михаила Живковића, Михаила Срећковића, Михаила Магдаленића, Стевана Пантелића, Јована Анђелковића итд.

Управници Артилериске школе били су: Фрања Зах, од 5 јуна 1850 до 1 фебруара 1859, од 1 јуна 1860 до 22 септембра 1865, од 1 октобра 1868 до 23 маја 1874; генерал Ранко Алипић, од 1 фебруара 1859 до 1 јуна 1860; генерал Милојко Лешјанин, од 22 септембра 1865 до 1 октобра 1868, од 23 маја 1874 до 20 октобра 1875, од 9 јуна до 1 новембра 1880, ђенералштабни пуковник Љубомир Ивановић од 10 октобра 1875 до 20 марта 1879, ђенерал Јован Анђелковић, од 21 маја до 1 октобра 1879 и ђенерал Стеван Здравковић од 1 октобра 1879 до 9 јуна 1880 (кад се А. ш. претворила у Војну академију он је остао на том положају 1886 г.).

АРТИЛЕРИСКА ШКОЛА ГАЂАЊА
в. Школе гађања.

АРТИЛЕРИСКЕ ПОДОФИЦИРСКЕ ШКОЛЕ в. Подофицирске школе,

Артилериске радионице састоје се из потребног броја одељења за оправку свих врста артилериског материјала, који се у трупним радионицама није могао поправити. А. р. придају само јединицама које у свом саставу имају органску артилерију.

Артилериски аероплан је сваки аероплан одређен за директну сарадњу са артилеријом. Он је у ствари покретна осматрачница, за коју, начелно, не постоји могућност скривања. Пошто је у могућности да дође вертикално изнад циља врло му је лако да одреди његов положај и растурања зрна око њега. Како је још снабдевен и радио апаратом, у могућности је да достављајући растурања зрна, врши све врсте коректуре и реглаже.

Артилериски музеј војне академије в. Војни музеји.

Артилериско слагалиште в. Слагалишта.

Артилериско-техничка струка врши у нашој војсци све послове око испитивања, набављања и израде оружја, муниције, експлозива као и сировина за израду целокупне убојне спреме. Она снабдева војску целокупном државном убојном спремом и материјалом по артилериској грани, и то како у миру тако и у рату, и прати развој савремене артилериске технике. Артилериско - техничку струку чине: артилериско - технички официри, инжењери-официри, војно-технички чиновници и службеници грађанског реда. На челу струке је начелник Артилериско-техничког одељења Министарства војске и морнарице чија је дужност да се стара о свима стварима ове струке, о њеном усавршавању и попуњавању стручним техничким особљем. Он се даље стара о усавршавању и управљању целокупном службом у земаљским оружним фабрикама и радницама као и у фабрикама муниције и експлозива и сарађује у свима питањима која се односе на

развој домаће индустрије по артилериској грани и на припремама ове индустрије за ратне сврхе“ (Чл. 23 Закона о устројству војске и морнарице од 6 септембра 1929 г. и чл. 10 Закона о изменама и допунама овог закона од 30 септембра 1931 г.). Ова се струка попуњава: 1) Официрима који сврше у земљи или на страни вишу артилериску школу или стручни факултет или друге стручне школе равне овима, а који на двогодишњој практичној припреми код наших артилериско - техничких установа или код одговарајућих установа на страни покажу спремност и способност за артилериско-техничку струку. Они се преводе у струку са чином и рангом који су дотле имали; 2) Лицима грађанског реда, дипломираним инжењерима техничког факултета у земљи или на страни, специјално оних стручних грана техничког факултета, примењених у артилериско-техничкој струци, који као чиновнички приправници на једногодишњем практичном раду код наших артилериско-техничких установа буду оцењени као способни за струку. Они се постављају за инжењер-поручника ако су за чиновничке приправнике примљени по завршеном факултету. Лица која долазе из које друге гране грађанске државне службе, постављају се са чином који одговара положајној групи коју су имали у државној служби, но закључно са чином капетана I класе; 3) Лицима грађанског реда са свршеним у земљи или на страни техничким факултетом, или вишом техничком школом равном факултету, која по свршетку факултета односно школе као чиновнички приправници на једногодишњем практичном раду код наших артилериско-техничких установа буду оцењена као способна за струку. Они се постављају за нижег војно-техничког чиновника III класе артилериско - техничке струке. Лица, која долазе из које друге гране грађанске државне службе,

постављају се са класом која одговара положајној групи коју су имали у грађанској државној служби, но закључно са првом нижом класом; 4) Лицима грађанског реда са свршеном стручном средњом техничком школом са завршним испитом равним потпуној средњој школи, која као чиновнички приправници на двогодишњем практичном раду код наших артилериско-техничких установа буду оцењена као способна за струку и положи пријемни испит за нижег војно-техничког чиновника IV класе; 5) Артилериским подофицирима и подофицирима пиротехничких, барутанских и аутомобилских јединица, који су у чину наредника или наредника-водника прослужили најмање шест година и који на једногодишњој припреми (курсу) код артилериско-техничких установа покажу спремност и способност за вршење административно - техничких послова у струци и положи прописни испит за нижег војно-техничког чиновника IV класе; 6) Лицима грађанског реда, са свршеним техничким факултетом или са свршеном средњом техничком или другом одговарајућом средњом стручном школом равном потпуној или непотпуној средњој школи, као и свршеним питомцима војно-занатске школе, који по свршеној школи као државни мајстори прослуже успешно три године по војно-техничким заводима. Сва ова лица постављају се за службенике грађанског реда по одредбама Закона о чиновницима, а на звања која су предвиђена Законом о чиновницима и Уредбом о формацији војске (чл. 10 Закона о изменама и допунама Закона о устројству војске и морнарице од 30 септембра 1931 г.). Највиши чин који артилериско-технички официри могу да добију у војсци је чин техничког ђенерала, који је у рангу дивизијског ђенерала.

Артилериско - технички официри, в. Артилериско-техничка струка.

Артилериско - технички чи-

новници в. Артилериско - техничка струка.

Артилериско - техничко одељење министарства војске и морнарице, в. Артилериско-техничка струка.

АРТОА, некадања провинција у Северној Француској, у којој су се у светском рату водиле три велике битке: од 30 септембра—14 децембра 1914 г., од 9 маја — 17 јуна и септембра—октобра 1915 г. између француских и немачких трупа.

Архива је скуп и склониште свих службених аката и књига, које се у установама и команди морају чувати ради употребе, кад се ова укаже. При већим командама (Министарству војске и морнарице, Главном ђенералштабу, армиским и дивизијским областима итд.) смешта се архива у једну или више засебних соба, а њено се уређење поверава нарочито за то одређеном лицу — архивару. Архива се мора држати у највећој исправности и тако уредити да се сваки акт може брзо и лако наћи, а да није похабан или искварен. При мањим командама, пошто код ових нема нарочитих архивара, архива не сме бити велика, а дужност врши сам старешина помоћу потчињеног особља: ађутанта и писара. Да се архива не би увеличавала чувањем аката која нису од потребе, акта се категоришу према својој вредности овако:

1) **Акта од трајне вредности**, која се морају стално чувати у архиви. Овде спадају акта од историске и ратне вредности. Она се никада не уништавају, већ се предају Министарству војске и морнарице — Главној архиви — на чување, кад се то нареди.

2) **Акта која имају трајну вредност за извесно дуге време**. (Новчана акта, лична, материјална; акта која се односе на организацију и формацију војске итд.). Овде се ово време чувања стави на консулцији. На она акта, која се став-

лају у архиву без кошуљице ставити време чувања при врху акта, више штампбиља. Акта овакве природе обично се чувају у архиви према својој вредности 10, 15, 20, 25 а највише 30 година.

3) **Акта од незнатне вредности**, у која спада сва остала службена преписка, која има вредност још неко извесно време због везе у преписци. Чувају се у архиви најмање пет година, па се онда издавају.

4) **Акта без вредности за команду** и сва остала акта по којима је вођена полуслужбена преписка. Ова се акта издавају сваке године.

5) **Прописане књиге** (деловодни протокол, отворен и поверљив, регистар и помоћна књига, експедициона књига, књига наредби и заповести, главни списак војника сталног кадра, главни списак стоке, прозивник, дневник занимања, болесничке књиге, људска и сточна, протокол кажњених, списак ствари и оружја и материјалне књиге), које су по командама вођене и држане, чувају се у командама и установама пет година а после се предају Главној архиви Министарства војске и морнарице, где се чувају десет година, па се после овог времена, по нарочитом наређењу Министра војске и морнарице уништавају. Од овог се изузимају главни спискови војника, који при командама треба да остану десет година, а у Главној архиви 20 година а после тог времена и они се уништавају, по напред наведеном. У овом циљу архивар издава ова акта по годинама, затим пише реферат претпостављеном старешини и тражи комисију да издвојена акта у циљу уништења прегледа. Сва акта назначена за чување у архиви треба уређивати слажући их редом један на други, што се ради на два начина, по реду деловодних нумера, без обзира на садржину, и по предметној садржини. Првим начином се служе основне јединице и остале команде и установе њи-

ховог ранга, које не воде регистар, а све остале команде и установе слажу акта по предметној садржини. Да се овако сложена акта не би растурала, међу се по свршетку сваке године у фасцикуле. Оне се добро увежу каналом и сместе редом у рафове архиве, тако да њихове нумере иду редом с лева на десно (в. фасцикула). На сваком акту који се стави у фасцикулу треба метнути регистров знак. Да би се архива одржавала у реду и тачно, ниједан акт без знања и одобрења старешине или архивара не узима се са његовог места и не износи из архиве. Издавање аката из архиве врши се само на основу реверса примаочевог, у коме треба да је изражено: предметна садржина акта, деловодна нумера и одобрење на основу ког је акт узет. Архивар, односно старешина, где архивара нема, одговара за ред у архиви и за све ствари које се у њој чувају.

АРХИВАР, службено лице коме је у већим командама поверено чување архиве. Његова дужност је да тачно води архивске послове, уређује архиву и издава акта без вредности за команду, саставља на крају сваке године њихов списак по годинама, пише реферат и тражи комисију да издвојена акта ради уништења прегледа. За сва акта у архиви он сноси сву одговорност.

АРХИМЕД, физичар и математичар, рођио се у Сиракузи 287 г. а умро 212 г. пре Хр. Доказао закон полуге, науку о тежишту и потисак у течностима.

АРХИТАС, грчки математичар из 400 г. пре Хр., за кога се верује да је направио справу у виду голуба, која је могла да лети.

АРШИНАР ЛУЈ, француски ђенерал, један од освајача француског Судана. Рођен 1850 г. умро 1932 г.

AS 9 R марка италијанског експлозивног мотора са ваздушним хлађењем, компресором и редуктором.

АСА, јудејски краљ од 994—904 г. пре Хр. Победно Мидијанце, некадањи арапски народ и израњског краља Баса.

АСАМБЛАЖ вертикални снимак мањих предела — зона.

АСАС ЛУЈ, витез, капетан оверњске гарде (1733—1760), прославио се 15 октобра 1760 г. у клостеркалтској битци, у којој су Французи потукли Пруссе. У француској војсци витез Асас је идеал војника и јунака, који не преза ни од очигледне смрти ако је у питању част оружја и отаџбине. 15 октобра 1760 г., са места на коме је биваковала француска војска капетан Асас је, плашећи се непријатељевог лукавства, отишао сам у извидницу у оближњу шуму, где су га одмах ухватили непријатељски војници и запретили му да ће га убити ако буде бикао. Без обзира на претњу, капетан Асас је викнуо колико га грло носи: „Овамо, Оверњани, овде су непријатељи!“. Истог тренутка пао је мртав, али је спасао од пораза француску војску, коју је непријатељ био опколио, и чак јој осигурао победу.

АСЕН МИХАЈЛО, бугарски цар, (1246—1257).

АСЕНТАЦИЈА, в. Регрутовање.

АСИРИЈА, некадања краљевина у старој Азији, у басену Тигровом. Престонице су биле прво Ел-Асир, па Калах и најзад Нинива. Проширила се после многобројних победа. Била је чувена као ратничка земља. Оснивање медијског царства срушило је Асирију у VII в. пре Хр. Најславнији асирски владари: Асурбанипал, Теглатфиазар I, Салманазар, Сеналперо, Асархадан итд.

АСЈАГО, варош у Италији, главно место висоравни „Седам општина“ (Sette Comuni). Млетачка република је у Асјагу регрутовала најбоље војнике. За време светског рата код Асјага на висоравни, су вођене огорчене борбе између Аустријанаца и Италијана, у мају—јуну 1916 и октобра—новембра 1917 г. и при-

ликом тих борба Асјаго је потпуно уништен (7.000 ст.).

АСКАР, војник-урођеник у италијанској војсци, у којој постоје посебне урођеничке, аскарске јединице. У њима су само официри Италијани. У абисинско-италијанском рату 1935—1936 г. јединице аскара играју видну улогу у првим борбеним редовима. Борбени су, издржљиви у афричком ратовању и храбри. Аскарари су најамници.

АСКОЛИ САТРИАНО, варош у Италији (некад **Аскулум**), код које је Пир, епирски краљ, 279 г. пре Хр. однео велику победу над Римљанима. Та победа Пира је стајала толико много жртава, да је и данас остала чувена реченица, коју је он изрекао после ове победе: „Још једна оваква победа и ја сам изгубљен!“. Због ове победе код Аскулума, Пировом победом назива се сваки војнички успех постигнут по цену огромних жртава.

АСКУЛУМ, в. **АСКОЛИ САТРИАНО**.

АСМАРА, главна варош у италијанској колонији Еритреји, војни центар. Слаглишта, стална војна болница, команде (23.000 ст.).

АСО (ASSO) 200, италијански експлозивни авионски мотор који може да употребљава различита горива.

АСО (ASSO), италијански експлозивни авионски мотор од 12 цилиндера са компресором и редуктором. Јачина 800 РН, са 2.200 обртаја. Облик V. Хлађење водом.

АСО (ASSO), италијански експлозивни мотор за ловачке апарате од 455 РН, са 2.400 обртаја, са редуктором а без компресора. Облик V. Ваздушно хлађење.

АСОВИ АВИАЦИЈЕ. Поједини ваздушни хероји, који су у борбама у ваздуху, истичући своје личне вредности, храброст, моралне чврстине и способност, успели да својом храброшћу однесу најмање 15—20 победа у ваздуху, названи су „асови авиације“.

Међу њима било је и таквих, који су у току једног дана оборили по десет

аероплана (немачки пилот-ловац капетан Boelske, 12 марта 1916 г. у борбама код Вердена, оборнио 10 непријатељских аероплана).

Најпознатији су асови у историји авиације:

а) Французи:

Капетан Georges Guynemer (54 победе) († 11-VIII-1917);

П-поручник: Vouan (35 победа) († 16 јула 1918).

П-поручник: Coiffard (34 победе) († 27 октобра 1918).

П-поручник René Dorme (23 победе) († 25 маја 1917).

Поручник: Guerin (23 победе) († 1 августа 1918).

Поручник: Chaput (16 победа) († 5 маја 1918).

Остали у животу:

Rene Fonck (75 победа) поручник Nun-gesser (43 победе), нестало у Атлантском океану у месецу мају 1928 г. при покушају да прелети из Париза за Њујорк, Madon (41 победу), Bourjade (28 победа), Pinsard (27 победа), Haegelen (22 победе), Marinovich (22 победе), (Мариновић је Србин који је добровољно ступио у француску војску, и умро је после рата), Heurtaux (21 победа), Deublin (20 победа), Erlich (19 победа) de Slade (19 победа), de Romanet (18 победа) de Argueeff (15 победа), de Turenne (15 победа).

б) Енглези:

Погинули:

Капетан: Mannock (73 победе), капетан Albert Ball (43 победе), капетан Brunwin Hales (27 победа), капетан Francis Mc Cubben (23 победе), капетан George Thomson (21 победу), капетан J. L. Frollope (18 победа) од којих 6 у једном дану), поручник Leonard M. Barlow (17 победа), поручник Clive F. Colleth (15 победа).

Остали у животу:

Wm A. Biskop (72 победе), Jos. Mc. Cudden (54 победе), Philip F. Fullard (48 победа), Henry W. Wollet (20 победа) John J. Malone (20 победа) Stanley Rose-

vear (18 победа), Robert A. Little (17 победа) и Clive Warman (15 победа).

в) Американци:

Погинули:

Поручник: Franck Luke (18 победа), мајор Raoul Lufbery (17 победа).

Остали у животу:

Rickenbacker (26 победа).

г) Италијани:

Погинули:

Мајор: Baracca (34 победе), поручник Alivari Scaroni (18 победа).

Остали у животу:

Scaroni (26 победа), Piccio (25 победа), Ruffo di Calabria (22 победе), Baracchini (21 победу), Ranza (20 победа) и Cerutti (17 победа).

д) Белгијанци:

Остали у животу:

Willy—Correns (35 победа).

ђ) Немци:

Погинули:

Капетан: Boelske († 28 октобра 1916 — на Сомн), капетан Manfred v. Rechthofen (80 победа) († 21 априла 1918), Immelman († 18 јуна 1916 г.).

Остали у животу:

Ernest Udet (60 победа) Buddecke, Freiherr v. Althaus, Loewenhardt, Lörser, Wintgens, Höhndorf, Mulzer, Baldamus, Parsahan, Frankl, Rumeу и Bäumer.

е) Аустријанци:

Капетан Блумовски (32 победе), поручник Линке-Крафорд (28 победа), поручник Фиола (24 победе), п-поручник Гренер (14 победа), поручник Мирослав Навратил (10 победа), наредник-вођа Киш, и наредник-вођа Ариги.

Од наших пилота-ловаца истакли су се у ваздушној борби (на Солунском фронту:

Поручник Миодраг Томић (3 победе), поручник Миодраг Милетић (2 победе), рез. п.поручник Матија Хођера (1 победу); поручник Тедија Сондермајер (1 победу) на француском фронту.

Треба још споменути и француске пилоте-ловце из састава ескадрила, придо-

датих српској војсци на Солунском фронту, који су се истакли:

Поручници: Мариновић (3 победе) и Тиријан (3 победе) и п.-поручници Мартен (2 победе) и Корнемо (1 победу).

АСПИРАНТ је име које се употребљава за све оне који су на крају припрема за неку специјалност (занимање, струку). На пример: питомац Војне академије је официр-аспирант итд.

АСПИРИН је хемиско једињење у хемији звано ацетил салицилне киселине. Добија се из сирћетне и салицилне киселине. У медицини се употребљава врло много.

АСПРОМОНТЕ, гранитни масив у Италији, 25 км. од Ређија. 1862 г. Гарибалди је код Аспромонта рањен и заробљен од војске Виктора Емануела II.

АСТАТИЧАН МАГНЕТ је састављен из два магнета, чији су полови супротно постављени један на други тј. северни на јужни и јужни на северни. Код оваквих магнета смањује се утицај земљиног магнета, да северни пол магнета увек окреће на север. Ако се узму два подједнако јака магнета, онда је утицај земљиног скоро нула. Зато се употребљава кад хоће да се повећа осетљивост разних инструмената (Галваноскопи).

АСТАТИЧНОСТ је неосетљивост једног астатичног магнета према земљином магнетизму, тј. земљин магнетизам не обрће северни пол астатичног магнета према земљином северном полу. Он стоји у справи онако како је постављен, без обзира на земљине полове.

АСТИБОС у грчко-римско доба име данашњег штита.

АСТМА, гушење у дисању.

АСТОЛФ, ломбардијски краљ (749—756) кога је победио француски краљ Пепин Храбри.

АСТРА, француско друштво за изградњу балона, дирижабала и авиона. Има у више вароши своје паркове у којима се могу потпуно израђивати све врсте

балона и дирижабла. Друштво је израђивало и аероплане, модел Ројал, са једном елисом.

АСТРАГАН, врста крзна која носи име по вароши Астрагану на Каспијском мору. Раније од астрагана правили су се официрски калпаци, огртачи итд. Данас је астраган украс на униформама многих војскака а код нас су астраганом украшене доламе гардијских официра, као и њихови калпаци.

АСТРА-ПРАТАПОПЕСКУ је румунски извиђачки авион двокрилац, двосед с мотором Хиспано-Суис од 300 PH. Костур дрвени, елиса двојна. Доња крила мања од горњих. Највећа брзина 205 км. Плафон 6.400 м. Поред инструмената за летење, снабдевен је апаратом за бежичну телеграфију, фотографским апаратом и апаратом за удисање кисеоника на великим висинама. Наоружан је са три митраљеза. Конструкција инжењера Пратапопеска, а израда румунске фабрике „Астра“.

АСТРОНОМСКА ШИРИНА, удаљеност неког небеског тела по вертикали од равнине у којој земља врши годишње кретање.

АСТУРИЈА, стара провинција у Шпанији. Ранија краљевина Астурија, 1037 г., присаједињена је Кастилији, а за време монархије, од 1388 г. па до недавно шпански престолонаследници носили су титулу принца од Астурије.

АСУАН (Siena), варош на обали Нила у Горњем Египту.

АСУНСИЈОН или **АСУНСИОН**, престоница Парагваја и војнички центар (125.000 ст.).

АСУРБАНИПАЛ, владалац у Асирији 669—629 год., за чије је владавине Асирија била светско царство, организовано и одржавано војном силом. Први је освојио Мисир.

АСФАЛТ постаје, у природи и вештачким путем, од петролеја (гаса), кад овај стоји дуже времена на ваздуху од кога прими кисеоник (оксидише се). На

ниској температури је у чврстом стању. Боје црне. Тамне сјајности. Загреван, запали се, топи и гори чађавим пламеном. Употребљава се за израду финијих путева. Највише га има у С.А.Д., у једном језеру на острву Тринидаду (Јужна Америка) и око Мртвог Мора. У нашој земљи има га у Вргорцу (Далмација), у Корушкој и код села Бунитрења, јужно од Врања.

АСФАЛТНА ТРАКА је обична пантљика, натопљена растопљеним асфалтом, који остаје при дестилацији петролеума. Увијена је у котур, да се не би сушила, у ком случају постаје неупотребљива. Служи за обавијање електричних проводника, пошто је одличан изолатор.

АТАВИЗАМ, наслеђе моралних и физичких особина. Не мора да се јави код првих и директних потомака. Употребљава се у хипологији са истим значењем. Услед те особине треба пазити код распада да се не употребљавају грла са манама.

АТАК (l'attaque) напад, јуриш. Француска реч; и код нас се употребљава у литератури у истом значењу.

АТАНАЦКОВИЋ ЈОВАН, ђенерал у пензији (рођен у Неготину 24 марта 1848 — умро у Београду, 9 августа 1921 г.). Пошто је у родном месту свршио гимназију, 9 октобра 1865 ступио је у седму класу Артилериске школе (Војне академије), коју је свршио као трећи у рангу и 1 јануара 1870 произведен у чин артилериског потпоручника. За ђенералштабног капетана I кл. произведен је 21 марта 1878, за пуковника 1 новембра 1892 и ђенерала 6 децембра 1897. Први пут је пензионисан 10 августа 1900, реактивиран 20 новембра 1902 и поново пензионисан 31 марта 1906 г. Био је водник пољске батерије до 1872, од 1872 до 1875 командир Ђуприске народне батерије, па командир I брдске батерије, 1879 ордонанс официр Њ. В. Кнеза, 1881—1882 шеф штаба артилериске бри-

гаде, од 1882—1883 шеф штаба дивизије стајаће војске. Био је и командант Шумадиског пешадиског пука. У рату 1876 учествовао је као командир друге пољске батерије и друге тешке батерије Тимочког артилериског пука и као шеф штаба Крајинске војске, а у рату 1877-78 налазио се на положају помоћника шефа штаба Дринског кора и шефа штаба Дринске дивизије. 1885 г. постављен је за шефа оперативне канцеларије штаба Врховне команде. Од 1892—1897 г. командант Тимочке дивизијске области, министар грађевина од 1897-99 г., па је те године био министар војни.

АТАНАЦКОВИЋ Ј. МИЛАН, артилериски бригадни ђенерал (рођ. 1880 у Београду — умро 1936 год.). Отац му је био ђенерал Јован Атанацковић. Ступио је у Војну академију 1898. У чин артилериског потпоручника унапређен је 1900, у чин поручника 1904, капетана друге класе 1908, капетана прве класе 1911, мајора 1913, потпуковника 1915, пуковника 1920, бригадног ђенерала 1923 г. Учествовао је у српско-турском и српско-бугарском рату као командир батерије у Дунавској дивизији првог позива, у светском рату као командир батерије и командант дивизиона у Дунавској дивизији. Нарочито се одликовао у борбама на Мачковом Камену и Солунском фронту. Одликован је више пута. Пензионисан је с преводом у резерву 7 децембра 1927 год.

АТАР в. Реон

АТАШЕ (војни): Официр придодат амбасадорима или посланствима у страним државама са задатком да студира организацију војне силе дотичне државе и прати њено развијање и све оно што је са њом у вези. Њима се придодaju и поморски и ваздухопловни официри.

Они уживају имунитет. Земљу у којој су напуштају пре објаве рата т. ј. непосредно по прекиду дипломатских односа.

АТЕРИРАТИ је стручан израз који се употребљава у авијацији и значи спуштање авиона на земљу. Долази од француске речи *atterrer* (повалити на земљу, оборити).

АТЕРИСАЖА, радња којом се макаква летећа машина, која је била у лету, одвојена од земље, доведе у додир с њом, дакле спушта на земљу.

АТИЛА, хунски краљ и освајач (434—453), који је с многим варварским племенима у више махова пустошио Европу, а нарочито Балкан. Умро је 453 г. на Дунаву, где се са својим племенима био повукао.

АТИЛА, део парадне униформе (блуза) коњичких гардискских официра зелене боје, носи се у свечаним приликама.

АТИНА, престоница Грчке од 1834 г. (460.000 ст.). Седиште врховних власти. Пристаниште Пиреј. У старом веку центар свеколиког јавног живота у Старој Грчкој.

АТЛАНТСКИ ОКЕАН, налази се између Европе, Африке и Америке. Површина му је око 100.000.000 км². Највећа до сада нађена дубина 8500 м. Поприште многих поморских битака. Атлантским Океаном данас крстаре енглеска, француска и америчка флота, које на обалама имају велике базе.

АТМОСФЕРА је ваздушни омотач земље. Висина јој није тачно позната. Цени се да се креће од 80—500 км. Ово се доказује а) поларном светлошћу која достиже висину од 400 км а не може да постоји без присуства ваздуха, и б) по метеорима, који се услед трења о ваздух усијају, а виђени су на 300 км висине. Кад на овај омотач не би дејствовала земљина привлачна снага (тежа) он би се, услед експанзивне силе ваздуха, разишао у ваздушни простор.

АТМОСФЕРА, јединица мере за јачину притиска гасова тј. притиска ваздуха на један квадратни сантиметар, који износи 1033 грама, што одговара живином стубу од 760 мм. Овај притисак од

једне атмосфере назива се још и нормалним притиском.

АТМОСФЕРСКИ ЕЛЕКТРИЦИТЕТ је количина електрицитета у ваздуху. При ведром времену он је по правилу позитиван и напон му се повећава што се више повећава висина. Уопште се његов напон преко дана правилно мења. Највећи је неколико сати по изласку сунца, затим пада до минимума неколико сати пред залазак, опет расте до максимума пред поноћ, да би достигао свој други минимум пред зору. Средњи је око 11 часова. Због тих правилности зове се и *нормалним атмосферским електрицитетом*. У односу на овај електрицитет земља је негативно наелектрисана; зато потенцијална разлика пада што се више иде у висину. При непогодама, водена пара растурена по ваздуху почиње да струји у вертикалном правцу и да се кондензује у капљице. Услед смањивања запремине, напон електрицитета у капљици расте до невероватних размера и тежи да се испразни, а макар и на огромним растојањима. Електрицитет у облацима може да буде и позитиван и негативан. Ако један облак са већим негативним потенцијалом од земље, дође у близину облака позитивно наелектрисаног, између њих ће доћи до пражњења, неутралисања, извршеног у виду огромне варнице, које прати јака треска и тутњава, што ми називамо *грмљавином*. Ако се пак пражњење врши између облака и земље, варнице ће ударити у земљу огромном јачином и палити све што јој буде стајало на путу а може се запалити. Овакво пражњење зовемо *гром*. Блесак саме варнице у оба случаја називамо *муњом*.

АТМОСФЕРСКО ПРЕЛАМАЊЕ ЗРАКОВА. У ваздуху се често могу разликовати слојеви разне густине, који се јављају као последице различитог загревања, а стоје један преко другог. У пустињама, где је тло од врућег песка,

нижи слојеви су ређи, јер су загрејанији од горњих. Ако сад са извесне висине пође један зрак на ниже, он ће услед прелаза из гушће средине у ређу (види преламање зракова) стално се ломити од нормале, док не дође до најниже тачке, кад ће променити правац и поћи на више, како ће и доћи у око посматрача. Услед тога ће се посматрачу учинити да види још један лик посматраног предмета, али испод хоризонта и обрнут. Ако су пак доњи слојеви гушћи, онда ће се десити обрнут случај, најчешће на хладним морима, само ће се сад обрнути лик видети изнад. Народно је веровање да ову појаву изазива вила Моргана, својом чаробном моћи, и отуда назив *фатаморгана*. Иначе, за ово морнари имају свој назив „тера баба козлиће“.

АТОЛЕ, острвца у облику прстена, обично у топлијим морима. Маса им се састоји искључиво од коралских кречњака.

АТОМИ су најситнији делови једне елементарне материје до којих се може доћи деобом. Они су невидљиви чак и за најусавршеније увеличавајуће апарате.

АТОМСКА ТЕЖИНА је број који показује колико је пута атом неког елемента тежи од атома водоника. Дакле, за јединицу је узета тежина атома водоничних обележена са 1

АТХЕЗИЈА или **АДХЕЗИЈА** је привлачна сила између молекула разних тела. Она може дејствовати само на врло малим даљинама, обично у непосредном додиру. Ово се може доказати двема потпуно уравњеним и углађеним површинама од порцелана, које целом површином могу да се приљубе једна уз другу и онда их је тешко одвојити. Код железнице атхезија се јавља између молекула шине и точка на локомотиви, те је ова у стању да повуче већи терет него што је и сама тешка, а да при томе точкови не клизају по шинама. Највећа

њена моћ је кад једно тело према другом прелази из гасовитог или течного стања у чврсто, на чему се заснива лепљење, китовање и лемљење.

АТИМОВИЋ ЈОВАН, артилериски бригадни ђенерал, (рођен 10 септембра 1886 г. у Ужицу). Ступио у Војну академију 14 септембра 1904 г. а завршио је 19 септембра 1908 г. У Вишу школу Војне академије ступио је 1 октобра 1922 г., а завршио је 1 октобра 1924 г. У свима ратовима 1912—1918 г. учествовао је као водник и командир батерије.

У чин потпоручника унапређен је 19 септембра 1908 г., поручника 14 јануара 1912 г., капетана II кл. 19 априла 1913 г., капетана I кл. 19 априла 1915 г., мајора 31 октобра 1918 г., потпуковника 30 априла 1923 г., пуковника 17 децембра 1927 г., арт. бригадног ђенерала 6 септембра 1935 г.

Од 25 септембра 1908 г. до 1 априла 1916 г. био је водник батерије; од 1 априла 1916 г. до 24 марта 1921 г. командир батерије; од 24 марта до 1 октобра 1922 г. командант дивизиона у Битољу; од 1 октобра 1922 г. до 1 октобра 1924 г. на Вишој школи Војне академије као слушалац; од 3 новембра 1924 г. до 20 априла 1928 г. командант дивизиона Прве армиске области, Јадранског артилериског пука и Првог дивизиона Моравске артилериске бригаде. Од 1 маја 1928 г. до 9 маја 1929 г. у Кривој Паланци командант места; од 3 новембра 1935 г. командант артилериске Вардарске дивизионе области на коме се положају и сада налази.

Одликован медаљама: сребрном — за храброст, сребрном и затном за храброст, Белим орлом са мачевима V реда, Белим орлом са мачевима IV реда и Карађорђевог звездом са мачевима IV реда.

АТИМОВИЋ МИОДРАГ др., редован професор Правног факултета у Суботици, бивши активни судски пуковник. Писац многобројних правних расправа.

Носилац Карађорђевог звезде IV и других одликовања и ратних споменица. (Рођен у Јагодини 31 марта 1875 г.).

АУГЕР ШАРЛ, француски генерал (1809—1859). Као артилеријски официр учествовао у рату у Алжиру и на Криму, и у битци код Солферина.

АУГСБУРГ, варош у Баварској (165.000 ст.).

АУГСБУРШКИ САВЕЗ образован је после Нантског едикта у Аугсбургу, Баварска, 1686 г. од Аустрије, Шпаније, Шведске, Холандије и неких немачких државица, против француског краља Луја XVI а дело је Гијома Оранжа, холандског краља и војсковође. Савезници су водили против Француске деветогодишњи верски рат (1688—1697), који је завршен, после неколико великих француских победа, миром закљученим у малом холандском селу Ризвику. (в. Деветогодишњи рат).

АУГУСТА, в. АВГУСТА.

АУДИОН (пријемник) је обично једна и то прва цев у пријемнику, чија је улога да високофреквентне струје претвара у нискофреквентне тј. да струја добија фреквенцију струје у микрофону, како би се на слушалици произвело онолико трептаја мембране, колико је имала и мембрана микрофона.

АУДИТОР реч која се незванично употребљава као назив за судског официра.

АУЕЛИМИДЕН, туарешко племе, живи у Сахари (види Туарези).

АУЕРШТЕТ, место у пруској Саксонији, (580 ст.), код кога је Наполеонов маршал Даву однео над Прусима, 14 октобра 1806 г., велику победу, док је Наполеон истог дана, потукао непријатеља на Јени. Код Ауерштета француска војска изгубила је 7.000, а Пруси 15.000 људи. Због ове победе код Ауерштета маршал Даву добио је титулу војводе од Ауерштета.

АУСТЕРЛИЦ, в. СЛАВКОВ.

АУСТЕРЛИЦ, („АУСТЕРЛИЧКА БИТКА“), славна слика чувеног француског

сликара Жерара, у којој је претстављена битка код Аустерлица. Изложена је у Версају.

АУСТЕРЛИЧКА БИТКА, вођена 2 децембра 1805 г. код Аустерлица (Чехословачка) између Наполеона I и Русије и Аустрије. Назива се и „Битком три цара“, јер су у њој учествовали Наполеон I, руски цар Александар I и аустријски цар Фрања II. Наполеон I је код Аустерлица хтео да добије одлучну велику победу, а не да има обичну битку, па је стога своје густо збијене трупе између Шлапаница и бринског пута развио према праценском платоу и 1 децембра 1805 г. овако их распоредио: Сисе, од Сантона (Босеника) од Гиршковица, један пук утврдио је код Сантона, да образује чврст ослонац левог крила, Кафалерија је поставио иза Сисеа, а Бернадота иза Кафалерија, Вреде је остао код Иглау, испред ерцхерцога Фердинанда. Удино десно од бринског друма, испред Наполеоновог бивака, док је гарда иза њега. Мират, са својом коњицом, налази се иза фронта Кафарели—Удино. Вандам и Сент-Илер западно од Бозеничког потока, према Пунтовицу, Легранова дивизија, иза Кобелница, посела је Соколниц и Телниц. Даву ноћу долази са Фријаном и Бурсијером у Рајгерн. Савезничка армија је подељена у пет колона и има ове положаје: Доктуров са 8.500 људи на фронту Клајн—Хостјерадек—Аугезд, Ланжерон, са 11.600 људи налази се на његовом десном крилу на праценским висовима, Пришибчевски (3.800 људи) између Крзеновица и Працена, а Коловрат, са 25.400 људи иза њега, пред Крзеновицом. Лихтенштајнова коњица (4.600 људи) налази се између друге и треће колоне, у подножју праценског платоа, док је гарда под великим кнезом Константином, 8.500 људи, у резерви под Крзеновицом. Ту се налази и врховна команда. Кнез Вагратион који је у претходници са 13.000 људи налази се на Тварошни.

Због опасности од ерцхерцога Карла, који је долазио из Италије, Наполеон је морао да мења комуникациони правац и правац отступања на Иглау и Балову. За осигурање правца одвојио је 150.000 људи, а свега 50.000 оставио за вођење битке. Наполеон није хтео да заузме положаје на праценским висовима, верујући да ће незаузимањем овог положаја навести непријатеља на обилазак његовог десног крила, које није било добро наслоњено. Док непријатељ буде вршио овај покрет, Наполеон је имао за циљ да предузме офанзиву и уништи га.

Наполеон се задовољио положајима, које је заузимала његова војска. Уочи отсудне битке, Наполеон је са радом констатовао да ће се његова предвиђања испунити и да је непријатељ већ почео своје обухватно кретање. 1 децембра у 1 час поподне Наполеон је скупио све своје команданте корпуса, из основа с њима испитао ситуацију и сваком одредио улогу у отсудној битци. Према његовом оперативном плану, 2 децембра у 7 часова изјутра Сен-Илерова и Вандамова дивизија, из Султовог корпуса, треба да буду спремне да с друге стране Бозеничког Потока почну маневар за битку. Ова битка треба да буде „наступање степенима с десног крила“.

У току овог маневра Легранова је дужност да чврсто држи пролазе код Телница и Соколница, док ће Мират, под чију је команду стављен Божон, образовати центар лево од Султа, а Ланжерове две дивизије остаће скривене иза висова. Иза његових дивизија поставиће се Бернадот, да образује његову другу линију. Удино ће стати на његово десно крило, а позади ова два корпуса гарда. Кафарели, у седам сати, прећи ће и сам Базенички Поток и развити се десно од Алпеа. Даву ће из Рајгерна отићи на Султово десно крило, тако да би непосредно ударио у бок све непријатељске трупе, које би про-

дрле кроз пролазе код Соколница и Телница. На дан битке, у пет часова изјутра, Наполеон је издао наредбу да трупе заузму раније означене положаје. У седам сати савезници су кренули у офанзиву. Пржибичевски се упутио на Соколнички замак а Доктуров маршује на Телниц. На његовом десном крилу је Ланжерон. Коловрат се упутио доњем делу долине између Соколница и Кобелница. Чим ове нападне колоне пређу Голдбах, и приближе Турашкој Шуми, дужност је била Багратиона да изврши дуж бринског пута пресудан напад на непријатељски положај, заштићен на левом боку коњицом, а потпомаган гардом. Према овом, цело савезничко лево крило маршовало је према Голдбаху. Доктуровљева колона, која је нешто после осам часова избјила из Аугезда, у девет часова дочепала се Телничког пролаза. Ланжерон, док ова колона заузима положај у селу које је отела, заузима Соколниц. Пржибичевски, долазећи за њим, не налази потребан простор за своје развијање. У ово време скоро половина руско-аустријске војске била је заузета на овој страни. Даву је дошао из Рејгерна у исто време, бацио се на непријатеља, да би помогао Леграну. Султ, на центру, издао је око осам часова наредбу за кретање. У моменту кад први редови Коловратове колоне допиру у Працен, Сент-Илерова и Вандамова дивизија пеле су се на праценски плато. Наполеонова офанзива изненадила је савезничког главног команданта, и он је увидео опасност која прети његовој војсци, ако се Французи дочепају Праценског платоа. Снага којом располаже није у стању да одоли противнику, иако наређује да се његова колона развије десно, а два батаљона баца у Працен. Јужно од бринског друма борба је такође отпочела. На левом крилу Бернадота налази се Мират, који са својом коњицом наступа на Блазовиц. Велики кнез Кон-

стантин и сам наступа на Блазовиц и сукобљава се са дивизијом Ривоа, која образује Бернадотово лево крило. Десно од великог кнеза Константина коњица се развија и напада Мирата. Свака страна приписује себи победу, док се између великог кнеза и Ривоа развија борба. У присуству Наполеона, који је дошао на блазовичке висове, Риво заузима ово село, које руска гарда не успева да преотме, јер цар на њу баца коњицу своје гарде, а Кафарели у исто доба напада њен десни бок. Руска гарда је принуђена, нешто после 11 часова, да дефинитивно отступи. Између 9 и 10 часова и Багратион улази у бој и наилази на Ланово чело, које и само наступа на Бозениц. Велики кнез Константин је отступио и Лан, Кафалери и Сисе предузимају тада офанзиву против Багратиона, који је заузео Бозениц. У бој улази и једна кирасирска дивизија (Отпулова), и руско-аустријско десно крило је одбијено. Багратион се повлачи на Раужиц а онда отступа према Аустерлици.

Око подне код Працена се, међутим, одигравају пресудни догађаји. Трупe Кутузова, кога је потукао Султ, после напора да се дочепалу висова, у највећем нeredу оступају према Крзеновицу и Грос-Хостјерадеку. Даву и сам ступа у борбу и одбацује резерве које су послe у помоћ Кутузову. Савезнички фронт је пробијен и све њихове трупе, које су се бориле на Голдбаху, отсечене су од отступница и затворене код Сачанског Језера, између Литаве и Голдбаха. Султ је био потпуно заузео працeнски плато и наставио наступање. Вандам је био упућен на Аугезд а Сент-Илер на Соколниц. На тај начин довршено је било изоловање савезничког левог крила. Вандам је, око два часа поподне заузео Аугезд, док Даву полази да нападне Соколниц и Телниц. Доктуровљева, Ланжеронова и Пржибичевскова колона потпуно је опкољена и

у два часа поподне битка је решена у корист Наполеона. 3 децембра рано изјутра аустријски цар предлаже примирје, које Наполеон не прихвата, већ наређује својој војсци да настави гоњење непријатеља. Бернадот и Даву иду према истоку, Мират олмичким друмом до Просница, а за њим иду Лан и Султ, пошто се тачно не зна којим је правцем непријатељ отступио. Савезници су, међутим, другог децембра увече прикупили своје трупе код Хоџежица, и у току ноћи се повукли на Чајк, где су стигли 3 децембра изјутра. Четвртог су дошли до Холича, прешавши Мораву код Гединга. Истог дана по подне, у Сарошичкој воденици Фрања II и Наполеон су се састали. Тај састанак завршио се уговором којим су прекинута непријатељства и завршен рат од 1805 г. У Аустерличкој битци Наполеон је први пут лично управљао великом битком. Јурио је с положаја на положај, издавао заповести и имао за цело време борбе преглед целе ситуације. У Аустерличкој битци први пут се издвајају карактерни знаци, по којима се модерна битка разликује од оних из Фридрихове епохе, у којој је цела армија морала и требала да буде способна да маневрише за све трајање битке, а ако би њена кохезија била прекинута на једној тачки, цела би војска била тучена. У модерној битци центар може бити пробијен, док обухватна крила носе победу, једно крило може бити сатрвено, док друго сатире непријатеља. Али, још више, у добро вођеној битци увек се мора оставити непријатељу нека надмоћност, да би се на пресудној тачки могла ангажовати бројно надмоћнија снага. Тако је, ето, Наполеон на Аустерлицу оставио своје десно крило, Леграна и Давуа, на милост и немилост непријатељској снази, да би се могао снажан појавити код Працена (пуковник гроф Јорк од Вартенбурга: „Наполеон као војсковођа“).

АУСТРАЛИЈА, најмањи континент, независни доминион, који улази у склоп Британског царства, састављен од шест федералних држава. Површина 7,703.000 км.²; 6,600.000 ст. Престоница: Канбера, гл. градови: Сиднеј, Мелбурн, Аделаид и др. Откривена је у XVI в. од Португалца, а колонизирана од Енглеза 1770 г. Највећа река Дарлинг-Мурај. Велик број језера, највеће Ејр. Савез аустралиских држава образован је 1900 г.

Војска: Савезна аустралиска држава има војску од 30.000 људи — добровољаца (пет дивизија пешадије и две коњице). Територија је подељена на пет војних округа. Ваздухопловство: 6 ескадрила авијације и 1 ескадрила хидроавиона. Морнарица, која се налази и у формацији британске ратне морнарице, састоји се од крстарица: „Мелбурн“, „Сиднеј“, „Брисбај“, „Аделаида“ и неколико мањих крстарица и торпиљера.

АУСТРАЛИСКИ КОЊИ обично су средњег раста, снажни и чврсти. Имају дуге гриве. Слабо су послушни. Обично су од укрштених енглеских и арапских коња.

АУСТРИЈА, федеративна република у Средњој Европи, захвата простор од 83.833 км² са 6,539.893 становника. (Густина насељености: 71 становник на 1 км²). Има облик неправилног полигона, који није повољан у војном погледу. По своме положају и планинском карактеру личи много на Швајцарску, према којој има природну и сигурну границу, већ и зато што је ова неутрална земља. Аустрија је планинска земља. Пољопривреда је само могућна у долини Дунава, поред мађарске и чехословачке границе, те је присиљена да потребу у намирницама подмирује увозом. Служи као једна од најважнијих раскрсница европских саобраћајних линија, што јој обезбеђује важну улогу у светској трговини.

Аустрија се граничи са запада, Швај-

царском и Лихтенштајном, са севера Немачком и Чехословачком, са истока Мађарском, а са југа нашом државом и Италијом.

Граница према Швајцарској и Лихтенштајну води од тромеђе са Италијом, западно до Решеншајдека (Решена), пресеца реку Ин, пење се алпском групом планина Силврета, затим гребеном Ретикона спушта се у Рајну, западно од Фелдкирха, иде Рајном до њеног ушћа у Боденско Језеро, на коме се налази тромеђа са Немачком.

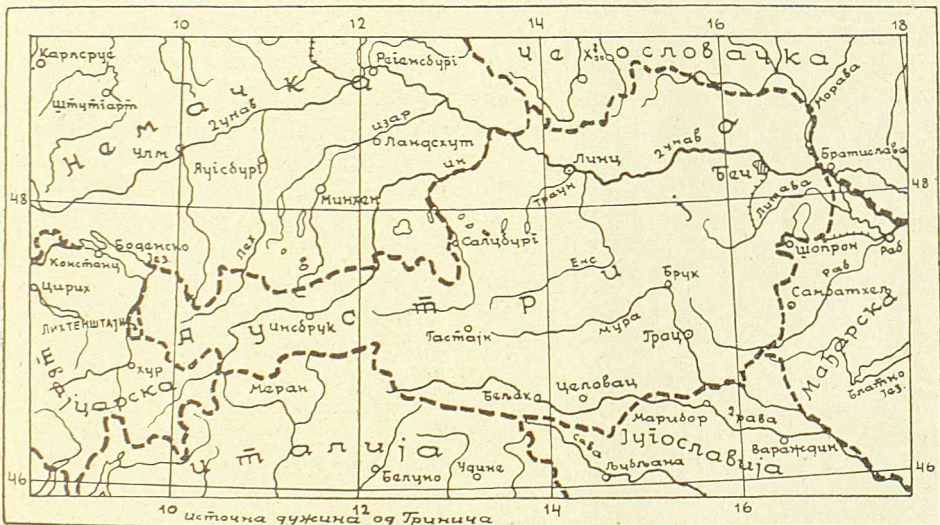
Граница према Немачкој води од тромеђе на Боденском Језеру, обилази слив реке Илера тако да она припада потпуно Немачкој, сече реке Лех више Фисена, Изар недалеко испод извора и Ин, код Куфштајна. Одавде води преко Салцбуршких Алпа, испод Салцбурга се спушта на реку Салцах, којом води до њеног ушћа у Дунав и најзад Дунавом до Енгалхартсцела, пење се на главни гребен Шумаве (Чешке шуме), на коме се, недалеко од Блекенштајна, налази тромеђа са Чехословачком. Према Чехословачкој води од поменуте тромеђе, вододелницом реке Молдаве и Дунава до Гмида. Северно од Гмида иде у источном правцу час северно, час јужно до долине реке Таје (Дије), пресецајући је неколико пута, све до њеног ушћа у Мораву, тако да Знајмо, Микулов и Брежецлаве припадају Чехословачкој. Од Брежецлаве води на југ реком Моравом до њеног ушћа у Дунав и одатле Дунавом до моста код Братиславе, прелази мост на десну обалу, где се недалеко од Братиславе налази тромеђа са Мађарском. Граница према Мађарској почиње од тромеђе у јужном правцу до Ханпага, канала који везује Нежидерско Језеро са Рабницом, пресеца језеро у његовом јужном делу, води према ј. — ј.и. тако да Шапрон (Еденбург) Гинс и Св. Готхард припадају Мађарској. Тромеђе Аустрије, Мађарске и наше државе налази се на во-

доделници између Раба и Муре, недалеко од аустријске бање Глајхенберг.

Граница према нашој држави води од тромеђе у јужном правцу, поред реке Куфенице, до Муре, одавде до Шпила, преко Словенских Горица, између Лучана и Св. Јурија на главни гребен Козјака до Бистрице, пење се на Кашењак. Одавде се спушта у долину Драве, прелази је изнад Дравограда, води преко Стројне и западном вододелницом Межице до врха Пече (2114 м.). Одавде иде главним гребеном Караванка преко Великог врха (1626 м.), Језерског врха

ном Карнских Алпи, спушта се у долину реке Зилице, опет се пење гребеном Караванки, којим води до тромеђе са нашом државом, код виса Пећи.

Орографија: Аустрија је планинска земља. Испуњавају је Источни Алпи који улазе из Швајцарске и Италије и протежу се ка истоку. На северу Дунава, који тече кроз целу земљу почев од Пасаве на западу па до границе према Братислави на истоку, — простиру се огранци Ческо-Моравских планина. Према овоме поделићемо планине на две области:

(1216 м.), Кашутниковог Турена (2135 м.), Љубеља (1366 м.), Стола (2236 м.), Кепе (2144 м.) и Поткоренског Седла (1071 м.) до врха Пећи (1511 м.) на коме се налази тромеђа наше државе, Аустрије и Италије.

Граница према Италији води од тромеђе са Швајцарском преко превоја Репена (Решеншојдека) гребеном Епталских Алпи, преко превоја Бренера прелази на гребен Цилертарских Алпи и Високих Таура све до виса Три господара (3505 м.); одавде иде гребеном Дефергерских Алпа; источно од Тоблаха пресеца долину Драве, пење се гребеном

- 1) Област Алпа, и
- 2) Брдовити предео северно од Дунава.

1) Област Алпа испуњена је Источним Алпима. Двема уздужним браздама, подељена је на три планинска појаса.

а) Северни: долина реке Ила, долина горњег Ина, долина горњег Салцаха, превој Шобер, долина Лизинга, превој Семеринг и долина реке Лајтс.

б) Праалпи — средњи појас, који се простире између ових бразда.

в) Јужни: долина реке Драве од извора до Шпитала, којом води железничка пруга од Шпитала преко Тоблаха у до-

лини Ријенца. Она је продужење велике бразде у Италији, на северу које се простира северни појас Алпи — звани Северни Алпи. Јужно од ове бразде је појас Јужни Алпи.

а) **Северни Алпи** сачињавају ови планински масиви:

1) Форалбершки и Алгајерски Алпи, који се простиру између Рајне и Боденског језера са запада, и реке Леха са истока. На север се лагано спуштају, док не пређу у баварску висораван, а на југ у долине река Ила и Ина. Кроз масив је прокопан тунел Арлберг, дуг 10 км. којим пролази пруга: Базел—Цирих—Ландек—Инсбрук—Беч. Висина им је испод 2000 метара.

2) Северни тиролски Алпи се простиру између Леха и Ина. Имају доста превоја, преко којих иду путеви из долине Леха и Изера у долину Ина.

3) Кицбихемски Алпи иду на запад до долина река Ина и Илера и на исток до реке Салоха и Целског језера. Достигу висину преко 2300 м. Превојем Турн води пут из Кицбихела у долину реке Салцаха.

4) Салцбуршке Алпе су највише планине у овом појасу Алпа. Највиши је врх Хохкениг са висином 3000 метара. Простиру се између Салоха и Целског језера са запада и реке Салцаха са истока.

5) Горњо-Аустриски Алпи се простиру између Енса и Салцаха. Планине се одликују богатим лажништима соли. Имају неколико лепих језера. Северно од језерске области је планина Хаусрук (760).

6) Штајерски рудни Алпи се одликују својим рудним благом, нарочито гвожђем. Достигу висину прко 2100 метара. Захватају простор до потока Лизинга, превоја Шобера и долине Полтен на запад, реке Енса и Салце на север, на исток до линије Мариазе—Мирцшлаг и на југ до Мирца и Муре. Преко њих води железничка пруга из долине Енса у долину Муре преко Пребихела и из

долине Салце у долину Мирца за Брук преко Зевисена.

7) Доњо Аустриски Алпи, сачињавају планине Ефер, Ракс, Шнеберг и Бечка Шума. Планине су високе преко 1200 метара. Простиру се до реке Енса на запад, реком Салцом и линијом Мариазе—Мирцшлаг одвојени су од штајерских рудних планина на југу, на исток до Штајнфелда и на северу на линији Штајер—Вајфохен—Вилхелмсбург—Клостернајбург, одавде прелазе у брежуљкасто земљиште ка Дунаву.

б) **Праалпе** сачињавају ови масиви:

1) Силврета, висока 3300 м. и са неколико великих глечера и Ретикон, на граници са Швајцарском.

2) Ецталски Алпи — на граници са Италијом, високи су преко 3500 м, пуни глечера, они су вододелница Ина и Бча.

3) Циљерталски Алпи су високи око 3500 м, врло тешко пролазни, пуни глечера, простиру се од превоја Бренера до виса Три Господара где се додирују са групом Високи Таури.

4) Високи Таури се простиру од виса Три Господара до линије Радштат—Качберг — река Лизар до Шпитала на Драви. Највећи врх је Велики Глокнер висок 3797 м. Испод гребена је прокопан тунел дуг 8550 м, кроз који пролази железничка пруга Шпитал—Хафштајн.

5) Корушко-Штајерски Праалпи су реком Крком и превојем Најмарк подељени на Корушки, западно и Швајцарски Праалпи источно. Високи су до 2000 м, прекривени веома густом шумом а у Штајерским Алпима има рудника гвожђа. Најважнији је прелаз код Најмаркта, куда пролази железничка пруга, пут из долине Драве до Целовца и Бељака, долином реке Крке (Гурка) у долину Муре. Затим превој код Обдах, Качберг и седло Турах. На левој обали Лабоднице налази се планина Голица која се завршава кошњаком код ушћа Лабоднице у Драву.

6) Ниски Таури се простиру на левој

обали Муре, на север до реке Енса и на исток до долине Палтен, превоја Шобер и потока Лизинг. Преко превоја Шобера води железничка пруга и добро израђен друм из долине Муре у долину Енса.

7) Штајерски нижи Алпи, покривени су пространим шумама и густо насељене са добрим путовима. Имају облик благих коса са заравњеним теменима. Простиру се источно од реке Муре и Мирца ка мађарској граници. Највиши гребени су Штулах и Вексел. Источно од Брука је масив Хох Ланч, а северно од Граца вис Шекл. Важнији прелази су Семеринг, железничка пруга из долине Мирца у долину реке Лајте, превој северно од Фридберга, преко кога води добар друм и железничка пруга из долине реке Лафница у долину реке Лајте. Између Раба и Муре се протежу Рабалски Алпи који су добро прелазни. Од Вексела ка Шапрану се пружа Розалија планина, дуж средњег тока Лајте и Нежидерског језера је планина Лајте.

в) **Јужни Алпи.** Од ових Алпа Аустрији припадају делимично Карнински Алпи и Караванке.

1) Карнински Алпи иду од превоја Таблаха до ушћа реке Зиле у Драву. Подељени су у две групе: Карнијски Алпи — јужну и Зиљски Алпи — северну. Карнијски иду према граници Италије а Зиљски се пружају између реке Зиље и Драве и завршавају се код Бељака. Карнијски Алпи су тешко пролазни а преко Зиљских има неколико добрих комуникација.

2) Караванке су источни наставак Карнијских Алпи. Испуњавају простор ограничен на западу долином Зиљце до Трбижа, на северу Дравом до Бељака, на истоку реком Мислињом, на југу потоцима Пака и Велуња, превојем код св. Вида, језерским превојем, Савом до Ратеча и Ратечким развојем. Планине су стеновите и тешко проходне. Достигу висине веће од 2000 метара.

2) **Брдовити предео северно од Дунава** може се поделити на два дела: западни и источни. Аустријска гранитна висораван чини западни део. Висораван је покривена шумама. Реке су дубоко усечене. Има блатњавих ливада те много отежава пролаз ван путова. Средња висина износи 600—900 м. Идући ка северу све се више повећава, прелази у гребен ческих масива са највећим висом Блекенштајн на тромеђи са Немачком.

Источни део је наставак Бечке шуме. Испуњен је брежуљцима висине испод 500 м. Одмах до обале диже се Бизамбрег (360 м.). Путна мрежа је врло добро развијена. Смештајне прилике су повољне, нарочито у источном делу који је повољан за вођење операција.

Равнице, поља и котлине. Рекли смо да је Аустрија планинска земља и да има мало равница и поља, која су већа и мања проширења речних долина. Највећи део ових поља налази се на самој периферији земље те су тако изложена удару првих дана у случају рата.

У долини Дунава су најзначајнија поља:

Ефердинско, проширење дунавске долине око Ашаха. **Линцко**, проширење долине око Линца. Густо насељено, веома плодно и комуникално. **Кремско**, чији се северни део зове Ваграм а јужни Тулнско поље. **Бечки басен** на обема обалама Дунава. **Моравско поље**, **Штајнфелд**, **Грацко**, **Липничко**, долина Раба, **Корушки басен**, **Рај** долина Драве од Бељака до Галиције и долина Лабоднице, широка 4 км.

Хидрографија. — Аустријске реке припадају сливу Црнога мора а једним делом сливу Северног мора. Највећа аустријска река је Дунав који улази у Аустрију код Пасаве а излази код Братиславе. Најзначајније су му притоке са леве стране: Морава, гранична река према Чехословачкој, са њеном притоком Дија (Таја) са десне стране: Лех, Ин-

која извире у Швајцарској, са притоком Салцах. Затим реке: Траун, Енс, Ибс, Ерлауф и Трајзен, Лајта, Раб, Драва са притокама са леве стране: Лизер, Крка, Лабодница, Мура са притокама Лизинг и Мирц. Са десне стране притока Драва је Зиљца.

Језера. — Аустрија је богата језерима нарочито у Корушкој и Горњој Аустрији.

У Корушкој су: Милштетско, Осајско и Врбско. Сва су ова језера пловна и на њима се обавља редовна пловидба паробродима, затим Белско и Блашко језеро.

У Горњој Аустрији и Салцбургу су највећа језера:

Атер, Волфганг, Траун и Халштетско од реке Трауна. У Бургенланду је Нежидерско језеро.

Клима. — У алпском делу влада оштра алпска клима. Зима је дуга и јака и траје од 6—8 месеци. Горња и доња Аустрија имају умерено континенталну климу.

Места. — Главни град Аустрије је Беч са 1.963.783 ст., политички, културни и државни центар земље. У долини Муре Грац 15.300, важно раскршће комуникације на доњој Мури. У долини Драве према нашој граници су: Целовац и Бељак. У долини Салцаха, Салцбург и у долини Ина Инсбрук.

Народна привреда. — Услед планиског карактера земље, пољопривреда није довољно развијена да би могла да задовољи потребе земље, те се мора увозити годишње око 60.000 вагона различитог жита, за исхрану становништва. Од жита највише успева раж, овас, пшеница, јечам и кукуруз. У многим деловима земље гаји се и кромпир у доста великој мери. Успева и шећерна репа која није у стању да задовољи потребе земље. Воћарство је доста развијено. Нарочито се гаји винова лоза, око Беча и Бечког Новог Места. Шумарство чини највећи део природног богатства. Око 40% од целокупно површине земље

је под шумом. Рударство је јако развијено. Угаљ је слабијег квалитета и не може да задовољи потребе земље. Највише га има у Штајерској. Гвожђа има у изобиљу и врло доброг је квалитета. Има га у Корушкој, Штајерској и Г. Аустрији. Магнетит се добија у знатним количинама. Највише га има у Штајерској код Фајча и у Корушкој код Милштетског језера. Трговина је прилично развијена. Спољна трговина је пасивна. Најважнији увозни артикли су животне намирнице.

Железнице. — Железничка мрежа у Аустрији је јако развијена, нарочито у источном делу. Целокупна дужина железничке мреже износи око 7000 км. којом управљају дирекције у Бечу, Линцу, Инсбруку и Бељаку. Главни центар железничке мреже је Беч.

Водени путеви. — Најважнији и најбољи водени пут је Дунав. Плован је од Пасава до Братиславе за бродове до 350 тона. Од осталих река пловне су у доњим токовима Ин до Браунауна и Салцах до Калајна. На свим већим језерима се одржава такође водени саобраћај осим Нежидерског језера које је плитко (0.50—0.70 м.).

Пошта, телеграф и телефон. — Поштанске везе у Аустрији су врло добро развијене. Целокупна мрежа износи 78919 км. са 2177 станица. Месне телефонске везе имају у дужини 495.527 са 1970 јавних говорница. Имају сада неколико јаких радио станица (Дојчалтенбург).

Државно уређење. — Аустрија је република подељена на 8 истарских области. Беч чини засебно административно тело.

Области су: Горња Аустрија; 2) Доња Аустрија; 3) Салцбург; 4) Штајерска; 5) Корушка; 6) Тирол; 7) Форалберг; 8) Бургенланд. Области се деле на округе, ови на срезове, а срезови на општине. Свега има 12 варошких и 85 земаљских

округа. Законску власт има Народно веће које се бира на 4 године. На челу владе је Савезни канцелар који одговара Народном већу за целокупан рад владе, коју сачињавају 10 министара.

ВОЈСКА. — 1920 године, законом о устројству војске изведена је организација војске. Закон је био састављен по одредбама Сен Жерменског уговора о миру. По овоме је административна и војна подела Аустрије изведена на 6 територијалних и административних области, и то: Бургенланд, Беч, Доња Аустрија, Горња Аустрија, Штајерска и Салцбург, Тирол, Корушка, Форалберг.

Војска је најамничка и дели се на активну и пасивну. Њен је задатак по Сен Жерменском уговору само одржавање реда и мира у држави. Уговором је поменуто да укупно бројно стање официра, подофицира и војника не сме износити више од 30.000 и то најамничке војске. Попуна војске врши се врбовањем. Сваки официр, подофицир и војник склапа са државом уговор. Обавезни рок за војника је 12 година од ког рока мора провести у војсци најмање 6 година. После одслуженог рока преводи се у резерву. За официра је обавезан рок 20 година, непрекидне активне службе. Подофицира може имати 2000. Официрски кор састоји се сем подофицира, из самих ратних официра. Квалитет данашњих официра је добар. По уговору о миру, бројно стање официра не сме премавати 1/20 од целокупног одобреног бројног стања. Чланом 132. Сен Жерменског уговора, Аустрији се забрањује израда оружја и муниције за више од 30.000 људи колико јој је уговором дозвољено да држи.

Формација војске у миру. — Највиши орган за командовање је Министарство војно. По уговору о миру Главни Ђенералштаб не постоји. Формирана је војска у 6 мешовитих бригада, које носе редне бројеве од 1—6 по имену дотич-

них покрајина. Пешадија је формирана у 6 пукова од по 3 батаљона, са по 4 чете и једним водом за везу. 6 алпских ловачких пукова од по 2 батаљона са по 4 чете и 1 вод за везу. Сви батаљони од својих 4 чете имају три пешадије и једну митраљеску.

Артилерија је формирана у а) један самосталан артилериски пук, од 3 дивизиона; б) 6 самосталних коњичких ескадрона од по 3 вода коњичка и 1 вода митраљеског.

Коњица је формирана у 6 самосталних коњичких ескадрона од по 3 коњичка и 1 вода митраљеског.

Инжењерија је формирана од 6 бригадних техничких батаљона од по 2 чете, 1 мостовог трена, 1 рефлекторског вода и 1 алатног депоа.

Саобраћајне трупе су формиране од 6 бригадних аутоводова и 6 бригадних возар. водова. Санитетску и ветеринарску службу обављају грађански лекари и ветеринари.

Другог априла 1936 године, погажене су одредбе Сен Жерменског уговора и у Аустрији је заведена општа војна обавеза. Сви аустриски грађани од 18 до 42 године, подлежу општој обавезној служби и прегледу своје војне способности.

После овог прекршаја Сен Жерменског уговора Аустрија је поново основала Главни Ђенералштаб, команду ваздухопловства итд. Према подацима који су се за сада могли добити, Аустрија је подељена на седам дивизиских области (1 и 2 дивизија Беч, 3 Св. Пелтен, 4 Линц, 5 Грац, 6 Инсбрук и 7 Целовап). Свака од ових дивизија има моторизоване јединице. Поред тога, аустриска војска већ данас располаже са јаком авиацијом, оклопним возовима, најмодернијим тенковима итд., што све потврђује да је модерна техника потпуно заступљена у данашњој аустриској војсци, која располаже и са добро обученим официрима-инструкторима.

Наоружање: Аустриска пешадија је

наоружана кратким пушкама система Манлихер, кал. 8 мм. У наоружању пешадије налазе се и лаки и тешки митраљези система „Шварцлозе“, кал. 8 мм. а артилерија има у наоружању: 75 мм. брдске топове, 100 мм. брдске хаубице, 80 мм. пољске топове м. %, 100 мм. пољске хаубице, 100 мм. тешке топове, 150 мм. тешке хаубице, 140—260 мм. бацаче мина.

Свака арт. бригада и самостални арт. пук имају у наоружању по 2 тешка митраљеза система „Шварцлозе“, за одбрану против авиона.

Коњица је наоружана сабљама и Манлихеровим карабинима. Сваки ескадрон има по 2 тешка митраљеза. Од муниције пешадија носи на пушку по 200 метака, на пиштољ по 32, на сваки митраљез по 3500, на тешки по 8500 м. (334 реденика), а велосипедске јединице по 10.000 м. на тешки митраљез. Коњица носи на карабин по 100 м., на пиштољ по 20, а на митраљез по 10.000 м. Инжењерија носи на пушку по 40 м. а по 32 м. на пиштољ. Артилерија носи на пушку по 40 метака, на пиштољ по 32 метка, на пољски топ, пољску и брдску хаубицу и на тешки топ по 120 м., на тешку хаубицу по 75 м. на бацаче мина (од 140 мм.) по 25 бомби, и (од 260 мм.) по 15 бомби.

Аустриски официр има сабљу само на служби.

АУСТРИЈСКЕ АЕРОПЛАНСКЕ БОМБЕ

постоје од 4,5 10, 20 и 50 кгр.

Бомбе велике тежине (20, 50 кгр) употребљавају се за рушење објеката, а мале тежине за живе циљеве. Састоје се од кошуљице, пуњења упаљача и управљача. Кошуљица је јајастог облика, од ливеног гвожђа. У горњем делу налази се отвор за намештање упаљача а у доњем делу отвор за пуњење експлозивом, смесом тринитротолуола и амонинум нитрата. Тежина пуњења је: 0,9 кгр. у бомбама од 4,5 кгр.; 5 кгр. у бом-

бама од 10 кгр.; 10 кгр. у бомбама од 20 кгр. и 25 кгр. у бомбама од 50 кгр.

Упаљач се састоји од капсуле за запаљење, капсуле детонатора, опруге сигурности, игле, крила и виљушкастог осигурача. Над иглом је чеп, који ограничава кретање игле на више. Крила су у виду крила на пропелеру. Осигурач служи за кочење пропелера (да се овај не би обртао за време ношења). Пре пуштања бомбе осигурач се повуче и на тај начин пропелер ослободи. „Кад бомба падне, игла својом инерцијом згњечи опругу сигурности, удари у капсулу и запали је; она запали капсулу у детонеру и овај се запали, а он запали експлозив у бомби и она експлодира“.

Управљач је шупаљ цилиндар од танког челичног лима. Са три ноге учвршћен је за бомбу. На горњем делу налази се ручица за руковање бомбом.

У аустро-угарској војсци употребљаване су и бомбе од 25 и 60 кгр. (пуњење 4—21 кгр). Њихов упаљач је био из четири крила, која су засебно била утврђена за бомбу. Ова крила су осигуравала бомбин правац падања.

Запаљивих бомби било је две врсте у аустројској војсци: једне су се пуниле **запаљивом течношћу** (3 дела бензина или бензола и 5 делова петролеума) а друге **запаљивом смесом у комадима** (100 оваквих комада).

У горњем делу прве бомбе налазила се запаљива течност (тротил, термит и димљива материја), која се проспе по објекту, кад бомба падне. Пуњење се вршило пре узлетања авиоплана. Друга бомба се распрене при удару у објект и запаљени комади лете на све стране.

АУСТРИЈСКЕ БОМБЕ су: 1) Бомба од ливеног гвожђа, изнутра наредкана, да би се добило што више парчади. Са задње стране, у шупљину, уврћен је шупаљ реп који се натиче на цев оруђа, а споља на репу утврђена су нарочита пераја, која управљају бомбом при њеном лету. Ударни упаљач је уврћен

у уста бомбе. Он се армира на тај начин, што се упаљачева игла, обртањем пропелера који је на њој, уврне и провири у простор ударног апарата. Кад бомба удари на објект, капсула инерцијом полети напред, удари на иглу, запали се, запали већу капсулу, ова иницијално пуњење, а оно експлозивно пуњење у бомби.

АУСТРО-УГАРСКА, бивша држава у Средњој Европи, састављена од аустријске царевине и мађарске краљевине, са престоницом Бечом и гл. градом Будим-Пештом. На челу двојне монархије била је династија Хабсбурговаца. Територија: 676.250 кв. км.; 52,000.000 ст. различите народности: 12,000.000 Аустријанаца, 10,000.000 Мађара, 9,000.000 Чехословака, 6,000.000 Пољака, 3,000.000 Русина, 7,000.000 Југословена, 3,000.000 Румуна, 1,000.000 Италијана. Сен-жерменским уговором од 10 септембра 1918 г. Аустро-Угарска је престала да постоји а од ње су образоване самосталне државе Аустрија, Чехословачка, Мађарска и Пољска (од земљишта која су раније била под Русијом, Пруском и Аустро-Угарском) а остали део територије припао је Југославији, Италији и Румунији.

АУТОЖИР, справа за летење, тежа од ваздуха, снабдевана мотором и елисом као и сваки други авион, само што уместо утврђених носећих површина — крила — има четири у крет постављене површине, које се крећу око вертикалне осовине, за коју су зглобом спојене. Кад се авион, повучен елисом, покрене, покретне носеће површине почну саме од себе да се обрћу. Чим достигну брзину од отприлике 80 обртаја у минути, авион се диже у ваздух. У погледу сигурности ова врста авиона много је сигурнија од других, јер, ма како била мала висина при губљењу брзине, кад код других апарата наступа катастрофа, аутожир се косо али полако и правилно спушта на земљу. Пилот са свог седишта може „крила“ — носеће повр-

шине — да стави у покрет или их заустави. Аутожир је пронашао Шпањолац Ла Цјерве 1923 г.

АУТО-КАРА, саставни део ауто-топа, носи темпирник и муницију.

АУТО-КОМАНДЕ, в. у додатку.

АУТОМАТСКА ОРУЂА су она оруђа код којих је притисак барутних гасова искоришћен за отварање цеви затварачем, извлачење и избацивање празне чауре опаљеног метка и за стежање повратне опруге, која се потом растеже, враћа покретне делове у првобитан положај и врши увођење следећег метка у цев. Аутоматска оруђа су пушкo-митраљез, лаки митраљез, митраљез, митраљески пиштољ, аутоматски пиштољ и аутоматски топ.

АУТОМАТСКЕ ПУШКЕ И ПУШКО-МИТРАЉЕЗИ су француска аутоматска пушка модел 1918, пушкo-митраљез м. 1915, пушкo-митраљез м. 1915—1926 и чехословачки пушкo-митраљез „3 Б“ м. 1926. (Детаљније види под овим именима).

АУТОМАТСКИ АЕРОПЛАН је апарат који лети без пилота, управљан електромагнетним таласима са земље. Аутоматски аероплан може да лети и на преко 10.000 метара висине, кроз слојеве где човек не би могао да издржи мали атмосферски притисак споља, разређеност ваздуха а можда и велику хладноћу. Аутоматизам летења почива на двама справама: гироскопу и серво-мотору.

Гироскоп је обртна ротациона справа обртана 18.000 пута у минути од једног малог електричног мотора. Раван ротације ослања се о једну осовину учвршћену на аероплану, али, услед обртања, она заузима увек онај став који је имала пре почетка обртања, па ма какав положај аероплан заузимао, само се у случају промене положаја аероплана мења угао између њих. Свака промена нормалног угла ставља у покрет —

серво-мотор, који одмотава или намотава жицу спојену с крилима. Дејство

крила враћа аероплан у нормалан положај, нестаје угловне промене, електрични контакт између гироскопа и серво-мотора се прекида и он престаје да ради. Пошто сваки аероплан има три крмила, то за свако од њих мора да има по један пар гироскопа и серво-мотора. За спуштање (атерирање), пењање, обртање потребно је прекинути струју у гироскопу а дати струју серво-мотору. Овај навија или одмотава односну жицу извесно време. После тог времена аероплан заузима потребан положај, а и раван ротације, јер се није обртала, аутоматски се ставља у контакт са гироскопом. Раван почиње да ротира и не дозвољава апарату да мења правац. Прекидање и успостављање контакта ерши се на два начина: бежичним електричним таласима окреће се једна избушена плоча и својим рупама закачиће жељена дугмета. Други начин је померање једне ручице по једној плочи на земљи, од дугмета до дугмета, како жељимо, а та померања се Херцовим таласима преносе на исту такву плочу и ручицу на аероплану. За спуштање на земљу аероплан има испод осовине точкова једну слободно-висећу мотку. Она прва додирне земљу и аутоматским путем да водораван — правилан — положај аероплану. Пошто су опити са аутоматским аеропланом потпуно успели, то је француска држава откупила патент. Корист од потпуно усавршеног аутоматског аероплана у будућем рату је огромна, а примена разноврсна.

АУТОМАТСКИ ПИШТОЉ „ПАРАБЕЛУМ“ има ове главне делове: цев, клизач, затварач, рукават и оквир. „Парабелум“ је доста тежак и гломазан, али има врло добро дејство, добро пробија и тачно гађа.

АУТОМАТСКИ ПИШТОЉ СИСТЕМ „БРОВНИНГ“, модел 1910-22, калибар 9 мм. Састоји се од цеви, покретне навлаке, скелета, делова за запињање и окидање, кундака, шаржера и прибора. У-

потребљава се на даљинама мањим од 25 м.

АУТОМАТСКИ ПИШТОЉ СИСТЕМ „МАУЗЕР“, калибра 7,63 мм. Почетна брзина зрна 430 м, тежина зрна 5,5 гр. Механизам је са кратким трзајем цеви. муниција је пакована у оквире, у које стаје по 10 метака. Магазин за метке је испод цеви пред браником обарача. Употребљава се из руке или наслоњен на раме (као пушка).

АУТОМАТСКИ ПИШТОЉИ пуне се одједном са више метака а рад механизма је аутоматски. По деловању постоје две врсте:

Аутоматски пиштољи за личну блиску одбрану (почетна брзина зрна приближна почетној брзини зрна код обичних револвера), и

Аутоматски пиштољи великог деловања, (Почетна брзина 350—500 м.) а може се гађати на доста велику даљину. Неки од ових аутоматских пиштоља имају покретан кундак, који може да се скида. У том случају ови пиштољи могу да гађају и преко 500 м.

Метци се код аутоматских пиштоља стављају или у цевасти магацин или се оквир (5—10 метака) са метцима стави у магацин.

Аутоматски пиштољи у ствари спадају у полуаутоматска оружја.

АУТОМОБИЛИЗИРАН ПРОТИВАВИОНСКИ ТОП 75 мм се поставља на шасију аутомобила, помоћу централног стуба. Кракови лафета су са стране и при гађању ослањају се на земљу ради осигурања. Заузимање положаја за гађање је врло брзо око 2 минута. Сва се гађања, посредно и непосредно, изводе врло брзо, помоћу прецизних справа са 15 метака у минуту. Вертикални домет им је око 5500 м. Придаје се оперативним јединицама за непосредну заштиту.

Брзина кретања му зависи од аутомобила.

АУТОМОБИЛСКЕ ЈЕДИНИЦЕ врше транспорте свих врста. Према задатку деле се на: јединице за експлоатацију, јединице за поуну и техничке јединице. Постоје три типа кола: лака (2—2½ тоне), средња (3—3½ т.) и тешка (4—5 т.). Лака кола употребљавају се за пренос животињских намирница, средња за пренос муниције и тежег материјала, а тешка искључиво за пренос муниције. У случају потребе кола се употребљавају и за превозење људства. Санитетска аутомобилска кола врше транспорт рањеника и болесника.

АУТОМОБИЛСКИ ПРИЈЕМНИК. На аутомобилу је намештен радио-пријемник, који може да прима и при војњи и при стајању. Највише је распрострањен у Америци.

АУТОРИАТЕ, илирско племе које је становало од Горње Неретве на исток, и дуго ратовало са суседима Ардијејима. Око 300 г. пре Хр. морали су да беже испред Келта, и прешли на југоисток, напали пенског краља Аудолеона, али су потучени од Маћедонаца и насељени на Перим-планини.

АУТО-ТОП припада противаеропланској артиљерији, а састоји се из ауто-топа, ауто-каре, нишанских справа, справа за мерење елемената и муниције. Поље дејства а.—т. до 360°, гађа под углом 15°—85°, даљина од 1500—5000 м., висина од 2000—4000 м., тежак око шест тона. Нишанске справе ауто-топа су: волтаметар, гонио-тахиметар, висински даљиномер и даљинар, а справе за одређивање елемената за гађање су: електрични тахиметар, висиномер и дурбин са плочом за ветар. За послуживање ауто-топа потребна је посада од 12 послужуиоца.

АУТО-ТРАНСФОРМАТОР је трансформатор чији примарни и секундарни калем има изванредан број заједничких намотаја. Употребљава се у електро-техници ради штедње.

АФАЗИЈА, занемелост, болест у којој се извесне речи забораве.

АУФЕНБЕРГ, аустријски ђенерал, рођен у Опави 1852. Врло млад ступио у војску. 1900 г. био је министар војске. Учествовао је у светском рату и тукао Русе у Пољској.

АФИНТЕТ је хемиска способност за међусобно везивање појединих атома различитих елемената.

АФИОН је опијум мака из кога се добија морфијум. Производи се много у Јужној Србији.

АФРИКА, један од пет континената. Од Европе је одељена Средоземним морем и Гибралтарским мореузом, а од Азије Црвеним морем и Суецким каналом. Са југа и истока Индиским океаном а са запада Атлантским. Површина јој је 30,750.000 км.²

Хидрографија: Африка је врло оскудна водама на северном делу, док на јужном има релативно више. Тропски део има много мочвара које се пуне кишом за време кишних сезона. У пустињским пределима не пада киша по неколико година. Са хидрографске стране врло је важна т.зв. „Висораван Језера“ коју сачињавају три највеће реке: Нил, Конго и Замбеза и језера: Викторија или Укереве, треће по величини на земљи (70.000 км.²), са дубином од 200 м., а знаменито је још и језеро Тонгањика (36.000 км.²), које је познато због временских непогода, и Њаза (27.000 км.²), а налази се 200 м. испод надморске висине.

Нил је највећа река Африке и улива се у Средоземно море. Ток: 6.170 км. У западној Африци споменућемо Нигер или Квора и Сенегал. Ток прве је око 4.500 км., а Сенегала 1.430 км.

У западној Африци је најважније језеро Чад, које се налази у срцу Судана (површина 27.000 км.²).

Становништво: Африка има око 150 мил. ст. Већи део је црне расе око (90—95.000.000), али има и беле (север), мрке (Етиопија) и малајска (Мадагаскар).

Путеви: Велике железничке пруге иду попреко и уздуж, али су врло ретке. У пројекту је једна велика пруга која треба да веже главне колоније са Египтом. Највећа је пруга која иде од Намалонда ка Јоханесбургу, а одатле за Преторију, Салисбург и Бурску, те тако уједињује два океана. Поред ове постоји још неколико мањих пруга.

Колоније: Немци су имали своје колоније од 1885 г. до европског рата, када су им уговором о миру одузете.

Француске колоније у Африци имају површину од 10,060.070 км.², са око 30 мил. 500.000 ст. Француска Екваторијална Африка, 2,256.000 км.², 2,850.000 ст.; Западна франц. Африка 5,919.200 км.², 13,190.000 ст.; Алжирија 207,704 км.², 6 мил. 553.451 ст.; обала Сомалије 22.000 км.², 65.000 ст.; Мадагаскар 588.000 км.², 3,390.000 ст.; француски Мароко 572.000 км.², 6,000.000 ст.; удружена острва 2.405 км.², 175.000 ст. и Тунис 125.180 км.², 2,100.000 ст.). Поред тога, Француска има под својим мандатом Камерун (700.000 км.², 2,000.000 ст.) и Того (52.200 км.², 703.000 ст.).

Белгиске колоније. Површина: 2 365.000 км.², 15,000.000 ст. (Белгиски Конго).

Британске колоније. Површина: 8 милиона 129.765 км.², 47,700.000 ст. Златна Обала 203 700 км.², 2,113.000 ст.; Нигерија 871.000 км.², 18,800.000 ст.; Родезија, северна и јужна, 1,140.000 км.² 4.970.000 ст.; затим Сера Лема, Њаса, Гамбиа, Трансвал, Кап, Уганда, Уједињени афрички јужни савез, Судан, Сомалија, Натал, Оранж итд.

Италијанске колоније. Површина: 2 милиона 405.550 км.², 2,100.000 ст. (Еритреја, 119.000 км.², 380.000 ст.; Сомалија 386.550 км.², 600.000 ст.; Триполитанија 1,150.000 км.², 770.000 ст. и Киренајка 750.000 км.², 350.000 ст.).

Шпанске колоније. Површина: 3,484.000 км.², 1,200.000 ст. (шпански Мароко, Рио Муни, Рио Оро и Ифни, Пресиднос и острва).

Португалске колоније. Површина: 2 милиона 422.950 км.², 8,280.000 ст. (Ангола, западна Гвинеја, Мозамбина и острва).

Независне државе су: Абисинија, Египат, Либерија и Тангер, свега 2,210.500 км.², 27,570.000 ст.

Све државе у својим афричким колонијама имају своје војне одреде, а Французи и специјалну колонијалну армију.

Историја: Према неутврђеним подацима верује се да су још Феничани први обишли целу Африку пре XIII в. пре Хр., али се у ствари о Африци зна једино преко Египћана. Грци су А. називали Либијом. После разарања Картагине, 146 г. пре Хр. Римљани су продрли у унутрашњост пустиња, а Аурелијан и Јустинијан покорили су Аксумите или Агасе, који су били настањени у приморју краљевине Аксум (Абисинија). Визиготи су, 429 г. пре Хр. заузели неке делове Африке, и њима владали скоро један век, (прво су освојили Мауританију, затим Нумидију, којом су владали проконзули, а доцније и целу римску Африку. Пошто је пао Рим, раширио се Ислам, а скоро половина северне Африке потпала је под власт Арабљана. Касније, Нубија и Судан беху заузете од Трибуа, који су дошли из Еуфрата, Сирије и Арабије, и ови нови народи потиснули су урођенике. Од X до XI в. не постоје тачни подаци. Половином XIII в. Веновљани су прешли Гибралтарски мореуз и упознали неке делове Африке. После тога многи путници посећивали су Африку и објављивали своја открића. 1340 г. почиње такмичење Европљана у освајању Африке. 1364 г. неки морепловци из Диепа, крстарећи Западном Африком, допрли су до обала Гвинеје (већ обележене у атласу од 1351 г.) и, 1364, основали су колонију Мали Диеп. То је почетак европске колонизације Африке.

Главни догађаји у Африци од 1800 до наших дана.

1) 1800: Прокламација независности Египта, који је ипак остао под неком врстом турског протектората, са Мехмед Али пашом на челу, који је добио титулу кедива. 2) 1830—1834 Француска врши окупацију Алжира. 3) 1868 британска казнена експедиција, са маршалом Гаспаром на челу, против абисинског краља Теодора II; 4) 13 новембра 1869 отварање Суецког канала; 5) 1882 бомбардовање Александрије и освајање Египта од стране Енглеза; 6) априла 1881 француска војна експедиција против туниског регенства и објављивање француског протектората над Тунисом; 7) 1885 независне државе Конга потпадају под власт белгиског краља Леополда II; 8) 5 фебруара 1885 Италијани окупирају Масау, затим италијанско-абисински оружани сукоб и оснивање италијанске колоније Еритреје; 9) 1898 енглеско-египатска експедиција против Махдија у Судану; 10) 1899—1902 енглеско-бурски рат и крај република Трансвал и Оранж; 11) Образовање Родезије, северне и јужне; 12) Пораст, од 1900—1910, европских колонија, португалских, енглеских, француских, белгиских а нарочито немачких (која до 1883 није ни имала својих колонија, док је 1914 узимала неке од најзначајнијих); 13) 1907 образовање држава јужно-афричке уније; 14) 1912 Мароко долази под протекторат Француске; 15) Стварање египатске краљевине (1915); 16) 1919—1920 Друштво народа дели немачке колоније између Француске, Енглеске и Белгије; 17) 1925—26 борба Шпанаца са Рифенима, а затим и Француза са Рифенима у Мароку; 18) 1935—36 абисинско-италијански рат и освајање абисинске територије од стране италијанских трупа.

АХАТ је аморфан облик кварца, који се таложу обично по пукотинама стена и то у слојевима обично разно обојеним. Још од старина се употребљава као накит а нарочито због тога што се може бојити, пошто упија боје.

АХИЛ, краљ Мирмидонаца, један од најлегендарнијих јунака из „Илијаде“. При опсади Троје убио је Хектора, али је смртно рањен у пету једном Парисовом стрелом. Како је Ахилова пета била једино слабо место на коме је уопште могао да буде рањен, то се све слабе, осетљиве тачке у војној и литерарној терминологији називају Ахиловом петом. Ахилово име је у целом свету персонификација јунаштва. Једна веома лепа мермерна статуа Ахила изложена је у Лувру.

АХИЛЕО, римски ђенерал, гувернер Египта под Диоклецијаном. У Александрији се прогласио за цара, али је побеђен и убијен 296 г.

АХИЛЕОН, палата на острву Крфу, коју је сазидао архитекта Карит за рачун аустријске царице Јелисавете, жене Фрање Јосифа. 1907 г. Виљем II, немачки цар, купио је ову палату. Од 1915—1918 г. у овој се палати налазила француско-енглеска болница у којој су се неговали наши рањеници и болесници.

АХМЕД I, турски султан. Владао од 1603—1617.

АХМЕД II, турски султан. Владао од 1691—1695.

АХМЕД III, турски султан. Владао од 1703—1730 г.

АХМЕД ЗОГУ, краљ Албаније од 1928 г. Од 1925—1928 био председник републике. (Рођ. 8 октобра 1895 г.)

АХМЕД-ПАША, турски ђенерал из XVI в.

АХМЕД ПАША ХЕРЦЕГОВИЋ (1456—1518), најмлађи син херцега Степана. Због свађе с браћом отишао Турцима, примио муслиманску веру (дотле се звао Степан), постао доцније зет Бајазита II а 1496 велики везир. Свргнут је 1515, због неуспеха у персијском рату.

АХРОМАТИЧНО КОМБИНОВАНО СОЧИВО, в. Аберација.

АХРОМАТИЧНО САБИРНО СОЧИВО в. Аберација.

АХТАГРАМ, једна од три провинције које сачињавају краљевину Мисоре (Јужна Индија). 19.212 кв. км. са два милиона становника.

АЦЕТАТИ су соли сирћетне киселине.

АЦЕТИЛЕН. Циклични незасићени угљоводоник (C_2H_2). На обичној температури и под обичним притиском, ацетилен је безбојна гасовита материја нарочитог мириса. На 0° може да пређе у течно стање, ако га изложимо притиску од 26 атмосфера. Запаљен на ваздуху гори врло светлим пламеном, и за то се употребљава за осветлење. За ову сврху служе нарочите, ацетиленске лампе. Добија се дејством воде на калцијум карбид. Смеша ацетилена и ваздуха експлозивна је. Пламен ацетилена је веома топао нарочито ако ацетилен гори у чистом кисеонику (3000°).

АЦЕТОН (CH_3COCH_3) је један од главних продуката дестилације дрвета. (10—20%). Ацетон је врло загушљива течност а употребљава се као растворно сретство при изради малодимних барута, за израду хлороформа, јодоформа и бромацетала.

АДИГОРИО, галски војсковођа који је с Бриком заузео Тракију и Грчку.

АЧЕРА, среско место у италијанској провинцији Кампанији с.и. од Неапоља. 18.200 ст. Картагински војсковођа Ханибал 218 г. пр. Хр. приликом напада на Рим порушио је ову варош.

У доба Августа кад је овај предузео радове за осигурање Рима (27—14 г. пре Хр.) ово је био важан војнички логор.

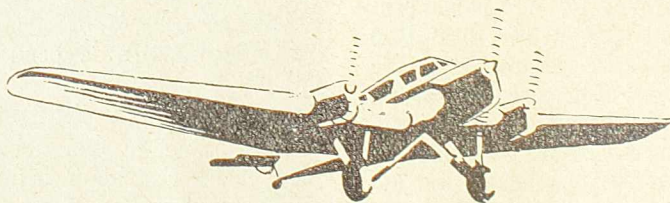
Неапољски војвода Буоно уништио је ову варош.

АЧЕРБИ ЂОВАНИ, из Мантове, италијански интендантски ђенерал (1825 — 1868).

АЧИМ или **АНИМ**, провинција Источне Индије (Суматра), припада Холандији. Гл. место Кута-Раца (9480 ст.). Краљевина Ачим броји 736.000 ст. на 55.500 кв. км. Богата петролеумом.

АЧИНИ ЕНРИКО, италијански вице-адмирал, неаполитански посланик и сенатор. (1834—1904).

АША, део коњске опреме, сукнени (чојани) покривач, који се у свечаним приликама ставља преко коња, са испускама боје рода оружја (црвена пешадије, тегет-плаво коњице итд.). На ашима које се употребљавају у гарди, налази се монограм владара.

Б

Б, друго слово у ћирилици и латиници. У Морзеевој азбуци има знак —...

В — слово које означаје категорију аероплана а значи да је тај аероплан за бомбардовање.

БАБ, (арапски), калија, мореуз.

БАБА-АЛИ, први независни алжирски беј, умро 1718. Наследио је 1710 г. на престолу Ибрахима, подигао револуцију и побио је више од 1700 лица.

Он је Алжир ослободио од Турака, који су од времена Барбаросе држали ову земљу. Био је савезник Енглеза.

БАБЕК, назван „раскалашни“, завојевач персијски из VIII в., доста је ратовао и пропагирао доктрине секте Исмаела. Више од 20 год. био је врховни калифа.

Најзад је савладан од калифе Мотасема и заробљен 837 г.

БАБЕНБЕРГ, немачка династија која је дала неколико маркгрофова Аустрији. Најистакнутији су: **Леополд I** и **Бабенберг**, маркгроф аустријски. 960 г. одликовао се у рату против Маџара. Покорио Маџаре и проширио границе Аустрије. Назван „славни“.

Леополд VI „Велики“ (1198) био је крсташ и ратовао против Албигеза, а по повратку ратовао је у Палестини.

Фридрих II, „Ратник“ (1230—1246) одликовао се у битци код Лаите у којој је и погинуо.

БАБИ, француски револуционар, рођ. у Тараскони 1750 г. а стрељан 1796. Био је командант револуционарних трупа у Тулузи.

БАБИНА ГРЕДА, место у Славонији, недалеко од Саве, код кога су Аустријанци потукли Турке 3 јула 1693 г.

БАБИНГТОН, Џемс Мелвил (сир), енглески ђенерал, рођен 1854 г.

Службу је почео у 16 пуку копљаника (1873). 1917 био је ђенерал-мајор, а 1919 г. бригадни ђенерал.

Учествовао је у војном походу код Бечаналанда (1884—85 г.) и јужно-афричком рату (1889—1901). Био је командант трупа за одбрану Новог Зеланда (1902—1907 г.). Учествовао је у европском рату као командант 23 дивизије (1914—18), а после XIV. корпуса (1918—19 г.) и борио се на Пијави (октобра 1918 г.).

БАБИЋ Ј. ЖИВОЈИН, бригадни ђенерал у пенз. и државни саветник, (рођен 12 септембра 1869 г. у Београду). Свршио је Нижу и Вишу школу Војне академије у Београду, а 1894—95 г. завр-

шио Коњичку школу у Сомиру — Француска. У чин потпоручника је произведен 1 септембра 1889 г., поручника 2 августа 1893 г., капетана II кл. 2 августа 1896 г., капетан I кл. 1898 г., мајора 2 августа 1901 г., потпуковника 29 јуна 1907 г., пуковника 20 октобра 1912 г., бригадног ђенерала 21 октобра 1923 г.

Заузимао је положаје: од 1889—1900 г. као нижи официр, водника, ађутанта и командира; као виши официр, од 1901 г. у штабу III коњичког пука; од 1901—1906 г. ађутант Министра војног; 1906—1907 г. командант II коњичког пука; од

1907—1910 г. референт коњице Шумади-ске дивизијске области; од 1910 до 1911 г. командант III коњичког пука; 1911 г. у штабу Моравске дивизијске области; 1912 г. у Београдској месној команди. 1912—1913 г. ађутант команданта I армије; 1914 г. командант I коњичке бригаде; 1915 г. помоћник команданта Коњичке дивизије; од 15 августа 1915 г. до 18 јула 1917 г. на служби Њ. В. Краља Николе I, затим претседник Суда за официре у Солуну — члан Интернационалне комисије за констатовање бугарских зверстава у Источној (грчкој) Македонији. Од 19 октобра 1920 г. као шеф Бироа за разграничење у Претседништву Мин. Савета и делегат у Интерминистеријелном комитету.

Одликован је Карађорђевоом звездом са и без мачева IV степена, Белим орлом IV реда, Таковским крстом V реда, Споменицом Краља Петра I, Златном медаљом за ревносну службу, Медаљом за војничке врлине, Орденом Карађорђевог звезде III реда, Црногорским орденом Данила Првог II реда, Румунском круном III реда, Румунском круном са мачевима IV реда, Грчким орденом Ђорђа Првог III реда, Француским орденом Почасне Легије IV реда (официрским), Аустријском Гвозденом круном III реда, Грчким орденом Ђорђа Првог II реда са звездама и Италијанском круном II реда са звездама.

БАБИЋ ПАВЛЕ ДЕНИСИЈЕВИЋ, ђенерал-мајор руске војске (1806—1883). Истакао се у кавкаским ратовима. Покорио многа горска племена.

БАБОНИЋ ИВАН, бан Славоније (1316—1322), коју је ослободио од Гисинговаца, одметника Карла I Анжујског. Кратко време био је и бан Славоније, Хрватске и Далмације. Године рођења и смрти непознате.

БАБОНИЋ СТЕПАН, бан читаве Славоније (1310—1316 г.).

БАБР, река која утиче у Норев. У њеној околини су се водиле борбе између

Немаца и Руса 7—21 фебруара 1915 г. (Види: Битка код Августова).

БАБУНА, планина у Јужној Србији, североисточно од Прилепа, између река Вардара, Бабуне, Црне и Рајеца. Највиши врхови: Клепа 1180 м. и Попадија 1008 м. Подножјем Бабуне пролазе друмови Прилеп—Велес и Прилеп—Криволак.

БАБУНА, котлина у Јужној Србији.

БАБУНА, река у Јужној Србији, десна притока Вардара.

БАБУНСКИ ЈОВАН СТОЈКОВИЋ, четнички војвода, рођен 25 децембра 1787 у селу Мартолцу (ср. велешки), умро 17 фебруара 1920 у Велесу, један од најважнијих националних радника. Основну школу је учио прво у Оморољу, затим у Велесу (у бугарској школи) и Богомилу, код бугарског учитеља Ристе Соколовића. 1889 дошао је у Београд и уписао се у гимназију, а 1891 уписао се у ново отворену, за Србе из неослобођених крајева, богословско-учитељску школу. После њеног затварања, отишао је у Ваљево где је свршио четири разреда гимназије, уписао се у учитељску школу у Нишу, завршио два разреда и дошао поново у Београд, где је завршио учитељску школу 1896 г. Постављен је, две године по завршетку школовања за учитеља у Тетову. Ово постављење је навукло велику мржњу бугарске организације против Бабунског који је био изложен честим нападима од њихове стране. 1905 прешао је границу са четом од 35 другова и у вези с војводама Глигором Соколовићем, Тренком Рујановићем, Јосифом и Михаилом из Брода, Василијем Трбићем и Ценом Марковићем, почео да руши бугарску четничку организацију и очистио целу десну обалу Вардара од бугарских комитских чета. Као претходница војске Бабунски је 1912 г. прешао цело бојиште од Куманова до Битоља. Бабунски је веома активно учествовао и у светском рату, а нарочито се истакао на солунском фронту. Ту је својом

храброшћу чинио велике услуге савезницима. Одликован је многим одличјима нашим и страним.

БАБУР или **БАБР**, праунук Тамерланов, (рођен 1483—1530 г.). 1494 био је проглашен за краља Монголије. Победио је Самарканду и постао господар Кондахара, Кабула и Индустана.

БАВАРСКА, држава на југу Немачке. Ујединила се у једну државу 1314—1347 за владавине Лудвига Баварског. Давада је владаре Немачкој. По Вестфалском миру Француска се успротивила да Баварска даје владаре Аустрији, а Наполеон је баварском кнезу Максимилијану подарио титулу „краљ“.

После битке код Лајпцига 1813 год. морала је да врати Француској све земље које је раније добила. 1870 год. Баварска се ујединила са Пруском. Преступања у немачку федерацију, Баварска је имала своју самосталну војску састављену из 16 пукова пешадије, 6 батаљона алпинаца, 3 чете санитета, 8 пукова коњице, 3 пука артилерије са 12 батерија, 1 пук коњичке артилерије, 1 пук инжењерије и трен. (Укупно 204.988 људи). Овима треба додати „landwehr“ (народна одбрана) са 54.000 људи и 2.500 коња.

По уједињењу са Пруском дозвољено јој је да за себе формира засебну војску. Пре почетка светског рата имала је 3 армије са 6 дивизија (23 пука пешадије, 2 батаљона ловаца, 10 пукова коњице, 2 пука пољске артилерије итд.). Имала је своју Ратну академију, Инжењерску школу и Артилериску школу.

Баварска данас заузима простор од око 76.429 км.², са 8.000.000 становника. Има три универзитета и Академију уметности у Минхену. Развијене индустрије: машинска, стакларска, хемиска, ливска итд.

БАГАЛА, врста брзог арапског ратног брода од 100—400 тона са веома издигнутом крмом и ниском провом (предњим делом).

БАГАУДИ, галски сељаци и пастири који су се крајем III века, побунили против Римљана (под Клаудијем II, и Диоклецијаном), а затим и у V веку, око 435 г. И касније су се много пута побунили против Римљана, и хтели да образују своју аутономну државу. Римљани су их сматрали злочинцима, и реч „Багауд“ у V веку била је општи назив за све смутљивце и побуњенике.

БАГДАД, престоница Ирака, у Месопотамији на реци Тигру, основана 762 г. од калифа који су га учинили својом резиденцијом. За пет векова под управом калифа много је напредовао, и постао важан културни центар. 1401 г. био је заузет од Тимурленка. 1534 г. први пут Турци су ушли у град а један век потом, 1638, ту су се коначно учврстили, и остали све до 1917 г. када су Енглези освојили Кут-Ел-Амар (марта 1917) и поставили енглеску заставу на тврђаву. По Версајском уговору о миру, Месопотамија је стављена под протекторат Вел. Британије, која је потпомогла образовање државе Ирака чији је данас главни град Багдад.

Прва битка код Багдада, долази у време првих борби између калифа. Војска се 932 г. између емира Муниса и калифа Ел-Моктадира, који је био побеђен и убијен 23 октобра 932 г.

Друга битка код Багдада спада у време устанка Садака, поглавице арапских племена настањених на Еуфрату, у близини Вавилоније против Мухамеда селџуског султана. Селџуци су дошли са врло великом војском из Персије, и разрушили Багдад (1108) после огорчене вишечасовне битке.

Трећа битка и заузеће Багдада (1258 г.) спада у време упада монголских хорди под командом Улага. Калифа Абасид Мустафа-Асим, беше се утаборио у близини монголског града, али је био принуђен да се затвори у Багдад, који су непријатељи опсели 18 јануара 1258 г. Отпор Мустафин је трајао до 10 фе-

бруара, кад се предао. Мустафа је био заробљен и убијен заједно са својим пријатељима.

Опседање Багдада 1401 спада у време рата између Бајазита I и Тимурленка. Град је био држан за рачун Бајазита I од стране Форадина трупама бедунским и арапским. 40 дана Форацин га је јуначки бранио. Потом је покушао да се спасе бекством низ Тигар, али је лађа у којој се налазио нападнута од Монгола, заузета, а он је за време битке убијен, те је тако Багдад потпао под власт Тимурленкову.

БАГДЕЛОНЕ Н., француски ђенерал, умро 1795 г. Одликовао се у Алпима 1793 г. када је заузео Валсано, Св. Бернарда и Тила. 20 јуна 1794 г. понова се одликовао при заузећу Малог св. Бернарда.

БАГЕР, лађа за чишћење речног корита.

БАГОВУТ АЛЕКСАНДАР, (Фједоровић), коњички ђенерал руске војске (27 децембра 1806—1883), истакао се у борбама на Кавказу и учествовао у угушивању пољске буне као командант дивизије.

БАГОВУТ КАРЛО (Фједоровић), ђенерал-лајтнант руске војске (16 септембра 1761 — 6 октобра 1812 г.), учествовао у руско-шведским ратовима, у борбама у Пољској и Молдавији и у свима ратовима против Наполеона. 1808 г. потукао је Швеђане у Финској, а истакао се у биткама код Ејлау, Фридланда и Бородина, као командант другог корпуса. Погинуо у боју код Торонтина.

БАГРАТИОН ДИМИТРИЈЕ (Петровић, кнез), ђенералмајор руске војске, праунук кнеза Петра Багратиона (рођ. 1863 г.). До пред светски рат био најбољи коњички инструктор у руској војсци и наставник Официрске коњичке школе.

БАГРАТИОН - МУХРАНКИ ИВАН (Константиновић, кнез) ђенерал-лајтнант руске војске, познат под именом „кав-

каски херој”. Водио борбе са Хади-Муратом. Пензионисан 1881 г.

БАГРАТИОН ПЕТАР кнез, руски ђенерал (1765—1812). У чин ђенерала произведен 1794, истакао се у ратовима у Пољској, Италији и Швајцарској. Узео видна учешћа у биткама код Аустерлица, Ејлау, Хајлсберга и Фридланда. Истакао се и у шведско-руском рату 1808, затим у рату против Турака 1809, у битци код Силистрије. 1812 г. командовао је II руском армијом. У битци код Бородина (7 септембра 1812) тешко је рањен, па је од ране и умро.

Багратион Петар

БАДАЈОЗ (лат. Pax Augusta), утврђени град у Шпанији, на левој обали Гвадијане. Бадајоз у старо време био је поприште разних ратних операција. Први су увидели његову важност Готи када су заузели Шпанију а потом Арапи с којима га је први заузео Абдераман III 930 г. Португалци су га освојили од муслимана у XII веку.

1658 г. Дон Ђовани Мендес Васкончелос ратовао је код Бадајоза са Португалцима, који су имали 17.000 војника а Шпањолци имали 4000 пешака и

1000 коњаника. Португалци су били потучени и повукли су се са губитком од 6000 људи. 1811 год. Бадајоз су заузели Французи под командом маршала Султа. 1812 г. ратовали су око Бадајоза. Енглези под Велингтоном са Султом. После дугих борби које су трајале од марта до априла, пао је Бадајоз у руке Енглеза а Султ се морао повући на неколико миља од Бадајоза.

БАДАНТЕЛО, место на југу Катроне (Шталија), код кога су Византинци и Сарацени (13 јула 982 г.) победили Отона II.

БАДАТ КАРЛО (гроф), сардинијски ђенерал, умро 1769 г.

БАДЕН, трговиште у Швајцарској на Јими, 10.000 ст. Радио-активна бања и индустријско место.

БАДЕН, владалачка, великовојводска породица у Бадену, чији су војнички најистакнутији чланови:

Бернард I, велики војвода, ступио на престо 1372. Члан савеза у Насау, који је имао за циљ довођење на престо Максимилијана.

Виљем-Лудвиг, ратовао против Француске под војводом Лоренским, затим против Турака, које је победио 1689 и 1691. Умро 1707, оставивши државу опустошену.

Фридрих II, главнокомандујући војске шведског краља Карла Густава, ратовао је против Француске.

Карло Баденски, принц пруски ђенерал (1832—1906).

Баденски пук, стари пијемонтски пук, формиран 1742 од два батаљона немачких најамника, учествовао у ратовима против Шпаније, Француске и Аустрије.

БАДЕН, бивше немачко великовојводство а сада члан Рајха. Површина 15.263 кв. км., око 2.200.000 становника. Гл. град Карлсруе; универзитетско место Хајделберг. Самосталност Бадена датира још од XI века, када је био проглашен за маркгрофовију. 1803 г. маркгрофовија била је претворена у изборну

кнежевину, а три године касније изборни кнез Карло Фридрих, назвао се великим војводом и проширио своју државу. Баденско велико војводство у XIX веку прикључило се немачком савезу, заузевши седмо место по управи, са три гласа у сабору. Његова војна снага била је тачно одређена на 10.000 људи који су формирали II дивизију VIII корпуса. У пролеће 1848 г. у разним центрима Бадена организовала су се многа друштва највише републиканског карактера и превирање је узело такве размере да је велики војвода био принуђен да потражи војничку помоћ за успостављање реда од других држава немачког савеза. Први сукоб био је код Кандерна, 20 априла 1848 г. и том приликом је погинуо ђенерал Гагерн, командант трупа великог војводе. Већих окршаја било је још код Манхајма а мало касније револуционарни покрет био је угушен. Али, на јесен, вође републиканаца, који су били пребегли у Швајцарску, вративши се у Баден и сукобе се код Штауфена (24 септембра 1848 г.) са регуларним трупама великог војводе. Маја идуће године били су у Бадену, као и у осталим немачким државама, нови покушаји револуционара, који су тражили згодан терен у војсци, код које је дисциплина била сасвим попустила.

У Раштату војници су се побунили против официра и заузели све тврђаве а велики војвода био је принуђен да бежи из Карлсруа (13 маја). 30 маја најзад су конфедералне трупе ушле у Баден и сукобиле се са побуњеницима код Хатенсхајма. Остали сукоби били су следећих месеца, кад су Пруси, пошто су прешли Рајну код Гермерсхајма (20 јуна) заузели постепено Манхајм, Ајделсберг, Карлсруе и Раштат. Побуњеници, побеђени, у великом броју били су осуђени од ратног суда на смртну казну. Пруси су окупирали Баден све до 1850 г. За време рата аустро-пруског

1866 г., Баденци су пришли Аустрији, али су, 1870 год., изјавили верност Немачкој, остајући као велико војводство до прокламације немачке републике, 1919 г. За време царства баденска војска се састојала од 6 пукова пешадије, 3 пука коњице, 1 артилериске брдске бригаде која се је састојала од 2 пука, и три батаљона Пруса, и од батаљона мекленбуршких ловаца.

БАДЕН-БАДЕН, варош и бања у Бадену (24.500 ст.).

БАДЕН-ПАУЛ-РОБЕРТ (Baden-Powell) енглески ђенерал, рођ. 1857. Ратовао је у Индији, Авганистану и у Јужној Африци и ту се борио против Матабеле

и Ашианта. О овим двома биткама издао је дело под насловом: „Извештаји“. По свршеном енглеско-бурском рату произведен је у чин ђенерала. Извесно време био је командант полиције у Трансвалу, 1903 г., па је постављен за генералног инспектора коњице. Написао је књигу: „Инструкције коњице“.

БАДЕНСКЕ, брдо у Италији на висо-равни Аснага (1464 м.), на коме су се водиле борбе између аустриске и италијанске војске за време светског рата. Важније су борбе биле за време италијанског повлачења 1917 г., када су Аустријанци напали италијанске трупе, да

би се дочепали Брентске долине. Вис Баденске први пут је заузет од аустријске 11 армије 22 новембра 1917 г., али после одлучног отпора Италијана, аустријске трупе су одбијене.

БАДЕНС ПЕТАР, француски ђенерал (1847—1897) био је пешад. официр додељен морнарици. Служио је у Сенегалу и у Тонкину. Био је командант трупа у Сенегалу (1891 г.)

БАДИ-ЕЛ-ЗЕМАН, последњи потомак Тимурленков, живео је у XVI в. Побеђен од Усбака, побегао је у Персију. Султан Селим I заробио га је и послао окованог у Цариград, где је и умро 1517 г.

БАДО АДАМ, североамерички генерал, рођ. у Њујорку (1831—1895).

БАДОЉО ПЕТАР, италијански маршал, вицекраљ Абисиније. Унапређиван и одликован због храбрости у рату. Сенатор је и витез Великог крста, има „Врсту војног реда од Савоје“. Рођен је у Монрерато 1871 г. Завршио је Војну академију у Торину 1890 г. и произведен за артилериског потпоручника. Учествовао је у рату у Африци 1896-97 г. Од 1899—1902 г. био је на Вишој ратној школи. Учествовао је у рату у Либији и додељен Врховној команди као капетан. Због храбрости и заслуга за победу код Занзура, произведен је 1912 г. за мајора. Произведен у чин потпуковника маја 1915 г. и као потпуковник ушао у светски рат, и придодат Команди друге армије. Као пуковник (маја 1916) примио је команду 78 пешад. пука, на сектору Алта Саботино. Пошто је својом спремом омогућио заузимање Горице, 6 августа 1916, произведен је у чин ђенерал-мајора. После рата учествовао је на конференцији мира као заступник Јулијске Венеције, која је била опустошена за време рата. У новембру 1919 био је командант Врховне команде. 1924 г. постављен је за амбасадора у Бразилији. Пошто се вратио 1925 у Италију био је начелник главног

Ђенералштаба Врховне команде, 1926 у јуну био је произведен у чин маршала.

При крају новембра 1935 г. примио је дужност високог комесара за Еритреју и главну команду над трупама које су оперисале против Абисиније.

Победио је у првој битци у Тембијену (20—24 јануара 1936 г.) изненадивши раса Касу у тренутку, када се спремао да изврши напад у правцу Хаусијена у циљу да пресеке везу између итали-

јанских снага у Макале и оних на линији Адуа—Аксум. Пошто је победио овог амбициозног раса, маршал Бадоло преузео је извршење свог смелог мањевра пробивши пре свега непријатељски фронт код Амбе Арадан, а затим уништивши, у области Еудерте армију раса Мулугете (10—15 јануара 1936 г.) Затим је напредовао на југ до Амба Алаги (I. специјални армијски корпус) а на запад до јужног Тембијена (III. спец. армијски корпус); затим је опколио и уништио армије раса Касе и раса Сејума, и то заобилазећи с десне стране (северни фронт) напредовањем III. специјалног армијског корпуса и једновременим напредовањем са севера домородачким армијским корпусом (27 фебруара — 1 марта 1936 г.). Најзад, завршио је уништење абисинског се-

верног фронта са тешким поразом, који је нанео абисинској гарди раса Исмира, коју је напао у области Шире са истока (II спец. армијски корпус) и са севера (IV сп. арм. корпус) и то између 29 фебруара и 2 марта 1936 године.

БАЖЕЛОВ ПЕТАР (Николајевић) руски пешадиски ђенерал, рођ. 1840, умро ?, истакнути руски војни писац.

БАЗЕДОВА БОЛЕСТ, добила име по др. Базедову, који је утврдио 1840 г., а састоји се из убрзаног ударања срца, болова гуще и испадању стакластих очију.

БАЗЕН АХИЛ, маршал француски, рођ. у Версају а умро у Мадриду (1811—1888). Четири године после ступања у војску добио је легију части. 1835 г. ратовао је у Шпанији а потом је био са страначком легијом у Африци. У Италији је командовао трећом дивизијом. Затим био је произведен за маршала.

За време рата 1870 г. био је командант 2, 3 и 4 корпуса, а 12 августа 1870 био је врховни командант војске на Рајни. Пошто је био одбијен од Немаца, морао се повући на Мец. Опкољен, предао се непријатељу. Био је оптужен да није ни покушао да пробије непријатељске линије и зато је осуђен на смрт. Али, интервенцијом Мак-Махона, смртна казна замењена му је са 20 година робије. Побеглао је, међутим, у Шпанију, где је и умро.

БАЗИЛИКАТА, једна од пет италијанских провинција. Изгледа да јој име потиче од имена Базила II цара византијског, који ју је отео у XII в. од Лонгобарда и Сарацена. Пре него што се ујединила са краљевином Италијом била је једна од провинција Напуљског краљевства. 1820-21 и 22 год. учествовала је у побунама против Бурбона. 1860 било је у Корлету прокламовано ослобођење и тада су прикупљене нове снаге под командом пуковника Болдонија. Постоји у италијанској војсци и „брига-

да Базиликата“ формирана 1883 г. од 91 и 92 пеш. пука.

Учествовала је у ратовима у Африци 1887—1888 г. као и за време светског рата против Аустро-Угарске.

БАИЛИ ЛЕВИС (сир), енглески адмирал, рођ. 1857. Суделовао је у рату против Лекианта, у експедицији против гусара у Конгу (1875) и у египатском рату (1882). Од 1910 г. био је поморски изасланик у Вашингтону. 1914 био је вице-адмирал и командант флоте на Маники. 1915 г. претседник Бродарског колеџа, а 1919 је пензионисан.

БАИРАКТАР, отомански велики везир (1755—1808), довео на престо Махмуда, брата Селима III.

БАИРД ДАВИД (сир), енглески ђенерал рођен у Њубиту (1757—1829). Борећи се у Индији код Перимбангума био је заробљен од Хајдар-Али 1779 г. и тек после три и по године је ослобођен. 1799 учествовао је у рату код Типоо-Саиба као потпуковник, и заузео је Серингапотам, потом је учествовао при заузимању Пондимерија. 1801 год. био је у Египту под ђенералом Хучинсоном. 1808 год. упућен је у Шпанију, и одликовао се у битци код Короње, затим је био додељен Мору, као командант ирских трупа.

БАЈАЗИТ I, турски султан (1347—1403) кад му је отац Мурат I погинуо на Косову 1389 г., Бајазит је једногласно изабран од војске за султана. Српске државе признале су његову врховну власт, пустиле турску посаду у своје градове, и давале му помоћ у ратовима. Б. је имао више ратних успеха, заузео је Македонију, Бугарску, Тесалију, победио је крсташе код Никопоља, али је побеђен и заробљен од Тимурленкових Татара.

БАЈАЗИТ II, син и наследник Мухамеда II (1447—1512) турски султан од 1481—1512 г. победио је Млечане, али је сам побеђен у Египту, па је приморан

да уступи престо сину Селиму, који га је отровао 1512 г.

БАЈДАК ЛЕОНИД — наш ваздухопловни мајор, који је, као поручник на првој утакмици за пехар Њ. В. Краља 6 септембра 1926 године, стигао први прешавши пут од 1300 км. за 7.09 часова са капетаном **Ценчићем**.

Од 20 априла до 8 маја 1927 са резервним капетаном Т. Сондермајером извршио на аероплану Потез XXV даљни лет Париз—Бомбај и натраг до Новог Сада у дужини од 14.860 км. у 15 етапа за 11 дана путовања односно за 89.05 часова ефективног летења, просечном брзином од 167 км. на час.

БАЈЕР ГУСТАВ, пруски ђенерал (1812—1889). 1864 био је бригадни ђенерал. Заузео Касел. После је био министар рата у великом војводству Бадену. Тада је реорганизовао баденску војску и када је избио рат 1870 г., командовао је са војском и учествовао у заузимању Штрасбурга. Затим се вратио у Карлсруе и примио поново министарство рата. Кад је рат свршен, Бајер је прешао у пруску војску и био гувернер Кобленца. 1880 г. пензионисан је.

БАЈЕР ЈОСИФ, пруски ђенерал, рођ. 1794 г. у Липелсхајму, умро у Берлину 1885. Учествовао у рату 1813-14-15. Затим је био додељен на рад у Главни ђенералштаб у геодетски отсек, чији је постао управник. Написао је више књига из геодезије.

БАЈИНА БАШТА, варошица у Србији, на Дрини (4.148 ст.).

БАЈКОВ ЛАВ (Лавовић), руски ђенерал и писац чувеног дела „Својства бојевних елемената и припрема војске за рат.“ Рођ. 1869 г.

БАЈЛЕЈ ТЕОДОР, северо-амерички адмирал, рођен 1803 г., умро друге половине XIX века. Био је командант ескадре у мексиканском заливу, а истакао се 1862, при заузимању Њу-Орлеана.

БАЈОНЕТ је сечиво или бодџе које се намешта на пушку и ову претвара од

даљног у блиско оружје. У прво време у саму пушчану цев спреда се уметао челични шиљак који је пушку претварао у неку врсту копља. Недостатак овога био је у томе што је искључивао ватрено дејство пушке за све време док се у цеви налази. Тек Вобан је натицање бајонета на пушку изумео тако да се овај ставља на цев споља и не смета ватреном дејству.

Дужина бајонета је од 25—60 см., а заједно са пушком треба да има 180 см. Приликом гађања пушком на коју је намештен бајонет, домет се обично смањује, те је тачност гађања мања. Ово долази отуда што је предњи део цеви оптерећен тежином бајонета. Бајонет долази до изражаја у завршној фази борбе, јуришу и борби прса у прса. Бајонет је пронађен и први пут употребљен у француској вароши Бајони 1630 г.

БАКАР. (2.075 ст.) град у Хрватској, на северном крају Бакарског Залива. У њему се налази Поморска академија.

БАКАР (Cu) је метал сјајно црвене боје, врло тегљив и кован. Топи се доста тешко на тачки 1082,6° а кључа на 2310°. За ливење није погодан. Топлоту и електрицитет спроводи врло добро. На влажном ваздуху се превлачи зеленом навлаком. Раствара се лако у азотној киселини, а у присуству ваздуха и у слабом и разблаженим, градећи одговарајуће соли. Бакарне соли имају непријатан укус и отровне су. Као противотров узима се шећер или беланце.

У природи се налази често и у великим количинама. Код нас га има у Мајдан Пеку, Бору, Кучајни итд. а највише га има у С. Америци и Чиле. Зато што га има слободног у природи, био је познат старим народима пре гвожђа. Фабрички се добија из његових руда: куприта, малахита, азурита и хематита.

Много су употребљаване легуре бакара, као на пр.: бронза.

БАКАРИСАЊЕ ЦЕВИ је хватање бакара на цеви услед трења и велике температуре. Отклања се, у почетку, чип-

ћењем, ако се запустити онда га је немогуће отклонити. Ради тога се употребљавају превентивне мере. Гађа се најмањим могућим пуњењем, да би се цев што мање загревала. Избегава се брза палба. Оруђе се оставља с времена на време да се охлади. Што чешће треба вршити чишћење и подмазивање цеви. Или се употребљава један прстен од калаја и олова, који се залепи на задњи крај зрна. При опаљењу калај се једини са бакром у течну бронзу, која се зрном избацује. Ако је зрно разорно па не сме да се греје после ноборисања онда се на врх барутног пуњења стављају исавијане шпичице смеше калаја и олова.

БАКАРНИ ВОЛТАМЕТАР. Ако се у обичном волтаметру, у место кроз воду, проведе струја, коју хоћемо да измеримо, кроз раствор бакар сулфата, онда се такав волтаметар назива бакарни волтаметар.

БАКАРСКИ ЗАЛИВ је највећи залив Јадранског мора у Хрватском Приморју.

БАКЕР ВАЛЕНТИН, британски официр рођен 1825 г., умро у Тел-ел-Кебиру (Египат) 1888. Борио се у рату против Кафера и на Криму и био рањен код Чернаје. 1860 био пуковник, а 1873 путовао је у Авганистан и Персију. Пошто се вратио у отаџбину принуђен је да оставку на службу због процеса који није био војничке природе. 1878 пређе у турску војску. Као ђенерал-мајор учествовао је у рату против Русије (1878—79). Добио је титулу паше и био главнокомандујући египћанске војске (1882). 1884 понова изби рат у Судану, у коме је Бакер-паша поражен код Токора од трупа Осман Дигше. Написао је и неколико књига: „Енглеска коњица“, „Енглеска и Русија у Централној Азији“ итд.

БАКЕР ЊУТОН, министар рата у С. А. Д. за време светског рата, рођ. у Мартине Аургу 1871 г. Министар рата је био од 9 марта 1916 г. до 4 марта 1921 г. и на том се положају веома настакао као пријатељ савезника, па је чинио огромне напоре да у Европу поша-

ље што већи број добро опремљених трупа. После рата потпомагао је Вилсонову пацифистичку политику.

БАКИЋ БРАНКО — наш ваздухопловни капетан који је са поручником **Рубчићем** као пилотом 31 августа 1925 извршио лет Париз—Београд за 7.45 часова.

БАКЛАНОВ ЈАКОВ (Петровић), један од најпопуларнијих руских хероја са Дона и из доба кавкаских ратова (1802—1873 г.).

БАК ЛЕ, варош у Тонкину, (25.000 ст.) код које су одржане првих дана јуна 1886 г. огорчене борбе између француских и кинеских трупа.

БАК-НИН, варош у Тонкину (10.000 ст.), око које су се водиле првих дана марта 1884 г. огорчене борбе између француске прве и друге бригаде које су бројале 14.000 људи и бројно надмоћнијих кинеских трупа (20.000 људи). Француске трупе располагале су и добро наоружаном речном флотом од 5 монитора. Отсудна битка обављена је 12 марта у борбама око Бак-Нина Французи су заузели многа утврђења и доминирајуће положаје, па је победом француских трупа код Бак-Нина решено и питање окупације тог добро утврђеног дела Тонкине од стране Француза.

БАКОН РЕЦИНАЛД (Сир), енглески адмирал, рођен 1863. 1907-9 био је генерални директор артилерије при енглеском министарству морнарице. 1909 г. дао оставку а 1915 понова се вратио у морнарицу и упућен са првом експедицијом у Француску. После је био командант приморских база код Довера и свих осталих приморских база. Организовао је многе бомбардерске мониторингске експедиције на обалама Фландрије. Писац је многих војничких дела од којих је најзначајније: „Стража на Доверу“.

БАКОН РУБЕР, енглески францац и научник (1214—1294) написао дело у коме је описао своју летећу справу која у многоме потсећа на Бланшарову из 1782 године.

БАКСАР или **БУКСАР**, висораван у енглеској Индији, на којој се 20 октобра 1764 г., водила жестока борба између Енглеза, које је предводио мајор Мунро и трупа неколицине индијских поглавица, којима је био инструктор и саветник бивши алзашки војник Рајнхарт са неколико Европљана и Јермена. Енглези су располагали са 900 Европљана, 8 батаљона Сипаја (5.300 љ.), 1000 коњаника-мухамеданаца и 28 топова а савезници (удружене индијске поглавице) са око 40.000. После једнодневне упорне борбе домородци су морали да се повуку.

БАЛАГВЕР, место у Шпанији у провинцији Лерида. Ту је била битка 1280 г. између одметника и Јакова I. Арагонског који је држао варош и одбио бунтовнике.

БАЛАД, село у италијанској Сомалији, на 40 км. североисточно од Афгона код кога се водила битка, јула и августа 1908 г., између Италијана и одметника којима је командовао Махда-Мулах.

БАЛАКЛАВА, пристаниште на Црном Мору (Крим) (2.000 ст.), које је енглеско-француска војска заузела 1854 и држала до 1856 г. 25 октобра 1854 г. код Б. је била битка између Енглеза и Руса, у којој се нарочито истакла енглеска коњаница под командом лорда Кардигана.

БАЛ АЛБЕРТ (BALL ALBERT), енглески ваздухопловни капетан, који је однео 43 ваздушне победе за време Светског рата и најзад погинуо.

БАЛАМ, в. КОНАЧИШТЕ.

БАЛАСТ, материјал насут између железничких прагова и земље који служи да на што већу површину раздели замашни терет који трпе шине. За ово се обично употребљава шљунак или туданик.

Реч баласт се употребљава за ознаку терета у опште, а нарочито код балона. Код њих се за баласт употребљавају обично вреће песка, јер се лако могу празнити кад је, ради дизања на већу

висину, потребно смањити тежину балона.

БАЛАРД (БОРЂЕ АЛЕКСАНДАР), вице-адмирал енглески, рођ. 1862 г. 1884 г. учествовао је у рату у Судану. 1912 г. био је постављен за директора одсека за операције при адмиралитету. 1914 г. као контра-адмирал, командовао је одбраном источне британске обале. 1921 г. пензионисан је.

БАЛБЕРКА, мала дрвена коцка причвршћена танким кајишем за средину козачког копља а служи за везивање копља са опасачем.

БАЛДАМУС (BALDAMUS), славни немачки пилот-ловац из Светског рата.

БАЛДИСЕРА АНТОН, истакнути италијански генерал (1838—1917).

БАЛДУИН Џ. МАРК, амерички научник, велики пријатељ савезника у светском рату, у Паризу помагао и издржавао наше избегле студенте. Чланпима и брошурама учини много за стицање симпатија у С.А.Д. за савезнике. (Рођ. 1861 г.).

БАЛЕАРСКА ОСТРВА налазе се у Средоземном Мору, припадају Шпанији и сачињавају једну њену провинцију (375.000 ст.). У стара времена Балеарска острва заузели су Картагињани а, 123 г. острва су заузели Римљани, који су за своје легије регрутовали на Б. О. најбоље стрелце и праћкаше (ове војничке вештине Балеарци су научили од Картагињана). Вандали су заузели Балеарска острва 426 г., Готи 630, Арапи 714, Карло Велики 798 а Карло V присајединио је 1235 г. Балеарска острва Шпанији. Пиза је 1113 г. заратио са балеарским гусарима али су се Пижани морали повући без победе. Код Балеарских Острва 1755 г. била је битка између француске и енглеске флоте. Француска је хтела да загосподари Порт Махоном на Балеарима, па је послала јаку флоту из Тутона, под командом маркиза од Голиснијера. Да би ово спречили Енглези су послали флоту од

16 бродова под командом вице-адмирала Винса, који је први ударио на француске бродове, али се, после вишечасовне борбе морао повући, изгубивши битку.

БАЛЕНИЕРЕ, у средњем веку тако су се звале велике ратне лађе, врло добро наоружане, са око 500 људи посаде.

БАЛЕСТРЕРОС (ДОН ФРАНЧЕСКО), шпански ђенерал, рођ. у Сарагоси 1770, умро 1832 г. 1815 г. Фердинанд VII поставио га је за министра рата. 1822 и 1832 био је на челу револуције у Шпанији, па је морао да емигрира у Париз, после неуспеха у Паризу је и умро.

БАЛИА, назив за официре енглеске морнарице (XVIII и XIX в.), који су били пореклом из нижег сталежа, али врло способни морнари. Били су у подређеном положају млађим официрима који су били из племићских породица.

БАЛИА, врста официра у Италији у Фиренци, Сиени и Болоњи. Први пут су се појавили 1363 г. у рату против Пизе. Изгубили су се свршетком XV г.

БАЛИЛА (Јован Перасо зв. „Балила“), рођен у Монтабиу око 1732 г., а умро 1781 г. Дошао је у Венову да научи бојаџијски занат. Град је био заузет од Аустро-Сарда, комесар гроф Котек био је наредно да се у граду мора плаћати врло велики данак под претњом казне окова. Овде је било потребно лишити становништво од његова добра, и отворити касе, до сада не дирнуте из Банке Св. Ђрђе. Аустријанци су предузимали оштре мере против грађана који нису тај намет плаћали. Протествовало се је много, али без успеха. 5 децембра 1746 г., Аустријанци пред вечер преносили су један аван, пролазећи кроз познати квартал Порторију. Велика тежина (тере-та) кола, сама кола упадала су у земљу од тежине, тражили су помоћ од грађана и присиљавали су их батинама. Међу њима био је и младић Балила, који је узео један камен и окренуо се народу вичући: „Зашто не почнете да их

растргнете“ и онда удари официра у лице. То је био сигнал за узбуну, и народ се је подигао, и за пет дана истерао је непријатеља не само из вароши већ са целе територије између Бокете и Гавиа.

За овај његов смели подвиг Ђенова му подигне споменик.

БАЛИЛА, врста ловачког авиона, конструисан од Контнери — аеронаутички Лисалдо, двосед.

Име „Балила“ добио је по томе што је Трговачка комора у Ђенови поклонила један авион, војсци града Ђенове, који је био страдао за време рата.

БАЛИЛА, фашистичка, омладинска, национална организација. Основана је 3 априла 1926 г. Примају се мушка и женска деца од 6—12 г. Од 6—8 г. зову се „сиљи бела лупа“, од 8—12 г. „ескурзиони“, од 12—14 „мускетири“, од 14—16 „авангардисти“, и од 16—18 г. „авангардисти митраљери“. Женске балиле се зову „ликоло“ и „ђовани италијане“.

БАЛИСТА или **БАЛЕСТА**, справа за бацање пројектила (најчешће стреле). Састојала се од лука, држалице, колута, ручице и ужета. Лук је био од рога, дрвета или челика а колут од јеленског рога или метала. Балиста је била различите величине, према томе да ли је њоме руковао један човек или више људи, па се због тога звала ручном или непокретном. Пројектил се бацао помоћу затегнутих и навијених конопца. Домет: 140 корака. Балисту су употребљавали још стари народи, а била је у употреби и у првом креташком рату (1098 г.). Употреба балисте од стране хришћана била је забрањена 1113 г. Французи су у светском рату употребљавали једну врсту балисте за бацање ручних бомби. Проналазак балисте приписује се Феничанима а и Архимеду.

БАЛИСТИКА (од грчког глагола βαλλω — бацати) је наука, која проучава кретање зрна избаченог из батреног

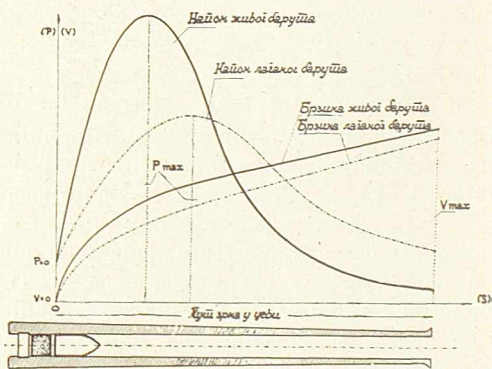
оружја. Дели се на: **унутрашњу** и **спољашњу балистику**.

Унутрашња балистика изучава кретање зрна кроз цев од момента када се барут запали пламеном **капеле** (код већих пуњења инцијалним пуњењем) па док зрно не напусти цев.

Спољашња балистика проучава законе кретања зрна кроз ваздух.

Барут је извор енергије која је потребна за избацивање зрна. Хемичка енергија барута претвара се при сагоревању у топлотну, а ова путем напона барутних гасова у механичку енергију.

Напон или притисак барутних гасова је дакле сила која избадује зрно из цеви. Из дијаграма напона и брзине види се рашћење и опадање напона за два разна барута и повећавање брзине до њене максималне вредности на устима цеви. Подаци добијени проучавањем на-

пона служе за конструкцију оруђа и зрна. Кретању зрна противе се **отпори**, а ти су: инерција зрна, инерција ваздушног стуба у цеви пред зрном, спољашњи атмосферски притисак, отпор средства за вођење и почетно трење између средства за вођење и дуварова цеви. Збир свих почетних отпора изнаша према калибру и конструкцији зрна и цеви 200—400 кг./см.², а напон барутних гасова изнаша 1500—3300 кг./см.²

Почетна брзина је она брзина коју зрно има на устима цеви. Средња вред-

ност почетне брзине креће се према врсти оруђа од 60 м. у секунди (рововска оруђа) до 1500 метара у секунди.

Почетна жива сила (кинетичка енергија) зрна:

$$e_0 = \frac{p \cdot v_0^2}{2g}$$

p = тежина зрна

v_0 = почетна брзина

g = убрзање земљине теже

Корисан ефекат барутног пуњења је однос живе силе према укупној топлотној енергији употребљеног барута

$$K = \frac{e_0}{E} = \frac{p \cdot v_0^2}{2g} = \frac{p \cdot v_0^2}{2g \cdot e \cdot p_0}$$

e = енергија једног килограма барута

p_0 = тежина целог барутног пуњења

$$E = e \cdot p_0$$

Енергија трзања

$$E_t = \frac{p^2 \cdot v^2}{2g \cdot P}$$

p = тежина зрна

v = променљива брзина зрна у цеви

P = тежина оруђа.

Елементи спољашње балистике:

Путања зрна је крива линија коју зрно описује приликом свога лета кроз ваздух.

Линија полаза зрна је продужена оса душе цеви у тренутку опаљења оруђа.

Линија циља је линија која веже средиште уста цеви са подножјем циља.

Раван гађања је замишљена вертикална раван положена кроз линију полаза зрна.

Хоризонт оруђа је замишљена хоризонтална раван положена кроз подножје оруђа.

Полазна тачка је место на којем почиње путања (средиште уста цеви).

Падна тачка је место где путања понова сече хоризонт оруђа.

Теме путање је највиша тачка путање.

Пењући крак је део путање од полазне тачке до темена.

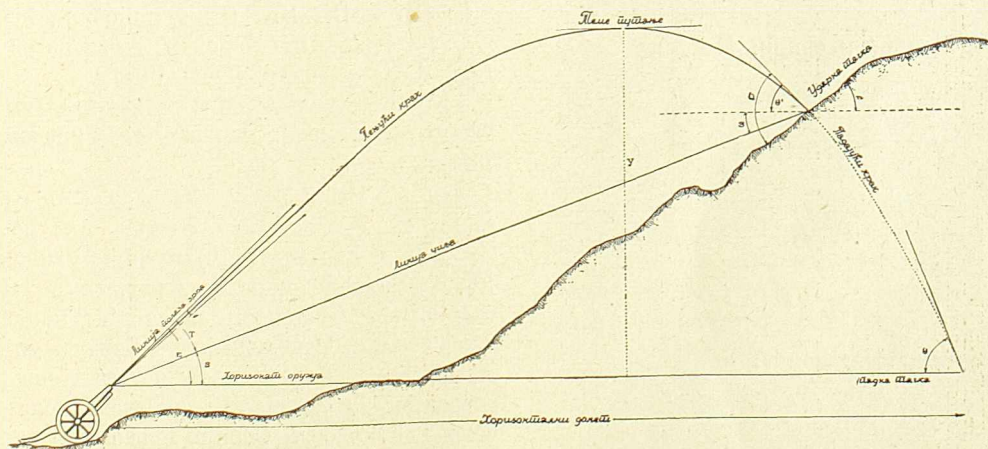
Падајући крак је део путање од темена до падне тачке.

Хоризонтални домет је одстојање од полазне тачке до падне тачке мерено по хоризонту.

Полазни угао је угао којег затвара линија полаза са хоризонтом (E).

Месни угао је угао којег затвара линија циља са хоризонтом (S).

Падни угао је тангентни угао путање у падној тачки (O).

Ударни угао је угао тангенте на путању и нагиба земљишта у ударној тачки (Q).

Почетна брзина је брзина коју зрно има на устима цеви (V_0).

Крајња брзина је брзина коју зрно има приликом удара у земљу (V_k).

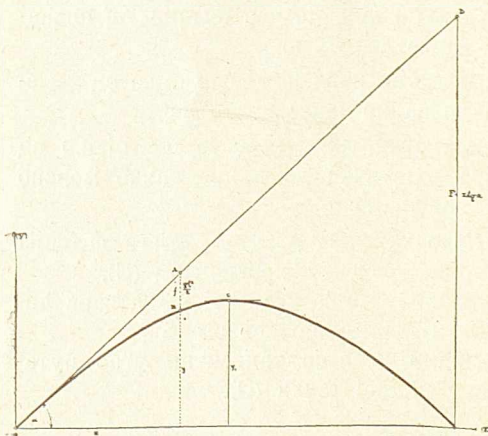
Време летења је број секунда за које треба зрно да превали пут од полазне до ма које тачке на путањи.

Аналитички облик једначине путање у безваздушном простору:

$$y = x \operatorname{tg} \alpha - \frac{g x^2}{2v_0^2 \cos^2 \alpha}$$

$$y = x \operatorname{tg} \alpha - \frac{gt^2}{2} \left\{ t = \frac{x}{v_0 \cos \alpha} \right.$$

$$x = v_0 t \cos \alpha$$

Параметарски облик:

$$x^2 = 2 p y$$

$$x^2_k = 2 \cdot \frac{v_0^2 \cos^2 \alpha}{g} y; p = \frac{v_0^2 \cdot \cos^2 \alpha}{g}$$

$$y = x \operatorname{tg} \alpha - \operatorname{tg} \alpha \cdot \frac{x^2}{x_0}$$

$$y = x \operatorname{tg} \alpha \left(1 - \frac{x}{x_0} \right)$$

Хоризонтални домет:

$$x_0 = \frac{v_0^2}{g} \sin 2\alpha$$

Брзина зрна на путањи:

$$v = v_0 \frac{\cos \alpha}{\cos \vartheta}$$

ϑ = тангентни угао у тачки за коју се рачуна брзина.

Време летења:

$$t = \frac{x}{v_0 \cos \alpha}$$

Крајње време летења:

$$T = \frac{2 \cdot v_0 \sin \alpha}{g}$$

Квадратни закон отпора ваздуха:

$$W = k \frac{F \cdot \vartheta}{2g} v^2$$

F = површина пресека зрна

ϑ = густина ваздуха

k = коефицијент ваздушнoг отпора.

БАЛИСТИЧКА КРИВА ЛИНИЈА је замислена линија по којој се креће зрно избачено из цеви. Она се разликује од наниже окренуте параболе тиме што јој је упадни угао, због отпора ваздуха већи од полазног угла.

БАЛИСТИЧКО ДЕЈСТВО БАРУТА је користан притисак гасова на зрно да би га избацили из цеви и дали му потребну енергију за дејство ван цеви. Оно се мери брзином зрна на устима цеви — почетном брзином.

БАЛК МИХАЈЛО (Димитријевић), генерал-лајтнант руске војске, јунак из ратова с Наполеоном (1764—1818).

БАЛКАНСКИ РАТОВИ 1912—1913. Рат савеза балканских држава са Турском 1912 г.

Још на Берлинском конгресу (1878 г.) јасно су се испољиле тежње Аустро-Угарске монархије за пресудним утицајем на Балканском полуострву, па чак и за његовим освајањем. Пошто је Русија била сасвим ослабљена и исцрпљена није могла узети у довољну заштиту православног живота на Балканском полуострву, а положај Србије, преко чије те-

риторије прелазе најважније и једине сувоземне комуникације, које спајају исток са западом а на које је Аустро-Угарска била, по своме положају, упућена, само су распиривале те тежње. Аустро-Угарска није смела дозволити да држава, која поседује те комуникације буде снажна, зато се она брижљиво старала да Србија не добије излаз на море, као једну од најлакших и најбржих могућности снажења, и да не дође у територијалан додир са Црном Гором. У овоме је она успела добивши на конгресу право да поседне Босну и Херцеговину, које су номинално и даље биле Турске области све до анексије 1908 г. Ово је за Србију, поред царинског рата са Аустро-Угарском, био довољно јасан доказ да се у то време не може помишљати на ширење према западу и ослобођавање Босне и Херцеговине, јер је Аустро-Угарска била моћна, а поред тога одобрење за окупацију тих области она је добила од скоро свих великих сила, те би Србија, желећи да се шири на ту страну могла да доведе себе у опасност да изгуби потпору свих тих сила. Правац проширивања Србије и ослобођавање осталих југословенских крајева овим је био упућен према југу и истоку, на рачун Турске. Поред тога Турска је са својим феудалним уређењем и феудално-империјалистичким тежњама била већ преживела, те се могла одржавати једино насиљем над покореним народима. Мешање осталих великих европских држава и њихове тежње за увођењем реформи у Турској, па чак и стварање међународне полиције, није имало успеха. Младотурска револуција (1908 г.) још је више појачала империјалистичке тежње, јер је у старе државне основе унела нови детаљ — национализам (Отоманско царство Отоманима!). За православни живаљ у Турској настаде после тога очајно стање. Младотурски режим је водио истребљењу хришћана. Још један важан чинилац

је одиграо пресудну улогу. Србија, која је на Берлинском конгресу добила независност, економски се није могла никако еманциповати. Она није имала нигде слободног излаза. Њој је претила опасност економског угушивања. Иницијатор тог угушивања опет је била Аустро-Угарска. Због тога се покушало, поред свих Турских недела, да се уз припомоћ пријатељски наклоњених великих сила, а под вођством Турске, образује савез балканских држава за одбрану заједничких интереса. Савез није успео држањем баш саме Турске. Опасност за сваку поједину балканску државу била је велика, те се ипак приступило стварању балканског савеза, и поред свих различности између Србије и Бугарске, чији је споразум требао да буде и био стожер на који ће се ослонити акција за ослобођење. Русија и Француска су благонаклоно гледале на тај савез, јер је он био уперен и против тројног споразума (Немачка—Аустро-Угарска—Италија). Русија је била нарочито у томе активна. Њеном потпором склопљен је савез између Србије и Бугарске 29 фебруара 1912 г. за одбрану заједничких интереса како против Турске, тако исто и против Аустрије. Из тог уговора произишла је и војна конвенција од 19 јуна 1912 г. Уговором и конвенцијом, који су по трајању били предвиђени на 8 година, тачно је одређено и колико која страна има да изведе војске на које ратификује. Овом савезу су у току лета 1912 г. приступиле Грчка и Црна Гора. Пошто је савез склопљен, па му чак и циљ одређен, почело се са припремама за рат.

Продужавање насиља од стране Турака над хришћанима, довело је до предаје ноте од 6 септембра 1912 г. У ноти су савезници тражили од Турске да уведе нову административну поделу по којој би хришћанске покрајине: Македонија, Епир, Стара Србија и Албанија добиле аутономију; гувернер области да буде хришћанин; да имају свој парла-

менат и милицију. Све би ово било под заштитом великих сила, а на основу чл. 23 Берлинског уговора. Турска је сматрала да су захтеви претерани, да се Бугарска и Србија не могу споразумети, да су савезници још сасвим слаби, да ће њена војска из европског дела државе бити довољна за рат, па је и поред свих својих незгода као: рат са Италијом за Триполис, буне Арнаута, Арабљана итд., а вероватно и да заплаши савезнике, под изговором одржавања маневара, наредила 10 септембра делимичну мобилизацију. Како су захтеви ноте одбијени а под утисцима Турске делимичне мобилизације савезници објаве 17 септембра општу мобилизацију. Одмах сутра дан то исто учини и Турска. Прилике су се толико биле заоштриле да ни интервенција великих сила код влада свих држава није могла спречити рат. Погранични сукоби већ су били почели. На Мердарима и Васиљевачким караулама већ су се водиле праве борбе. То је био повод да Србија 6 октобра преда ултиматум Турској, који је у ствари значајно објаву рата. Остали савезници учинише то исто: Бугарска 4 а Грчка 6 октобра. Црна Гора је већ 25 септембра ступила у непријатељство са Турском. Турска је такође, још истог дана одговорила савезницима објавом рата. Да би у Африци имала одрешене руке склопи она са Италијом у Лозани мир 5 октобра уступивши јој Триполис. Тако дође до Балканског рата у коме је Аустро-Угарска остала неутрална како не би дала прилике Русији и осталим силама да се у њега умешају.

Географски положај Србије примораво је њене водеће кругове на брижљиво припремање за евентуални рат. Припремање планова за мобилизацију, концентрацију и вођење рата, разрађивани су до детаља, а поред тога вршене су и повремене пробне мобилизације. Свеукупно је овоме у многоме допринело велико одушевљење народа, могло би се рећи,

фанатични патриотизам и вера у остварење идеала, ослобођење поробљене браће, а и вековна мржња, коју су Турци петстогодишњом управом успели да укорене у срж српског народа, противу себе. Отуда је мобилизација српске војске изведена тачно по плану. Дан објаве мобилизације је 17 септембар, а први дан се рачунао 20, али су појединци почели да стижу на мобилизацијска места још у току 18 септембра. Пешадија је мобилисана за 4 а артилерија за 6 дана. Трећи позив је одмах мобилисан и служио као заштита границе. Врховна команда је ступила у дејство 4, а већ 5 је била у Нишу. Врховни командант био је Њ. В. Краљ Петар I а начелник штаба Врховне команде генерал Радомир Путник. У свему је Србија мобилисала 283.860 људи (184 батаљона, 47 ескадрона, 100 батерија), у 10 пешадских и 1 коњичку дивизију. Брдска и тешка артилерија су биле ван састава. (У овом саставу била је и једна бугарска дивизија од 35.000 људи). Концентрација трупа почела је 25 септембра а 6 октобра је већ била у потпуности изведена. Трупе су, у колико је било могуће превожене железницом (Дунавска и Дринска дивизија I и II позива, 1 и 2 пук коњичке дивизије до Врање) иначе пешке. Концентрација појединих јединица била је: Тимочка дивизија I позива Ђустендил, II позива Мазарић, Шумадска I Куршумлија, II позива Рашка, Моравска I Врање, II Мердаре—Реткоцер, Дринска II Лесковац—Лебане, Моравска бригада I Тупалски вис. Од 6 октобра је извршен стратешки развој. Врховна команда је и даље остала у Нишу. Прва армија у чијем су саставу биле: Коњичка дивизија, Моравска I, Дринска I, Дунавска I, Дунавска II, Тимочка II, пук градске артилерије и по једна батерија хаубичке и брдске артилерије, под командом Престолонаследника Александра развила се од Прибоја до границе. Друга армија чији је командант био генерал

Степа Степановић имала је Тимочку дивизију I позива код Ђустендила и бугарску седму Рилску дивизију код Дупнице. Трећа армија ђенерала Боже Јанковића била је распоређена по групама: Топличка, две дивизије од Мердара до Преполца, Медвеђска, једна дивизија (Дринска II) код Медвеђе и Моравска бригада код Трупалског вика. Ибарска војска под командом ђенерала Михаила Живковића код Рашке и Бољевца. Јаворска бригада код Кушића на Јавору.

Црна Гора је мобилисала 4 дивизије (око 40.000 људи).

Бугарска 9 пешадиских и 1 коњичку дивизију.

Грчка 4 дивизије и нешто коњице.

Укупно су савезници мобилисали око 800.000 људи.

Према оваквом стању код савезника Турска је по плану требала да мобилише 29 дивизија. Од тога је успела да скупи свега 18 и по непотпуних дивизија. Узроци овако слабо изведеној мобилизацији су многи. Као најважнији би се могли сматрати ови: некомпактност и ненационално осећање разних народности држаних само силом у Турској заједници; недовољно развијена свест непросвећеног народа о колективној одбрани државне територије; дејство грчке флоте, која је онемогућила превозење трупа из Азиске Турске. За операције на српском војишту били су одређени V, VI и VII корпус. Услед разних испада Арнаута VII корпус је имао само 1 дивизију на Куманову, 1 код Скопља и 1 одред код Приштине. VI корпус се концентрисао на Куманову дошавши пешке од Битоља. V корпус се концентрисао око Скопља.

Ратни планови како турски тако и савезнички још на почетку рата су унеколико измењени. Савезнички ратни план је предвиђао груписање главне бугарске војске на Маричком војишту са правцем дејства: Маричка долина—Цариград. Све остале војске би имале кон-

центрично дејствовати кроз Македонију, Стару Србију, Епир и Албанију.

У самом почетку је настао мали неспоразум између Србије и Бугарске. За кооперацију српској војсци и заштиту правца Ђустендил—Софија, Бугарска је требала да одреди 100 хиљада војника. Али је Бугарски начелник, ђенерал Савов предложио да ту улогу приме на себе српске дивизије концентрисане око Ђустендила и Дупнице. Коначно је спор решен тиме што је требало да се образује једна армија под командом српског ђенерала од једне српске и бугарске дивизије.

Према српском ратном плану, који је у основи био офанзиван, предвиђала се одсудна битка на Овчем пољу. Зато је гро српске војске I и II армије требало да концентрично наступа према Овчем пољу. III армија је требала да, заобиласком преко Косова, дејствује на лево крило и бок главној турској снази.

И збиља према ратном плану кога је Турцима израдио немачки официр фон дер Ганц главна турска војска требала је, држећи се дефанзивно, да прими одсудну битку на Овчем пољу, по могућству разбије савезнике и тек онда предузме офанзиву. Али је овај план изменио Низам-паша. По Низам-пашином плану, требало је енергично напасти и тући Бугаре на Маричком и Србе на Вардарском војишту и то у правцу: Куманово. Као главна идеја је било почесно тучење појединих армија, а онда наступање долином јужне Мораве у правцу Ниша и Ђустендил—Софија, како би се раставиле Српска и Бугарска војска и како би угрожавањем Софије приморао Бугаре на повлачење војске са Маричког војишта.

Прва директива наше Врховне команде издата је 7 октобра. По њој је: Прва армија имала да наступа према Куманову до линије: Табановац—Четирци—Нагоричани и ту да се задржи. Једна њена побочница требала је да обезбеди Кон-

чулски теснац. Друга армија наступа преко Криве Паланке и Страцина на Кратово, где ће ухватити везу са I армијом. Трећа армија је имала да заузме Приштину и да упути један одред на Вучитрн. Ибарска војска имала је да заузме Нови Пазар. Једино је Јаворска бригада имала да остане на месту и само да извиђа у правцу Сјенице.

Турска Врховна команда је издала директиве за наступање већ 4 октобра. Према тој директиви Вардарска армија је требала да спречи наступање Срба и Бугара на Царево село, а по могућству и да их разбије. Да заузме и утврди положаје који ће онемогућити савезничко наступање на Куманово. Према овој директиви и заповести команданта Вардарске армије две дивизије су требале да спречавају наступање од Криве Паланке и Кочана а VII корпус је заузео положаје западно од реке Бањске и на Црном Пољу, које је утврђено. 7 октобра издала је Вардарска армија опет заповест да: две дивизије V корпуса спречавају наступање од Царевог села и Султантепе, а да остатак армије изузимајући VII корпус, који је требао да се брани код Куманова, наступа против Срба правцима: Штип — Берекетли — Павлешинце—Градиште (V корпус) и Берекетли — Молина — Орашје — Живина (VI корпус).

Извршењу директиве Врховне команде приступило се одмах. Прва армија је наступала према Куманову са Моравском, Дунавском и Дринском дивизијом, првог позива у првој и Тимочком и Дунавском, другог позива, у другој линији позади крила. Правци кретања дивизија били су: десна колона Моравске дивизије (један пук пешадије и једна брдска батерија) преко Трновца, лева колона путем Давидовац—Бујановац. Дринска I позива: десна колона Жапско—Караула Цер—Св. Петка—планина Старац; лева колона: Мало Буштрање—Жагаје—Св. Прохор. Коњичка дивизија

остала је код штаба армије у Брањској Бањи. Друга армија у чијем је саставу остала само Тимочка дивизија I позива, јер је Рилска бугарска дивизија добила заповест од бугарске Врховне команде за кретање преко Криве Паланке, коју је заузела, према Кратову. Код Треће армије ситуација је била мало друкчија, пошто су се на њеном фронту водиле борбе још од 2 октобра, нарочито са Арнаутима, због чега је њена Шумадијска дивизија I позива већ била прешла границу. Ипак је 7 октобра наређено прикупљање Дринске дивизије II позива и Моравске бригаде код Секираче и Лисице и покрет Дринске дивизије I позива са задатком: заузимање Подујева, а Моравска II позива правцем Баловце—Ладовце. Јаворска бригада је извршила насилно извиђање у правцу Кладнице. Скоро све јединице су у покрету наилазиле на мање отпоре турских трупа које су потискиване.

У току следећег дана, 8 октобра армија је вршила покрет ка Куманову, II армија ка Кратову, а III армија у четири колоне према Приштини. Како је Трећа армија морала да врши наступање под борбом то је 9 октобра наређено Првој армији да се заустави и да сачека излазак Треће армије у њену висину и да утврди положај. Армија се зауставила на линији: Ваксинаца—Табановци—Четирци—Сефери — висови код Караби—Никуљански вис—Младо Нагоричане—Орловац—Старо Нагоричино—Караула Бајазит—Бугариње. Друга армија је претходницом дошла у Кратово, а главнином до Крилатице.

Трећа армија је опет под борбом, доспела на линију: Гази Местан—Приштина—Луковачка коса—Мрамор — околина Новог Пазара.

Турски VII корпус је добио наређење да поседне и утврди положаје источно од Куманова.

Прва армија је 10 и 11 октобра водила и добила битку на Куманову. (види Ку-

мановска битка) и заноћила 11 октобра у околини Куманова.

Друга армија је продужила наступање и избила на линију: Приколци—В. Карадаг—Туларово и северно од Кратова. Рилска дивизија је заузела Кочане.

Трећа армија је 10 октобра имала преданаг код Приштине. За следећи дан, 11 октобар, био је одређен покрет ка Скопљу преко Качаника и ка Гиљану. Дринска дивизија II позива упутила је из Приштине одреде ка Вучитрну, Дреници и Призрену.

Ибарска војска је 10 октобра заузела Нови Пазар и остала у њему и 11 октобра. Јаворска бригада је заузела Сјеницу, која јој се као и Нови Пазар предала.

После битке на Куманову Прва армија је 12 октобра предузела гоњење Вардарске турске армије, која нигде није давала отпора. Истог дана је доспела и заноћила на линији: Зубков Рид—Градиште—Шупљи Камен—Атино Село—Влахов Гроб—Бучинска Планина—Ново Село—Мургаш.

Друга армија је у току целог дана продужила напад на Црни Врх, кога су 10 октобра Турци заузели, и тек увече га повратила.

Трећа армија је продужила покрет ка Скопљу, упућујући делове према Црном Врху, Куманову, а Дринску дивизију остављајући и даље у Приштини.

Прва армија је за 13 октобар издала заповест за останак на положајима. Али како су претставници Скопља известили Моравску дивизију да у Скопљу и околини нема Турске војске, то је заповест измењена у толико што је Моравској дивизији наређено да поседне Скопље и што се штаб армије преместио у Скопље. Остале су јединице остале на положајима: Бучинска Планина—желез. стан. Хаџалар—Студена Бара—положаји код Бизлима—Зубовски Рид.

Друга армија је на Црном Врху остала један пук, а са осталим деловима имала је да се, по наређењу Врховне

команде, прикупи код Ђустендила и стави под бугарску Врховну команду.

Трећа армија је без отпора продужила наступање и дошла на линију: Глобачица — Црни Брег — Качаник — Карадаг. Одред Дринске дивизије упућен ка Вучитрну заузео је Кос. Митровицу.

У току 14 октобра само је Трећа армија продужила покрет и Ибарска војска у Митровицу.

У овој фази рата, до прегруписавања српске војске, може се рећи, одлучена је судбина рата. Савезници су још тада могли рачунати на сигурну победу свога оружја. Највећи, одлучујући догађај, у кога су обе стране полагале све своје наде, што се и из ратних планова види, битка на Куманову, испала је повољно по савезнике.

Услед измењене ситуације појавила се потреба прегруписавања војске што је и извршено у току од 14—18 октобра. Прва армија је упутила Другој армији која је стављена под бугарску Врховну команду, за опсаду Једрена, Дунавску дивизију II позива. Прва армија је остала груписана на просторији Св. Никола — Велес — Штип са задатком наступања од Велеса ка Прилепу и заузимање Демир-капије. Трећа армија је груписана код Скопља, са задатком наступања ка Призрену и Ђаковици, а у садејству са Ибарском војском да овлада сливом Белога Дрима. Ибарска војска је имала да се прикупи у Митровици, да продужи наступање и заузме Пећ на ту да се задржи до даљег наређења. Јаворска бригада код Сјенице и Плевала да заузме Нову Варош. Моравска дивизија II позива, пошто је 17 октобра заузела Тетово и Моравска бригада, која је била у Скопљу, остале су на својим местима и стављене на расположење Врховној команди у Скопљу. Друга армија је после прикупљања код Ђустендила превезена железницом под Једрене.

Према ново добијеном задатку Прва

армија је 18 октобра наредила покрет предњих делова ка Прилепу. Један батаљон, један ескадрон и једна брдска батерија упућени су правцем Оризари — Ораховац — Кројница — Попадија — Ворила Планина, као лева побочница коњичке дивизије. Правцем Раштани — Горњи Раковац — Крива Круша — к. 1458, упућен је један ескадрон коњице и четнички одред Војводе Вука као десна побочница. Главнина дивизије се задржала код хана Кумсели. Следећег дана дивизија је у наступању наишла на отпор на Присатском превоју, где је командант V турског корпуса са два дивизијама, по наређењу команданта Вардарске армије организовао заштитничке положаје. Претходнички пук коњичке дивизије, услед јаког отпора, повукао се у десно на Мукош, где се сјединио са десном побочницом и ту заноћио. Главнина дивизије се рокирала у лево ка Плетвару, да би оставила међупростор за развијање пешадиских дивизија, а у исто време да би дејствовала на десно турско крило. Она је заноћила код хана Бабуне, а лева побочница код Никодима.

Моравска дивизија II позива, која је наступала од Велеса ка Прилепу, добила је наређење да помогне коњичку дивизију при нападу на Присатске положаје, заузме их и продужи наступање ка Прилепу, јер су Турци били потиснули десну побочницу и заузели Микош. У току 21 и 22 октобра коњичка, Моравска првог и Дринска дивизија I позива, која је била стигла, извршиле су напад на Присатске положаје, зазеле их, а затим и Козјак (в. Присатски бој).

Турци су морали, пошто су се заштитнички одреди морали повући са Присатских положаја, по наређењу Зеки-паше, команданта Вардарске армије, дати отпор код Вакарног Гумна, како би он сам добио у времену да утврди Битољ.

23 октобра су, према заповести команданта Прве армије, од 22 октобра, а пошто се уверило да су Турци напустили Присатске положаје, јединице кренуле напред, према Битољу. Моравска дивизија I позива је наступала друмом према Прилепу, али је код Пестерице била задржана и ту заноћила. Дринска дивизија I позива кретала се трима колонама: 4 пук од карауле Присат, 5 пук преко Пестерице, а 6 и 17 од Небрегова, концентрично ка Прилепу. Једино је 17 пук имао мањих сукоба са непријатељем кога је гонио до Прилепа. Сви су делови, заједно са коњичком дивизијом заноћили у околини Прилепа. За 24 октобар заповест I армије је гласила: Коњичка дивизија и један пук Дринске дивизије да извиђају положаје и снагу турску око Битоља, али да избегавају јаче ангажовање у сукобима. Па ипак је 24 дошло до сукоба са трупама које су браниле Присат, код Алинаца (Кара-Саид-паша). Као код Присата, Турци су и код Алинаца морали напустити своје положаје. До 25 октобра јединице I армије стигле су: Коњичка дивизија код Вардина, Моравска дивизија I позива до Чепилова и Тополчана, Дринска до Алинаца. 26 октобра је коњичка дивизија ухватила везу са Моравском дивизијом II позива код Кичева. Остали делови су остали на месту. До 30 су прикупљани подаци о турским положајима.

Паралелно раду I армије Моравска дивизија II позива из Тетова је наступила преко Гостивара, где је дошла у сукоб са турским одредима и преноћила прикупљајући податке. Кретање је вршила ешалонима. 30 октобра је била у Кичеву са задатком да штити правац Дебар—Гаре—Кичево.

Према заповестима I армије од 30 октобра, 31 је предузето груписање за битку код Битоља. Коњичка дивизија после потискавања турских одреда код Далбеговца, заноћила је на простору Магланци — Дедебалци; Дунавска I

код Тополчана, Канатларца и Рувца; Дринска I код Вашаренца хана и реке Црне; Моравска I је остала на месту и ухватила, код Сапотнице везу са Моравском II позива, где је ова зановила протеравши мање турске делове. Тимочка II позива је кренула на Прилеп. Артилерија ван састава је била код Тополчана (једна група) северно од Тополчана и Канатлараца (друга група) и са обе стране пута Прилеп—Лак (трећа група). Овакав распоред је остао и 1 новембра сем што је Моравска I позива избила на линију: Чагор—Древник (један пук) и Древник — к. 709 (један пук), (друга два пука су била код Трноваца и Бучина), и што је Моравска II позива главнином дошла до Мургаша, а претходницом до близу Вирова, растерујући успут мање турске одреде. За 2 новембар је I армија наредила, да Моравска дивизија II позива избије на линију Црнеце—Лисолај и да пресеке везу Битољ—Охрид. Дунавска дивизија I позива имала је да доспе до на линију Чаирли—Трап. Дринска дивизија избија на линију: Беранце—Кијашли. Моравска дивизија I позива између Моравске II и Дринске од Лисолаја до Беранца. Артилерија ван састава, у две групе и то код Старих Србаца и Чаирли. Коњичка дивизија задржава ранији правац и хвата везу са Грцима. Постепено се из овог покрета развила Битољска битка. Као и све до тада, и она се свршила са неуспехом по Турке, који су се повлачили остављајући заштитне одреде на Козјаку, код Ресна по једну дивизију и код Јанковца један пук. Под њиховом заштитом а захваљујући енергичном гоњењу од стране српске I армије, Турци су ипак успели да се извуку према Лерину и Биклишту, где су се спојили са трупама, које су оперисале на грчком фронту.

Јединицама I армије је наређено да остану на месту, а гоњење је поверено коњичкој дивизији правцем: Бач —

Кремјан — Орта — Оба. Претходница дивизије је стигла до Лерина. Осим коњичке дивизије гоњење је вршила и десна колона Моравске дивизије II позива и то по личној иницијативи командантовој. Ова колона је растерала мање турске одреде код Јанковца и Хана Шурленца.

Од 9 до 12 новембра Моравска дивизија II позива заузела је и очистила западну обалу Преспанског Језера до Горње Горице. Пошто је даље гоњење Турака према југу препуштено Грцима, Моравска дивизија II позива је заузела Охрид. 13 је заузета Струга, 15 Дебар, а 16 Елбасан.

Трећа армија је за ово време овлађивала сливом Белог Дрима. До 20 новембра је већ био заузет Призрен. Турске регуларне трупе су се свуда повлачиле, али су Таковицу бранили арнаутски прваци: Бајрам Цур и Ризам-бег са 2000 Арнаута које је Дринска дивизија II позива растерала 23 октобра и ушла у Таковицу. У исто време је Шумадијска I са штабом армије стигла у Призрен. 24 октобра је Врховна команда наредила да се из III армије образује један здружени одред и упути у Медовски залив. Одреди су формирани 25 и 26 октобра. Један одред је сачињавала цела Дринска дивизија II позива ојачана са две батерије Ибарске војске, која је ухвативши везу са једним црногорским одредом у Пећи, стигла 24 у Таковицу. Овај одред је кренуо 28 октобра из Таковице према селу Спаше, где је требао да пређе Црни Дрим. Он је ту стигао 29, али прелаз се није могао извршити, те је 30 морао променити правац и ићи на Везиров мост, где је прешао Дрим и преко Петке — Михајне — Пуки — Души — Калмети, стигао 5 новембра до Љеша.

Други одред формиран из Шумадијске дивизије, Шумадијско - арбански одред, у јачини: 6 батаљона, брдска батерија, вод пионира и ескадрон коњи-

це кренуо је 27 из Жура, па преко Љум-куле и Сроће—Буђе—Бисак-Сипри—Ораши—Блиништа—Колара и Трагенте стигао у исто време кад и Дринска дивизија 5 новембра у Љеш.

Оба ова одреда имала су искључиво товарну комору, пошто се кроз арбанске планине није могло ни помишљати на вучну комору, јер су и трупе често морале да се крећу у колони по један мењајући повремено, унапред, одређене правце. На отпор Арнаута наишла је само Дринска дивизија код села Спасари, али их је лако растерала. Ипак је, ради обезбеђења позадине, оставила у Мјету један одред од 6 чета са два митраљеза и водом брдске артилерије. Тек по спајању пред Љешом српски одреди су наишли на отпор једног турског пука, кога су, не развијајући целу снагу, после двочасовне борбе, заробили. У њему су се наши одреди састали са једним црногорским који је нападао на Љеш са западне стране. Одредима је од стране Врховне команде наређено 8 новембра да не наступају даље од Драча, већ само да овладају просторима између Моће и Шкумбе са заузимањем Драча. Шумадиско-арбанашки одред је 9 новембра преко Плана и Гурси, прешао Моћу, 12 новембра без борбе заузео Кроју и ту се задржао два дана. Арбанска влада у Балони, под протекторством Аустро-Угарске прогласила је независност. Њени делегати су о томе известили команданта Шумадиско-арбанског одреда и тражили да се обуставе операције у Арбанији. Пошто то није био довољан разлог, то су операције настављене и 15 новембра је одред заузео, без отпора, Тирану, а 16 Драч у који је дошао цео одред. Дринска дивизија II позива била је код Љеша, а поједине своје делове је имала у: Ваудању (један батаљон са два брдска топа) Шити Хајмелиту (две чете), Љешу (3 батаљона са шест топова), Сан Ђовани (1 батаљон, 1 ескадрон и 6 че-

та за везу са Шумадиско-арбанским одредом). Оба су одреда била, ради сигурнијег заједничког дејства, под командом команданта Дринске дивизије II позива, док није 25 новембра почела дејствовати команда приморских трупа на челу са пуковником Дамјаном Поповићем. Аустро-Угарска, која није могла хладнокрвно гледати на успех Србије у овоме рату и на њен излазак на море, а да би спречавање тог изласка обезбедила за конференцију мира, почела је подбадати Арнауте на буне. Због тога су Приморске трупе морале вршити разоружавање Арнаута.

Остали делови који после Битољске битке нису водили борбе, распоређени су овако: Моравска див. II позива у Дебру и Елбасану, Дринска I у Битољу, Дунавска I у Скопљу, Тимочка II у Велесу са деловима у: Струмници, Дојрану, Бевђелији, Кривопаку и Штипу, Моравска I у Битољу, претстраже у Кенали и Ресну, а коњичка дивизија у Скопљу.

Такав је био распоред српске војске на дан 21 новембра кад су Турци затражили примирје и преговоре за мир. Ти су се преговори на почетку 1913 г. разбили и рат је настављен. У овом другом периоду рата од српских трупа учествовале су само: Друга армија под Једреном и Приморске трупе, пошто је јужни део Србије био потпуно очишћен и српска и грчка војска дошле у непосредан додир на граници.

Судбина Огоманске царевине била је решена у првом периоду рата и то на српском бојишту. Њу су одлучиле битке код Куманова и Битоља. Турци су се држали још у Једрену, Јањини и Скадру, због чега су операције у другом периоду рата, после неуспелих преговора о миру вођене противу та три објекта.

Рад савезничких војска у првом периоду рата у кратким потезима изгледао би овако:

Бугарска: Од четири армије, колико је мобилисала, две су биле на маричком водништу (1 и 2), једна на тракиском (3) и једна у Софији (4) која је требала да оперише долином реке Струме и да одржава везу са српском војском. 18 октобра је II армија прешла границу, заузела пролаз код Кускели и опколила Мустафа-пашу, кога су Турци већ били евакуисали. Са двама развијеним дивизијама, са обе стране Марице она је до 23 октобра стигла пред Једрене, растерујући турске претстраже. Прва армија је, такође, имала правац Једрене. Трећа армија је са севера наступала на Клук-Кимлес.

Турци су били изненађени оваквим нападом. Они су предвиђали бугарски напад на Једрене, али не и са севера. Међутим, III армија је заузела Истранча — Даг и 22 октобра стигла до линије Ерклер — Ескиполос, одакле је 23 растерала турске престраже и 24 заузела тврђаву Клук-килис, евакуисану од Турака. Турци су се тада повукли на линију: Лиле Бургас — Бунар Хисар. До 27 октобра Бугари су били изгубили сваки додир са Турцима и наступали према Ергену, али су, по добијеним подацима, морали променити правац и поћи ка Лиле Бургасу, где је дошло до битке, после које су се Турци повлачили ка Цариграду. До примирја Бугари су покушали освајање Чаталце, али нису успели.

Црногорска војска је у три колоне наступала: и то једном колоном према истоку, ова колона је 16 октобра заузела Беране, а њен један део је долином Лима напредовао према Гусињу. Друге две колоне су постепено обалама Скадарског Језера ишле према Скадру са циљем његовог заузимања.

Грци су своју офанзиву почели 18 октобра према Еласони коју су после четворочасовне борбе заузели 19 октобра. После борбе код Албелије Турци су се повукли ка Сервији, коју су Грци

такође заузели и продужили наступање у три колоне према Солуну, Битољу и Касторији. Колона која се кретала према Битољу имала је већу борбу код Налбанкена. Ова колона је помогла српску I армију при заузимању Битоља. Колона за Солун добила је битку код Јенице над турском, македонском армијом и продужила даље према Солуну. Трећа колона је потпомагана флотом заузела Катерињи и 30 октобра стигла на Капа Нигерида. Солунска колона је 9 новембра заузела Солун.

После примирја и прекида преговора о миру у почетку 1913 год. настављене су операције противу Скадра, који се предао Црногорцима 10 марта и Једрена које је јуришем заузето 13 марта 1913 г. (в. Опсада Скадра и опсада Једрена). По паду Скадра српске трупе су преко Солуна прешле у Скопље, а после пада Једрена II армија је железницом превезена и то: Дунавска дивизија у околину Врања, а Тимочка I позива код Пирота. Бугари су ово пребацивање колико год су могли затезали, јер су већ тада имали неке намере у сливу Вардара. Зато је Врховна команда у почетку априла 1913 г. наредила груписање I армије према Бугарској граници, пошто су се већ приметили покрети бугарских трупа на ту страну.

Турска је после пада ових последњих ослоних тачака тражила мир. Конференција за мир радила је у Лондону, где је после дугих преговора међу великим силама 17 маја 1913 г. потписан мир. Турска је уступила савезницима све своје територије на Балканском Полуострву сем Цариграда, Дарданела и једног дела источне Тракије.

Србија је овим миром добила Јужну Србију, један део Македоније, осветила Косово, добила непосредну везу са Црном Гором. Али Аустро-Угарска је остала и даље верна својој политици

економског загушивања Србије, те је на конференцији мира успела да створи независну Арбанску државу са принцом Видом као поглаваром, како би Србији онемогућила да задржи толико потребан излаз на море — Арбанско приморје у својим рукама, а које су њене приморске трупе освојиле.

Српско-бугарски рат 1913 г.

Према Уговору о савезу и војној конвенцији Србија је за време рата са Турском 1912 испунила све своје обавезе према Бугарској. Чак је и преко обавеза упутила Бугарској Врховној команди две своје дивизије као појачање на Тракиском војишту, нако је по уговору Бугарска требала да помогне Србију са 100.000 војника, што је доцније по пристанку обеју страна било сведено на једну дивизију, да коначно и та дивизија остане и ради по директивама и заповестима Бугарске Врховне команде. Српска влада и Врховна команда имале су широк хоризонт и зато су великодушно помагале све савезнике имајући пред очима опште добро и опште интересе свих балканских држава. Ово се најбоље види из чињенице, да је она, у току самог рата одмах после прве битке, коју је додуше добила, али која није морала да значи коначну победу српског оружја ипак ослабила своје снаге да би помогла Бугарима. За све те огромне жртве, а ослањајући се на Аустро-Угарску као крвног непријатеља Србије, одужила се Бугарска мучким нападом на Брегалници без претходне објаве рата. Србија је склапајући савез за Балкански рат имала на првом месту у виду излазак на Јадранско море. Али у току рата кад су њене трупе у томе успеле, она их је морала повући, јер јој је Аустро-Угарска запретила чак и објавом рата. Увидевши ово још у току рата Србија је покушала да непосредним договором са Бугарском изврши ревизију уговора како би на другој страни могла добити компензације за изгубљени из-

лазак на море. Бугарска је на све то одговорила тајним преговорима са Аустро-Угарском, па чак и са Турском и повлачењем својих трупа са Чаталце и пребацивањем у западне своје крајеве. Из ових разлога је дошло и оно одуговлачење превозења српских дивизија које су учествовале у опсади Једрена.

Према уговору о миру са Турском у Лондону од 17 маја 1913, ова је уступила савезницима своје европске покрајине овако: Србији и Црној Гори Стару Србију; Бугарској: источни део Македоније и Тракију до линије Енос—Мидија; Грчкој: део Епира и Јужну Македонију. Просторија између Шаре Планине—Родоп—Охридског језера и Архипелага—Македонија — имала је да се организује као аутономна област или да се подели између Србије и Бугарске према споразуму. Граница би у том случају имала да буде од Големог Врха преко Градишта на западни део Овчег Поља па преко Вардара између Велеса и Зеленикова, онда вододелницом Бабуне и Треске преко коте 1200 Илинских планина до манастира Губавца на Охридском језеру. Као што се види захтеви Србије према југу били су минимални и несразмерни према заслугама и жртвама поднесеним за време рата и могли су се примити само у случају испуњења свих осталих обавеза. Но како први и животни услов Србије, излазак на море, није задовољен, то је она тражила званичном нотом од 12 маја 1913 г. упућеном бугарској влади, ревизију уговора. На ову ноту бугарска влада је одговорила 6 јуна одбијајући ревизију. Кад је и тај последњи покушај директног споразума пропао српска се влада обратила рускоме цару, који је према уговорима требао да буде арбитар — судија — у свима спорним питањима. Но Бугарска је стално затезала ствари. Чак ни лично писмо рускога цара краљевима Србије и Бугарске није помогло. Док је одговор српског краља био у духу помирљиво-

сти догле је бугарски одговор био непомирљив, захваљујући непрестаном потстицању од стране Аустро-Угарске. На то се састало бугарско Крунско веће 9 јуна и одлучило да се умоли руски цар да донесе одлуку по спору, на основу уговора и то у року од 7 дана. На ово Русија није могла никако пристати јер би се тиме оснажила Бугарска, као експонент аустрофилске политике, а Србија би се могла разочарати таквим решењем и бацити у наручје другој некој сили, те би утицај Русије на Балкану дошао тиме у питање. Поред тога, такво решење би значило притисак једне мале државице на велику силу, односно капитулација Русије под притиском Аустрије. Зато је Руска влада 12 јуна одговорила да Бугарска не треба да очекује ништа од Русије. Крунски савет је осим тога решио да, ако руски одговор буде негативан, Бугарска реши спор оружаном силом. У том циљу је и вршена концентрација бугарске војске на српској и грчкој граници одмах по закључењу мира са Турском. Као што се види — на Крунском савету пресудну улогу је играла бугарска Врховна команда. Зато је и могло да дође још истога дана (12) до напада на предстраже I армије код Злетова. А већ сутра дан директива армијама за довршење стратешког развоја те да 15 јуна буде издато наређење IV бугарској армији за ноћни напад на Брегалници.

Због рата, који је био извесан Бугарска је после мира са Турском задржала мобилисане 11 пешадиских и 1 коњичку дивизију, попунила их новим рекрутима и формирала још 4 дивизије из допунских јединица и људства из новоослобођених крајева. Укупно 16 дивизија формираних у 5 армија са бројним стањем око 440.000 људи.

И Србија је ради заштите територије на левој обали Вардара задржала мобилисаних 10 пешадиских и 1 коњичку дивизију попунивши их новим контин-

гентима рекрута и мобилисала још неке пукове III позива. Укупно бројно стање трију армија и трупа ван састава могло је бити око 348.000 људи. Највећи део дивизија био је сконцентрисан између границе и леве обале Вардара, јер је по конвенцији са Грчком главна снага требала да буде у близини грчке главне снаге, а то је била и спорна област за коју се рат и водио. У тој области је било 8 пешадиских и 1 коњичка дивизија. Формација српске војске је претрпела мале измене још у току концентрације. Поред три армије створене су и трупе ван армиског састава. Концентрација и формација, које су извршене у мају 1913 г. изгледале су овако:

Јужна група: I, III армија и коњичка дивизија (Вардарско војиште).

III деснокрилна армија формација: Командант ђенерал Б. Јанковић, начелник штаба пуковник П. Пешић. У саставу: Дринска и Моравска дивизија I позива и Тимочка дивизија II позива.

Развој армије је био у две линије. Прва линија Тимочка II и Дринска дивизија I позива на положајима: Пепелиште — караула Шеоба—Драгово—Тестемелци—кота 319—Јежево Брдо—кота 650. Армиска резерва и Моравска дивизија I позива код Сари—Хамзали.

Прва армија: командант Н. В. Престолonasледник Александар, начелник штаба ђенерал Петар Бојовић. У саставу: Шумадска I и II позива (Шумадска II позива 27 маја упућена у састав II армије и концентрисала се 6 јуна код Зајечара), Дунавска I и II позива и Моравска II позива. Армија је имала и 3 аероплана.

Прва армија се развила као продужење левог крила III армије до Злетова. Од Злетова до Ретких Букви су кретале само патроле. Главна снага: Шумадска I, Моравска II и коњичка дивизија је била позади ове на линији: Кратово—Пластица—Црни Врх—Градиште. Отсек: Ретке Букве—Царев врх и Осогов

посео је један одред Дунавске I, а отсек: Царев врх—Крива Паланка—Големи врх 3 пешадиска пука и 2 батерије. На Страцинским положајима остатак Дунавске I и II позива.

Средња група: II армија са центром у пиротском утврђеном логору — Нишавска зона — Командант ђенерал С. Степановић, начелник штаба В. Живановић. У саставу: Тимочка I Шумадиска II, 1, 3, 4, 6 и 14 пук III позива. Развој извршила на старој српско-бугарској граници.

Тимочка група састављена од разних јединица имала је центар у зајечарском утврђеном логору, а распоредила се, као и II армија дуж границе.

Према оваквом распореду српске војске и грчке, која је главним снагама била северно од Солуна, Бугари су извршили скоро кордонски распоред својих пет армија. Али, стратeгиски развој бугарске војске био је завршен 15 маја. Отуда су они били у могућности да изврше напад на Брегалници док је српска војска била још у развоју. Тежиште борбе и за њих је био јужни део фронта, — брегалнички. — зато су на том делу развили своје три армије према Србима и Грцима. Друга армија је била на линији: Кукум—жота 665 — Негован. Четврта армија, министра војног ђенерала Ковачева, на Брегалници. Штаб армије и армска резерва од једне дивизије код Радовишта. Предњи делови: лева група — Трагиска дивизија — главнина код Радовишта, предњи део код Криве Лукавице—Валандова и Худова; Тунџанска дивизија брдо Селце до Криве Лукавице; Рилска дивизија: главнина код Спанчева — Бање и Рајчански Рид предњи делови: Рајчански Рид—Злетовска река; десна група: Македонско—Једренско ополчење на положајима Китка—Пашаник. Трећа армија: Врапча—Драгоман—Комштица. Пета армија код Грљана. Прва армија Белограчак—Чупрен—Кула.

Ратни планови: Српски ратни план је зависио од политичке ситуације. Србија није смела дозволити да буде нападач, јер би се тиме осамила, а нарочито би тиме довела у питање улазак Румуније у рат. Зато је српски ратни план био дефанзиван. Требало је првенствено бранити заузете покрајине на југу и пустити Бугарску да нападне. По одбијању напада прећи у офанзиву са трећом армијом у садејству са грчком војском. Прва армија у овој акцији помаже трећу. Остали делови бране границу. Циљ офанзивне акције је, по могућству, обухват левог крила бугарског у долини Струме.

Бугарски ратни план је предвиђао концентрацију главних снага на јужном делу српско-бугарске границе и брз напад ради заузимања српског земљишта, док Срби још не буду спремни и да тако ставе свет пред свршен чин, како би те области могли задржати. Још у току концентрације и стратeгиског развоја Бугари су вршили мање нападе, без каквих резултата, јер су српске трупе биле увек на опрезу, док није од бугарске Врховне команде издато наређење за напад на Брегалници, за чији почетак је командант IV бугарске армије изабрао ноћ 16—17 јуни. (О току Брегалничке битке види Брегалничка битка). И ако је на почетку, због изненађења, бугарска војска имала привидног успеха, ипак се до 24 јуна морала повући са својих положаја, које је заузела српска војска. Грци су такође у овом периоду имали успеха против II бугарске армије. Последица пораза на Брегалници била је смењивање бугарског главнокомандујућег ђенерала Савова, чије је место заузео ђенерал Ратко Димитријев, који је наредио напад I бугарске армије на лево крило Зајечарског фронта, где су Бугари имали успеха, али су га морали жртвовати ради неуспеха на јужном делу и целу I армију повући и прикупити код Софије.

После поседања бугарских положаја 25 јуна српска је војска продужила наступање 26 јуна. Коњичка дивизија је стигла до Радовишта, где су увече стигли и предњи делови Моравске дивизије I позива. Долином Вардара, кроз Демир Капију, наступала је Добровољачка бригада. Моравска II позива је наступала ка Почивалу. На Црногорску дивизију (била ван састава армија и у току концентрације тек се прикупљала у Скопљу), извршили су Бугари на Говедарнику напад са јаким снагама преко Побијена. Услед бугарске надмоћности она се морала повући на Цер. Бугарима је заузимање Говедарника било потребно ради осигурања бочног марша IV армије. Напад Дунавске дивизије I позива на Бождерицу није успео, а Дунавска II позива није могла одржати у своме поседу Чушино Брдо, које су Бугари заузели 26 јуна. Услед бугарског напада, и успеха на зајечарском фронту морала се Дринска дивизија I позива прикупити код Велеса да би се железницом пребацила до Ниша, ради заустављања бугарског надирања.

Истог дана (26 јуна) Врховна команда је издала наређење да: Црногорска бригада одмах крене на Рајчански Рид; Моравска дивизија II позива ка Кочанима, ради спречавања покрета бугарских трупа од Царевог Села, Добровољачка бригада да рашчисти простор у правцу Киразли—Тепе и Козбрана, а Моравска дивизија I позива да се врати на десну обалу Брегалнице код коте 319 и да ту сачека наређење за даљи покрет.

Дринска див. I позива која је требала од Велеса да буде превезена до Ниша, услед застоја бугарских операција на том фронту, превезена је до Куманова где је ушла у састав I армије и посела Страцин. Шумадска дивизија I позива преко Црног Врха стигла је у долину Криве реке. Коњичка дивизија је ухватила везу са грчком војском код Струмице. По њеним подацима Бугари су

јачим снагама отступали према Пехчеву. Црногорска дивизија која је имала борбе, заузела је Побијен и ухватила везу са Дунавском I позива. Дунавска дивизија II позива је целог дана водила борбе на Ретким Буквама, изгубила их, па их опет повратила.

Померање Шумадске дивизије и промена одлуке о Дринској дивизији дошле су као последица приступања Румуније Србији и одлуке да Румуни оперишу у зони источно од Видина. Овим би и највећи успех Бугара био уништен дејством у десни бок Румуна који су 27 јуна предали Бугарској ноту обавештавајући је да је издала војсци наређење за напад, то су се српске снаге на зајечарском фронту могле оставити без појачања.

За одсудне операције на јужном делу фронта српска Врховна команда је 28 јуна издала наређење да се: I армија прикупи на правцу Страцин—Крива Паланка и припреми за офанзиву ка Тустендилу. Према овој наредби јединице I армије су биле овако распоређене: Дунавска I и II позива и Црногорска дивизија остају на својим положајима; Шумадска I и Дринска I позива извршиле покрет долином Криве реке ка Страцину, Моравска дивизија II позива се прикупила код Кочана. Армија је 1 јула издала још једну наредбу за образовање Пчињског летећег одреда од 600 пушача, 280 карабина и једног брдског топа. Овај одред је 2 јула заузео положај: Дукат—Виње Коло—Ближник. Да Дринска I дође у просторију Псача—Дубочица. Да Дринска I упути један пук, а Дунавска I једну брдску батерију Дунавској II позива. Да све јединице 3 јула изврше насилно рекогносцирање према наредби од 2 јула.

Трећа армија је према заповести Врховне команде од 28 јуна имала да се прикупи код Кочана и припреми за офанзиву правцем: Царево Село—Црна Скала—Кадин Мост. Услед прекида те-

леграфске линије III армија је ову заповест добила тек 29 јуна. Одмах је наређено Моравској I позива да 30 јуна буде на просторији Винаца—Градец. Моравска II да изврши распоред од Оризора до Беликова. Добровољачка бригада да стигне у Радовиште. Тимочка II код Доњих Трогераца.

Према III армији је на положајима: Калиманци—Грљани—Чука—Голак била 7 бугарска дивизија и делови 8 и 2 дивизије. Према томе, за претстојећи напад, III армија је издала следећу заповест: Коњичка дивизија (која је код Кочана ушла у састав III армије) правац Пљачкавица—кота 1185; исти правац је имао и један одред Моравске I позива; Моравска I позива: Грлени—Чука—Голак. Моравска II позива Црни Камен; Тимочка да се припреми за покрет; Добровољачка бригада да обезбеди Радовиште.

Сви покрети и припреме српске војске били су завршени до 4 јула. Тада је почела битка на Грленским висовима и трајала све до примирја 18 јула (види битка на Грленским висовима).

Румуни су према споразуму упали у Бугарску 2 јула и напредовали према Софији спојивши се са левим крилом наше II армије, која је заузела Белограчак и Кулу, до које је стигла до закључења примирја.

У овом периоду су једино Грци били лоше среће јер су их Бугари прво у долини Месте, а затим на Бераз Тете и најзад и лево њихово крило у долини Струме разбили. Али долазак Румуна пред Софију и примирје на које су Бугари овим упадом били приморани прекинуло је операције.

Примирје је прво било закључено 18 јула и то на 5 дана, продужено на још 3 дана, а затим 27 јула на неодређено време.

Мир је потписан у Букурешту 28 јула 1913 г. на дан Велбушке битке. Услови су за Бугарску били тешки али их је

она морала примити. Овим миром је она изгубила целу спорну област.

Демобилизација за Бугарску војску је предвиђена да почне 29 јула. Српска војска је почела демобилизацију 4 августа.

(По дивиз. ђенералу г. Влад. Белићу).

БАЛКАНСКО ПОЛУОСТРВО. Пре XIX века, Балканско Полуострво је носило назив: Јелинско, Грчко, Византиско, а неки су га називали Римско или Илирско Полуострво. Неки географи и картографи са запада називали су га и Европско отоманско царство, Европска Турска или Царство Великог Турчина, а неки су предлагали да се назове Јужнословенским, због тога што је већи део насељен Србима и Бугарима. Тако се није знало све до Берлинског конгреса (1878 г.), када је полуострво носило име Европска Турска, које би му име требало дати. Немачки географ Цајне 1808 г., верујући да постоји Централно било, које се пружа од Црног до Јадранског мора, кроз средину полуострва, назвао га је Емско или Балканско Полуострво, по источном делу Централног била, које се звало Хемус, или Балкан, мада име Балкан уместо Хемус није потпуно тачно. Овај се назив задржао до данас и ако је тврдио А. Буе 1840 г., да на полуострву не постоји Централно било.

Положај: Балканско Полуострво захвата југоисточни део европског континента. Пружа се између 36°5' и 45°30', северне ширине и 13°5' и 29°5' источне дужине.

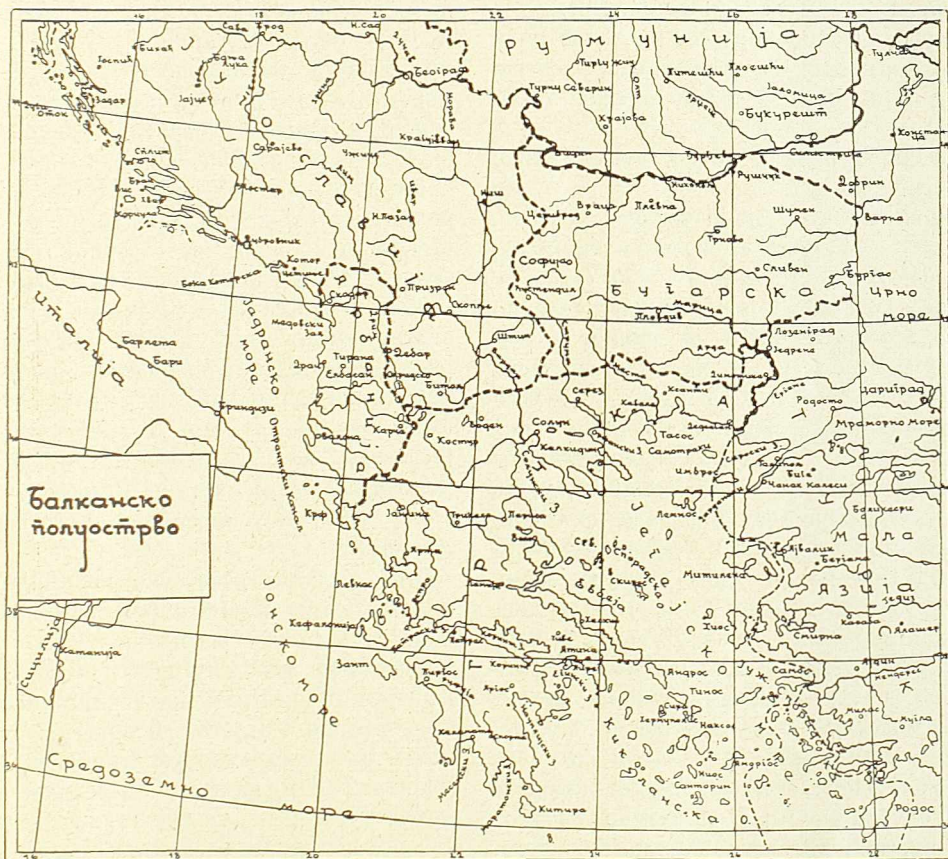
Због свога географског положаја Балканско Полуострво има светски значај. Служи као спона између истока и запада. Преко њега воде важне комуникације које везују Европу са Азијом и Африком. Са Европом је срасло на северној страни. Са Азијом је у вези преко острва у Егејском и Мраморном мору, а са Африком Средоземним морем.

Облик: Балканско полуострво има облик равностраног троугла, са основи-

цом наслоњеном на труп Европе а врху је рт Матапан. Медуански залив (S. Giovanni di Medua) код ушћа Дрима, и Солунско-Орфански заливи око Халкидичког Полуострва, су главне тачке, од значаја за облик полуострва. Јужна област му је много разуђенија од северне.

Величина: Са острвима, Балканско Полуострво захвата простор од 500.000 км.²

ничи са истока и југоистока Црним, Мраморним, Егејским (Белим) и Критским морем, са југа Средоземним морем и са севера Савом и Дунавом, које га одвајају од трупа Европе, које представљају добру границу у географском погледу. Североисточна граница иде Купом до њеног извора, а одатле преко динарских венаца у правцу Ријеке до јадранске

или 6% целокупне европске површине, на којој живи 20.000.000 становника или 40 душа на један км.² Узрок овако ретком насељењу је дуга и тешка турска управа, коју народ није могао подносити те се морао расељавати.

По величини, међу полуострвима у Европи стоји једино иза Скандинавског и Пиринејског.

Границе: Балканско Полуострво се гра-

сбале. Ова је граница некада била политичка граница између Турске и Аустрије. Она не одговара висинском облику ни политичким и етнографским фактима, јер раздваја српско-хрватски народ. Граница која води поред Саве, узводно од ушћа Купе, кроз љубљанско поље и поред река Идрије и Соче до Јадранског мора, много је природнија. Ова граница сече Динарске планине та-

мо где оне хватају везу са сплетом Алпа. Алпински ланци Караванка пружају се од запада ка истоку и око љубљанског поља сусрећу се са Динарским венцем, који се пружа од северозапада ка југоистоку. Љубљанско поље раздваја стварно Динаре и Алпе. Крањски крас и Истра, због овакве границе, припадају Балканском Полуострву, коме и по осталим особинама припадају. Премда је северна граница природнија, она ипак није тако одређена и прецизна, као границе Пиринејског и Апенинског Полуострва.

Северна граница данас, нема за нас великог значаја.

Купа. Корито јој је дубоко усечено, уз њу су припете Ускочке планине са севера. Дуга 215 км.

Сава преставаља јаку препону како по положају обала, тако по дубини и ширини корита и по количини воде. Дуга 595 км., дубока 2—6 а широка 200—650 м. Десна обала доминира левом.

Дунав претставља врло јаку војничку препону на целој својој дужини. Дуг је 1176 км. Ширина од Београда до Оршаве варира од 800—1200 а дубина од 7—16 м. Од Оршаве до ушћа ширина му је 1200—2500 а дубина 7—30 м. Граница Балканског Полуострва Дунавом, почиње од Београда до Црног мора. До Смедерева десна му обала доминира левом. Од Смедерева се десна обала спушта, прима Мораву и Млаву, затим се уздиже врло високо са обе стране, правећи од Голубца до Кладова чувено **Ђердапско ждрело**, дуго око 120 км., које чини границу између средњег и доњег Дунава.

Црно море, одваја Балканско Полуострво од Кавказа и сматра се као препона у пуном смислу речи, због свога географског месног положаја. Изложено кладноћама и вечитим олујама, веома је неподесно за пловидбу; осим тога нема залива подесних за пристаништа, изузев Бургаса. Ушће Дунава је непо-

десно јер је засуто шљунком и песком, а пристајање у заливу Варна је скопчано са великим опасностима. Зато у ратној историји нема примера да је Црно море било операциони правац за агресивна предузећа са Кавказа против Балканског Полуострва. Босфорски мореуз, дуг 30.9 км. везује Црно и Мраморно море. Врло је незгодан за пролаз бродова услед велике брзине тока и јаког ветра. Мегарци су у VII веку пре Христа, на европској страни овог мореуза подигли рибарску станицу Бизантијум. Одавде у европско копно улази залив Златни Рог, дуг око 6 км., подесно уточиште великим бродовима и полазна тачка за сва предузећа по Црном мору. Данас на северној страни залива, лежи стара ђеновљанска варош Галата са предграђем Пера, а на јужној страни, место старог Бизантијума, данашњи Цариград. Цариградско пристаниште је по броју лађа, које годишње у њега пристану, једно од најбогатијих. Цариград лежи на оном месту где се Европа и Азија састају, и његову одбрану појачавају мореузине Босфора и Дарданела.

Има згодан стратегиски положај, опкољен са три стране морем, те га је са мора врло тешко освојити.

Мраморно море, дуго 200 км. На европској страни има два пристаништа: Силвирију и Родосто, догле на азијској обали има неколико згодних залива. Силвирија и Родосто су од великог војничког значаја, јер служе као главне тачке за искрцавање азијске турске војске на европски континент.

Мореуз Дарданели (Галиболи Богаз, Хелеспонт) дуг 65 км. са средњом ширином око 5 км. (најмања 1,22 а највећа 7,5 км.) везује Мраморно и Бело море. Са европске стране Галипољско Полуострво чини обалу Дарданела, за чије се продужење могу сматрати острва Имбре и Лемнос. Овај део границе је од велике историске важности. Персијанци су под

краљем Даријем (515 пре Хр.), на најужем делу мореуза прешли у Европу. Ксеркс је на истом месту при походу на Грке (480 пре Хр.) подигао два моста. Александар Велики је са Македонцима, на овом делу мореуза прешао у Азију (334). Овуда су прошли и крстаци под Фридрихом Барбаросом (1189 г.) у Азију, а Турци су први пут прешли у Европу (1357 г.) под Сулејман Пашом и учврстили се у вароши Галипољу. Да би бранили улаз у мореуз Турци су, за време Мухамеда II (1462—63 г.) подигли три пара јаких утврђења, а Галипоље им је постало главна лука флоте. Део фронта нашег полуострва од Босфора и Дарданела је од врло великог војног значаја. Сви путеви који воде из западне Европе ка Персији, Индији, Арабији и северо-источној Африци, воде према Босфору и Дарданелима. Оно је и данас главно тежиште око кога се окреће „Источно питање“. Дарданели су пред рат 1914—1918 г. били врло добро утврђени, те су тиме спречили енглеској флоти пролаз кроз мореуз у циљу напада Цариграда.

Егејско (Бело) море, одваја од Мале Азије Тракију, Грчку и Македонију. Широко је око 300 км. Услед јаке развијености обале има доста залива и пристаништа. Од острва су од нарочите важности Споради и Киклади. Она представљају остатке некадањег копна, којим је била везана Азија са Европом. Служе као веза Мале Азије са Грчком. Преко њих води операциски правац са полуострва ка Малој Азији или обратно. Од важнијих острва има још: Имброс, Лемнос, Тенедос, Самокраки и Тасос. Од залива су најважнији: Еноски, на ушћу Марице у Бело море, Дедеагач који је железничком пругом везан за Једрене и са Цариградом. Затим Кавалски и Орфански залив, који би према своме положају имали велику војну важност, кад би долине река Месте и Струме биле погодније за саобраћај. На западу од

Халкидичког полуострва налази се највеће удубљење полуострва: Солунски залив (7.224 км.²), на чијем северном крају лежи Солун, који због добрих веза са централним делом полуострва и dobrим морским комуникацијама са свим пристаништима Средоземног мора, игра данас врло велику улогу како у трговачком тако и у војничком погледу, јер лежи на ушћу Вардара, те може да буде основица свим операцијама, које би се водиле на север, са ове стране. У светском рату (1914—1918) Солун је одиграо ову улогу, јер цела источна савезничка армија на солунском фронту, ослањала се на Солун.

Долином Мораве и Вардара води железничка пруга и друм ка Солуну, односно Солунском заливу и тиме је западна Европа везана најкраћим путем са Малом Азијом и северо-источном Африком.

Западна обала Архипелага иде на југоисток 400 км. у дужини до јужног краја острва Еубеје, које је од копна одвојено каналом Талантинским и Егрипосом. Северни део острва је одвојен од Волоског залива и залива Ламије каналом Тригери.

На јужном делу Талантински канал је широк свега 100 м. и на томе месту је острво Еубеја везано са континентом једним мостом. Ту се налази и варош Халкис. Од залива треба још споменути: Егински, Науплиски (Аргоски), Маратонски (Јакониски) и Месински.

На источном прибрежју Егинског залива, који је добио име по острву Егини, налази се престоница Грчке, Атина. Залив је везан са Коринтским заливом каналом дугим 6.343 м. са ширином корита на површини воде 25 а на дну 22 и дубином 8 метара, прокопан је 1893 г. Овим каналом је скраћен морски пут из Белог у Јонско море за 340 км. Остали заливи имају више локални значај за Пелопонез.

Западна граница Полуострва дугачка

је око 2000 м. Она полази од јужног врха Пелопонеза (Мореје) и свршава се у врху Јадранског мора код Ријеке.

Јужна граница почиње од јужног врха Пелопонеза — Месенског Полуострва, иде на север до острва Крфа. Главни заливи су Аркадски (Кипарски) који има само локални значај и Патраски у чијем је продужењу Коринтски залив, који помоћу канала стоји у вези са Егинским заливом, односно Белим морем. Патраски залив је са западне стране заклоњен јужном групом јонских острва, од којих је највеће Зант, прозвано због плодности и лепоте „Цветом Леванта“. Северније од Занта је острво Кефалонија, најзнатније острво у царству Одисеја, уз чију се источну страну налази острво Итака, и као крајње северно острво ове групе Левкада, које долази скоро до саме обале Полуострва, образујући тесну мореузину, којом се допева у залив Арту, на чијој се левој страни налази варош Арта (Амбракија), некадања престоница краља Пируса. Острво Крф је важна лука између Трста и Александрије, јер на својој источној страни има доста zgodних пристаништа.

Средњи део почиње од Крфа, наилази на Отрантски Канал (широк 60 км.) који спаја Јонско и Јадранско море, према којем се на страни Полуострва налази Валонски залив и иде на север до ушћа Дрима (Медуански залив). Од Валоне се пружа Арбанашко Приморје у дужини од 200 км., у чијој средини лежи пристаниште Драч. Од Драча је почињао стари пут „Via Aegnasia“ који је водио за Цариград преко Елбасана, Охрида, Солуна и Сереза.

Северни део почиње од ушћа Дрима и иде на север до Ријеке. Има велики број залива и острва.

Од залива су важнији ови:

1) Медуански залив (Дримова делта), ушће Дрима и Бојане. Згодна пристаништа су Љеш и Улцињ. На трећем роњу делте налази се Скадар.

2) Бока Которска има девет малих залива. Најлепши је залив у Европи, а поред тога најлепше пристаниште јер је заклоњена високим обалама.

Природно врло добро утврђена и веома тешка за освајање. Дубина јој је свуда велика. Може да прими велику флоту.

3) Дубровник, служи као важно трговачко место. Железницом је везан са долином Неретве и Босном. Пристаниште Груж је врло подесно за пристајање у свако доба, јер је природно заклоњено. Пред њим су острва: Локрум, Бабин Лук и Калоцел.

4) Неретвина делта је подесан залив за складиште бродова. Најзначајнија пристаништа су: Затон, Клек и Лука. Испред залива се налази полуострво Пељешац и острва: Мљет, Корчула, Хвар и Вис.

5) Сплит је после Дубровника најзначајнији залив у погледу утицаја на континент. Испред залива су острва: Брач, Сулет и Циво.

6) Шибеник је такође врло значајан залив. Својим положајем може се упоредити са Беневом. Испред залива налази се велики број малих острва.

7) Задар, који је одвојен Велебитом и Динарским Алпима од осталог дела Полуострва. Пристаниште је доста плитко и није велико. Испред Задра су острва: Дуги оток, Пашман и Уљан.

8) Сењ се налази у Кварнеру.

9) Ријека, лежи у кварнерском заливу где влада најјача буре. Налази се на раскрсници путева и железничких пруга за Трст, Пуљ, Карловац, Загреб и Сисак. Због те везе је од јаког значаја за Хрватску, Славонију и Босну.

Орографија: Свега 1/10 део Балканског Полуострва је равница, док је остало све планински предео, управо пространа висија, просечно око 580 м. висине. Планине су спојене са средњеевропским планинским системом на два места: на северо-западу са алпским код извора Купе и на средњем Дунаву — са карпатским.

Планине Балканског Полуострва делимо у главном на пет планинских система: Динарски, Арбанашко-грчки, Карпатски, Балкански и Родопски.

Динарски систем попуњава северозападну страну Полуострва и разликује се како од источних карпатских и балканских тако и од јужних, арбанашких планина. Правац кретања им је од северо-запада ка југоистоку до Медове и Скадра, одакле се повија у североисточном правцу. У дужини износи око 550 км. а у ширини 400 км. Цела област је испуњена узвишицама. Централно босанско било, које се пружа од извора Уне до Кома и које образује главну вододелницу између вода Јадранског и Црног мора, заузима највидније место у целој овој области. Оно је уједно и граница између западних планина Динарског система и источних босанских планина. Планине немају дугачких пробојница, које би могле послужити као канал за комуникацију између унутрашњости и Приморја. Изузетак чини река Неретва. Источни део босанских планина је много подеснији за саобраћај.

Арбанашко-грчки систем се пружа јужно од Дрима и Призренске котлине, захватајући југозападни део Полуострва, до рта Матапана, а затим прелази на острва Егејског мора. Дужина система износи до рта Матапана око 750 км. а ширина му варира између 80—225 км. Северни део је ужи од јужног. Граница овог система је: На западу Маре, на истоку је од Родопских планина одвојен рекама Лепеницом и Треском, Преспанским језером, Бистрицом и Тесалијом, на северу, на састанку са Динарским и Родопским планинама има правац ј.з.—с. и. (Паштрик, Коритник и Шар-планина), а даље се пружа на југ. Од Динарског система се разликује, што му је правац потпуно меридијалан, ланци су му нижи и ужи и јако збијени. Арбанашке се планине протежу од Дрима до линије Преспанско језеро—Валонски за-

лив и одатле до рта Матапана—Грчке планине.

Арбанашке планине су подељене реком Шкумбом на два дела. Северни под именом Геге и јужни под именом Тосве. Просечна им је висина 1500 м. (код Јабланице имају висину преко 2000 м.). Ове планине пресецају реке: Дрим, Шкумба, Семени и Војуша, које теку у правцу исток-запад. Албанија због ових планина представља земљиште врло стеновито и кршно, тешко пролазно и у животним намирницама сиромашно. Равнице у овом делу су: Мусакија, приморска, слабо плодна и ретко насељена, Елбасанска, доста плодна, Београдска, Коричка, Коњичка, мале, добро насељене и плодне.

Грчке планине се пружају у правцу с. з.—ј. и. до рта Матапана. Главно планинско било је Пинд, са великим бројем огранака који испуњавају Тесалију, Епир и Средњу Грчку. Висина планина ове групе износи око 1500 м. а има их које достижу висину и преко 2000 м. Аркадиска Висораван, чини главну масу Пелопонеза. Од ње се одвајају на југу два планинска ланца Парнас и Тајгетос, чија је крајња тачка Матапан. Од равница које се протежу између ових планина најзначајније су: Тесалијска, назвата због своје плодности житарицом Грчке, кроз коју протиче река Саламбрија. Затим Ламијска равница, долина реке Мавропатамоса са Тивском равницом, Артска и Мисолушка. Равнице су мале али доста плодне.

Карпатски систем захвата најмањи простор Полуострва. Планине прелазе преко Динара у североисточне крајеве Србије, пружају се на истоку до Тимока, а на западу до Велике Мораве. Дунав их пресеца и ствара Вердалску клисуру. Огранци ових планина почињу од севера Мајданпечким планинама и Мирочем. Јужно се уздижу Ртањ, Тупијница и Озрен изнад Алексинца, од којег се на југоистоку пружају мањи врхови почев од Вршке Чуке код Зајечара

па све до Балкана. Од речних долина најзначајнија је река Млава, позната под именом Стиг.

Балкански систем налази се на североисточном делу нашег Полуострва. Најважнија је планина Балкан, чији главни гребен почиње од Вршке Чуке, као наставак источних српских планина, пружа се на ј. и. до Искарског пролома, одакле иде на исток до Црног мора. Дужина му износи 700 км. а ширина 30 до 50 км. Главно планинско било образује вододелницу између Дунава и Марице, које је само на једном месту пробијено реком Искром. На северну страну наклања се планинска маса, која идући ка северу постепено прелази у низију, или благе повије. Ово благо погнуто земљиште назива се Бугарска Табла. Подесних прелаза преко Балкана има око 30 нарочито са северне стране. По геолошком саставу и висини, орографским и хидрографским особинама планина Балкан се може поделити на три дела:

а) Западни Балкан који почиње од Вршке Чуке па до Искриног пролома; б) Средњи или Централни Балкан од Искре до Демир Капије и в) Источни Балкан (Мали Балкан) од Демир Капије до Црног мора. Највећи су му врхови Миџор са висином од 2.186 (Западни Балкан). Фердинандов врх — Јумрукчал, висок 2.385 м. (Средњи Балкан) а на Источном Балкану, неколико врхова од којих један достиже висину од 1.182 метара.

Родопски систем испуњава централни и југоисточни део Балканског Полуострва. Од Балканског система је одвојен Софиском котлином и котлинама: Злеполе, Заплање, Нишким пољем и Велико Моравском долином. На југу се пружа до Егејског мора и Тесалијске равнице а на западу је одвојен од Динарског и Арбанашко-грчког система котлинама од којих су најважније: Кастурска, Преспанска, Пореч, Тетово и Косово, затим захватајући Копанник, Галију и Јастребац, Родопски се систем пружа преко

Рудника и допире на север до Саве и Дунава. На њему се налази највиша планина Полуострва Олимп (2.985 м.), Рило са врховима Мусалом (2.923 м.) и Чедиртепе (2.781 м.). Планине су старе и поглавито састављене од кристаличних шкриљаца. Родопском систему припадају ове планине у Бугарској: Странца Планина, Средња Гора, Роподе, Рило, Доспад, Даг, Пирин. У Македонији: а) Источно македонске планине: Осоговске планине- Пљачковица, Влахиња, Малешке планине, Благуша, Беласица, Круша планина, Бешак и Халкидичке планине. (Висина планина од 1.200 — 1.400 м.); б) Западне македонске планине: Јакупица, Бабуна, Селечка планина, Мориховско-Могленичке планине, Његушка пл., Баба, Неречко итд., које почињу од Скопске Црне Горе и пружају се меридијално на југ. На север од ових простиру се Српске планине Родопског система: Скопска Црна Гора (Карадаг), Рујан, Патерница, Козјак, Лисац, Обрелус, Копанник, Јастребац, Рудник итд.

Хидрографија: Све реке на Балканском полуострву можемо поделити у три слива:

Западни или Јадранско-Јонски слив је врло дугачак и узан са кратким и брзим рекама, које имају јако усечена корита. Вододелницу овог слива образују на истоку планине Динарског и Арбанашко-грчког пл. система. Најважније реке су: Неретва, Војана, Дрим, Шкумба, Семен, Војуша, Арта и Аспропотамос.

Североисточни или Црноморски слив је најдужи, а по ширини је мало чврсти од Беломорског. Вододелница овог слива иде средином Полуострва са правцем кретања з.-и. коју образују гребени Црноморских и Северо-арбанашких планина. Најважније су реке: Сава и Дунав са њиховим притокама: Уном, Врбасом, Босном, Дрином, Колубаром, Моравом, Млавом, Тимоком, Ломом, Огостом, Искром, Видом, Јантром и Комчијом.

Јужни или Беломорски слив. Реке су му пуне муља и засипају своја ушћа. Долине су им широке, састављене од котлина. Ушћа су им већином мочварна и блатњава. Главне реке су: Марица, Места, Струма, Вардар, Бистрица и Саламбрија.

Језера на Балканском Полуострву су релативно малог пространства и већином се налазе у западном делу Полуострва, у Албанији и Македонији. По њима је пловидба незнатна, изузев на Скадарском, где је мало живља. Рибе имају у већој количини: Скадарско, Блатно, Охридско и Дојранско језеро. Највећа су: Скадарско Блато, Охридско, Преспанско, Остравско, Тахинско, Ајвасилско (Бешик језеро), Јенице, Костурско, Дојранско, Плавско, Јањинско и друга мања.

Од долина су најзначајније: Моравско-Вардарска, Моравско-Маричка, долина Колубаре, Тимока, Подбалканска Котлина од Бургаса до Софије, долина Дрима, Шкумбе, Девола итд.

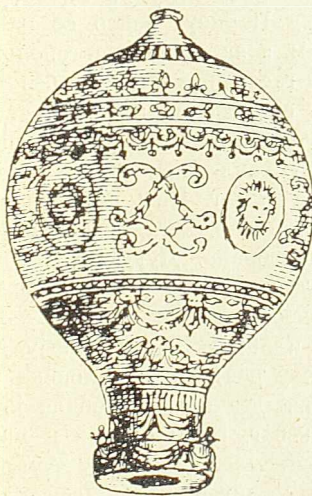
Клима је тројака: степска, умерено-континентална и средоземна. Степска влада на крајњем североистоку у Дунавској равници и Добруци, умерено-континентална источно од јадранске и северно до егејске вододелнице и средоземна у приморју Јадранског и Јонског мора и у широј области Егејског мора.

БАЛКАРАС АЛЕКСАНДАР, енглески ђенерал, рођ. у Шкотској. Учествовао у рату у Америци, а 1793 г. био је командант острва Џеџеја, а потом Јамајке и ту се одликовао суровошћу, приликом угушивања једног урођеничког устанка.

БАЛОН (АЕРОСТАТ) је справа за летење лакша од ваздуха а сачињен од омотача елипсоидног облика, који је снабдевен балонетом — компензатором, унутрашњости или, споља, амортизатором, а њихова је намена да омогуће балону да очува свој спољни облик. Запремина балона је 1000 м³, а на задњој страни има пнеуматички додаток намењен за оријентисање балона и осигура-

ње његове стабилности. Корпа за осматраче налази се испод балона. Балон може да се употреби и по ветру од 27 м. брзине у секунди, а нормално до брзине ветра од 18 м. у секунди.

Историја: Италијански физичар, језуит Франческо Лана Терзи, претеча је проналаска аеростата, пошто је први дао идеју за справу која би летела помоћу балона, израђених од танких бакарних листова. Овај пројекат није могао да буде остварен, али идеја језуите Терзија била је основ за стварање спра-

Монголфиеров балон из 1783 г.

ва за летење које би биле лакше од ваздуха. 39 година касније физичар Гузмао подигао се у ваздух пред двором португалског краља на справи која је била лакша од ваздуха а дизала се помоћу сагоревања неких материја. Први сферни балон конструисали су, 1783 г., Французи Жозеф и Етијен, браћа Монголфије, који су успешно пустили у ваздух прво 5 јуна 1783 г. у Анону, затим 19 септембра, у Паризу. Они се због тога сматрају проналазачима балона. Први су се на балону подигли у ваздух, 21 новембра 1783 г., Пилатр де Розије и маркиз Арландски. Они су успе-

ли да постигну висину од око 900 м. палећи сламу, чији је дим појачавао моћ дизања балона, па су чак прелетели Париз и срећно се спустили на земљу. Проблем балонетова (аеростације) био је међутим, решен тек проналажењем водоника (1781), који је употребљен за пуњење балона. Француски физичар Шарл после многих покушаја, искористивши проналазак каучука, конструисао је балон са непробојним омотачем, применио пуњење водоником и увео вентил за испуштање гаса и ношење баласта од песка. На свом балону он је, 1 децембра 1783 г., у Паризу, попео се на висину од 3000 м. а затим се, постепеним испуштањем гаса кроз вентил, без икаквих тешкоћа спустио на земљу и тако први ударио темељ практичног балонства. Идеја за управљање кретања балона појавила се 1784 г. Њен највећи поборник био је Бланшар, кога сматрају проналазачем падобрана. Дугуљасти облик балону дала су браћа Робер, а француски инжењерски ђенерал Месније утврдио је основне идеје за конструкцију дирижабла (в. ову реч). Први балонски материјал и прва два балона добила је српска војска 1909 г. Први балони и материјал набављени су у Немачкој, у Аугсбургу, у фабрици Ридигер, где је сав материјал примио капетан Коста Милетић, који је извршио и пробна летења, са привезаним балоном »Drachen« на лицу места, а са слободним балоном „Србија“, под српском заставом прелетео је Аугсбург и Минхен. То је био и почетак нашег ваздухопловства. Трећи балон био је поручен у Русији. Наша прва два слободна балона носила су имена „Србија“ и „Црна Гора“, први привезан балон добио је име „Восна“ а други „Херцеговина“.

Подела: Балони се деле на привезане, слободне и дирижабле (ваздушне лађе). Привезани балони су стабилне справе, намењене за осматрање и стално привезане за земљу. Могу свуда да се дижу и спусте. У сталној су и непосредној ве-

зи са земљом, али претстављају лако уочљиве циљеве. Слободни балони лете на великим висинама, ношени ваздушним струјама, али због савршенства садашње авиације, убудуће се слободан балон неће моћи да употреби за војне циљеве.

Данас се налазе у употреби ови балони: Drachen-Ballon, немачки модел са балонетом, конструисан још пре рата; балон Semperit, стари аустријски модел типа Drachen, конструисан је за време рата, а израђен је од платна импрегнираног лаком (у недостатку гуме). Мање се пење, држи у ваздуху и губи гас; балон Saquai са балонетом модел фран. мајора Saquai, конструисан за време рата, а израђен је од платна импрегнираног гумом. Висина уздизања: 1200 м. са два осматрача и 1500 с једним; Балон В. D., нови француски модел, израђен од платна импрегнираног гумом (нема балонет већ амортизаторе — гумене растезаче). Стално одржава облик, не губи гас и диже се на већу висину. Висина уздизања: 1200 м. са два осматрача, 1800 м. са једним. Наше ваздухопловство располаже овим моделом а рађени су код фирме „Зодијак“. Италијанско ваздухопловство има балоне новог италијанског модела Avorio-Prassone, блиско сверног облика а има додатак у виду репа за осигурање стабилности и ориентисања. Достиже већу висину од свих других модела, али је нестабилан у ваздуху. Са додатком мотора може погодно да се употреби и за управљање. (О балонима великих димензија којима се управља види под „дирижабл“).

Балон је поглавито орган у служби осматрања и нарочито је погодан за осматрање правца гађања а знатно мање за осматрање домета. Осматрачи одржавају везу са командним местима помоћу телефона, радиотелеграфије, оптичне телеграфије, ракета, писаних извештаја итд. Балонска кола могу бити са сточном или аутомобилском вучом. Аутомобилска балонска кола, са једним или два

мотора, способна су да спусте балон брзином од 5 до 6 м. у секунди.

БАЛОНСКА ЧЕТА је основна јединица балонства, а у њеном саставу се налази један привезани балон и потребан број људства. Прва балонска чета формирана је 2 априла 1794 г., у Француској војсци, за време француске револуције а употребљена је прво код Мобежа а затим у битци код Флерија и имала је знатан утицај за добијање победе. У српској војсци прва балонска чета формирана је тек 1913 г., а први командир балонске чете био је Јован Југовић. Седиште чете било је у Нишу, где је био и први наш авијатички центар.

БАЛОНСТВО је део ваздухопловства снабдевен справама лакшим од ваздуха, које се дижу и одржавају у ваздуху помоћу гаса, водоника или хелијума, којим су напуњени. Балонство је подељено на везане и слободне балоне и ваздушне лађе (дирижабле). Балонство служи за осматрање. Основна јединица балонства је чета, која у свом саставу има један привезан балон. Чета је и тактична јединица балонства. У мирно доба, у циљу обједињавања командовања и једнообразног извођења наставе, по 2—4 чете формирају се у батаљон а 2—5 батаљона могу да образују пук.

БАЛТА, место у совјетској републици Молдавији (23.000 ст.), ранија престоница Молдавије, у којој је, 1 маја 1849 г., закључен уговор између Русије и Турске о окупацији делова Молдавије и Влашке од стране руских и турских трупа за седам година.

БАЛТА ЈОСИФ, официр и државник перуански, рођ. у Лими (1816—1872). Учествовао је у угушивању унутрашњих размирица, дотерао до чина пуковника и положаја инструктора војске. Одликовао се је у битци у Полми, код Калаоа (1866) против Шпанаца. Кратко време био је министар рата и морнарице.

БАЛТА ОГЛУ, турски адмирал за време Мухамеда II 1453 г. Командовао је

са флотом од 400 једрилица, коју је он направно у Босфору, и њом блокирао Цариград са морске стране, док га је Мухамед заузимао с копна. Пошто није успео да спречи улазак пет ђеновљанских галија, одустане од напада и повуче се. Од Мухамеда био је кажњен због тога са 100 батина, и смењен.

БАЛХ, град у јужном Туркестану.

БАЛЧАК је део хладног оруђа (сечног, бодног итд.) који је подешен да се оруђе може угодно држати, како би се оруђем могло лакше руковати, а треба и да заштити руке. Састоји се од: дршка и рукобрана.

БАЛШИЋИ, српска владалачка породица, чији је оснивач зетски племић Балша, који је живео у XIV в. Његова три сина, Страцимир, Тура и Балша П. од 1360 г. постали су господари области око Бојане, па су постепено освојили целу Зету. Веома борбени и амбициозни ратовали су са свима суседима: Војиславом Војиновићем, господарем данашњег источног дела Херцеговине и његовим наследницима Николом Алтомановићем, затим са господарима средње Албаније, па са босанским краљем Твртком, због поседа Требиња, Конавља и Котора. Балша П, погинуо је у Мусакији, северно од Валоне, 18 септембра 1385, бранећи од Турака Валону, Берат и Химару, области које је добио уз жену, валонску деспотицу Комини. Њега је у тим областима наследила жена и њен зет, Мркша Жарковић, а у Зети синовац Турађ Страцимировић, с престоницама у Скадру и Улцињу. Он је заробљен 1392 од Турака, којима је морао да уступи Скадар, Дриваст и Св. Срђ. Ове је области повратио тек три године касније. Са Балшом III, сином Турђа Страцимировића, који је наследио оца и повратио неке изгубљене области, изумрла је мушка линија Балшића, јер је Константин, син Туре Балшића убијен од Млечића због Кроје. 1402 г. Балшу III наследио је деспот Стеван, на

чијем је двору, 28 априла 1421 г. Балша III умро.

БАМБЕРГ, град у Немачкој, Баварска, на Регницу, притоци Мајне. 50.000 ст. Важно индустријско место. Основан је од Саксонаца у IX веку.

БАН, високи државни достојанственик. До XII в. једино познат код Хрвата. Почетак банског достојанства је на територији Крбаве, Лике и Гауне. Кад су Арпадовци постали и хрватски владари, бан је био краљев намесник у хрватској краљевини. У прво време био је само један бан, а касније, од краја XII в. постављани су често и посебни банови за Хрватску, Славонију и Далмацију. Положај бана био је врло угледан. Опсег његове власти мењао се у разна времена, али је бан углавном био: врховни управитељ, врховни војвода и врховни судија у бановини. Бан је данас у нашој држави високи државни функционер, и налази се на челу једне бановине.

БАНАТ, саставни део Дунавске бановине, састављен од највећег дела бивше торонталске и дела тамишке жупаније. Гл. градови: Петровград (Вел. Бечкерек), Велика Кикинда, Вршац и Бела Црква.

У II в. Банат је био саставни део римске провинције Дакије, а после Римљана Банатом су господарили редом Готи, Хуни, Гепиди, Авари и Бугари. Већ тада у Банату је било доста Јужних Словена, чију су племенску заједницу Маџари успели да слома тек у XII в. и да је замене жупаниском, спроводећи колонизацију Маџара. Под Турцима Банат је био 1552—1717 г. као темишварски вилајет, подељен на санџаке а ови на нахије. После ослобођења Баната од Турака, 1718 г., Аустрија је Банат уредила као војну провинцију и поделила га на 11 округа, а Марија Терезија одузме 8 округа и присаједини их Угарској (1741) а од остала три округа касније (од 1768—1773) образовала је банатску војну границу. Како у састав ове банатске војне границе нису ушли северни

делови данашњег Баната, Срби су били незадовољни због чега је Марија Терезија формирала велико-кикинџки округ (диштрикт), који се састојао од 10 општина: Вел. Кикинда, Мала Кикинда, Драгутиново (Карлово), Кумане, Караш, Обилићево (Јозефово), Српски Крестур, Врањево, Меленци и Мокрин. Војводство српско и Тамишки Банат створено је 1849 г., које је заузимало читав Банат осим војне границе. Војводина је укинута 1860 г. а 1873 г. развојачена и банатска војна граница, док је „диштрикт“ престао 1876 г., па је цео Банат подељен на три жупаније: торонталску, тамишку и вршацку. За све то време спровођена је јака колонизација Немаца а нарочито Маџара. Данас је Банат у војно-територијалном погледу подељен између панчевачког војног округа (Доњи Банат: Панчево, Алибунар, Ковачица, Дебељача, Вршац, Бела Црква итд. и Великобечкеречког војног округа (Горњи Банат, Петровград, Јаша Томић, Меленци, Н. Бечеј, Перлез, Вел. Кикинда, Мокрин итд.)

БАНБУРИ, град у Енглеској, у грофовији Оксфорд, на обалама Червона, код кога су се водиле борбе између краља Едуарда IV и побуњеника, 1469 г.

БАНГАЛОВ или **БЕНГАЛОВ**, врата куће (виле) енглеских официра у британској Индији.

БАНГ-БО, место у Кини, познато из времена француских ратова у Тонкину 1885 г. Код Банг-Боа Кинези су се били утврдили за борбу против Француза.

БАНГКОК, главни град Сиама, на левој обали Менама. 500.000 становника.

Уговор у Бангкоку закључен је између Сиама и Француске 1917 г. По њему су Француској припале провинције Батамбанг, Снем-Реап и Лисофам. За накладу Сиам је добио територију Донсај и Крат.

Уговор у Бангкоку између Енглеске и Сијама склопљен је 1919 г. По њему су

Енглеској припале провинције: Келантан, Кота Барн, Тринггану и Кедах.

БАНЕЛ ПЕТАР, француски ђенерал, рођ. у Лектиру 1766 г. а умро у Косерији 1796 г. Постао је бригадни ђенерал 1793 г. Ратовао је под Анжераном у Италији. Одликовао се у нападу на тврђаву Косерије где је погинуо 13 априла 1796 г.

БАНЕР ЈОВАН-ГУСТАВ, шведски ђенерал, рођ. у Ђурхајму код Штокхолма, а умро у Холберштату 1641 г. У војску је ушао као обичан коњаник 1615, произведен је у чин ђенерала 1631 г. Одликовао се у ратовима Густафа Адолфа. Био је командант шведске војске 1634 г.

БАНЖ ШАРЛ РАГОН ДЕ, француски артилериски пуковник и инжењер, рођ. у Болињкуру 1835 г., умро у Шену 1914 г. Познат је као реорганизатор француске артилерије после рата 1870-1871 г. Он је пронашао једну врсту челика за топове а потом конструисао систем топова зв. „Де Банжови топови“, којима је, 1886-87 г. преоружана српска артилерија. Да би се посветио ратној индустрији пуковник Де Банж је, 1882 г., дао оставку и заузео положај генералног директора фабрике у Паризу, која је израђивала његове топове. Више се није враћао у војску.

БАНИАС, град у Сирији, познат из времена крсташких ратова.

БАНКЕРТ (ЈОСИФ ВАН ТРАПЕН), холандски адмирал, рођ. 1646 у Флесингу. Од обичног морнара доспео је, 1645, до положаја команданта целокупне холандске флоте. Истакао се у битци код Тромпа.

БАНКЕТ, део рова на коме стоје стрелици приликом дејства.

БАНКС НАТАНИЕЛ, амерички ђенерал (1816—1894). Био је председник конгреса 1855 г. и гувернер државе Масачусет. Учествовао је као ђенерал-мајор у борбама на реци Потوماку, 1862—4.

БАНОВ АЛЕКСИЈЕ (Константиновић), истакнути руски војни писац и профе-

сор Николајевске војне академије. Рођ. 1871 г.

БАНОВИНА, банова земља, некад: Хрватска, Славонија и Далмација, у којима су владали банови, или краљевски намесници од 1102 г. до 1919 г.. Босна, пре 1377, кад се краљ Твртко венчао двогубим (краљевским) венцем; Мачва, северозападна Србија а понекад и Срем (основао угарско-хрватски краљ Бела IV 1247 г.); Јајачка бановина и Сребрничка бановина у северној Босни (основане 1463 г.); Шабачка бановина (раније Мачва, основао краљ Матија 1476) и Београдска бановина; још Северинска бановина у Хрватској, између Коране и Купе била је уређена бановина која је доцније уређена у војну крајину (две регименте: глинска и петрињска).

БАНОВИНЕ, највеће административне и управне области у нашој земљи. Има их девет а седишта су им у Новом Саду, Нишу, Скопљу, Цетињу, Сарајеву, Бањој Луци, Загребу, Љубљани и Сплиту. На челу бановине налази се бан, кога помажу у раду помоћник, начелници појединих одељења банске управе и банско веће.

БАНОВИЋ СТРАХИЊА (СТРАХИНИЋ БАН), популарни јунак народне поезије, али није историска личност.

БАНОКБАРН, место у Шкотској, познато по битци између Едуарда II и Шкотланђана 1314 г.

БАНОШТОР, село у хрватској Славонији, на Дунаву, више Черевиха.

БАЊА ЛУКА (22.165 стан.), варош у Босни, на обе стране Врбаса, седиште Врбаске бановине и Врбаске дивизиске области. Предграђа: Новоселија, Горњи и Доњи Шехер.

У римско доба на том месту је било насеље на путу Салона—Сервициум. У средњем веку средиште врбаске жупе. Турци су Бања Луку заузели 1527 г., где је неко време, од 1583—1639 а и доцније, било седиште босанског вилајета.

БАЊАНИ, племе у Црногорској Херцеговини, око 870 домова.

БАЊЕ су места где се лечи минералним водама (в. минералне воде), ваздухом — ваздушне бање, или топлим водама (в. терме).

БАЊЕ, варошица у Француској, на Сени, 8.398 ст.), код које је, у време пруске опсаде Париза, 13 октобра 1870 г. био бој између француских и пруских трупа. Французи су располагали са 25.000 људи и 80 топова а Немци 2 баварским корпусом. Губици на обема странама око 400 људи.

БАЊЕ ФРАЊА (барон), француски ђенерал (1769—1839). Био је, 1814, ђенерални инспектор пешадије.

БАЊСКА РЕКА у Србији, десна притока Јужне Мораве, извире са Биљанице Планине и Патарице. Утиче на ско 4 км. од Врањске Бање. Ток: 19 км., површина слива 108.2 км.²

БАЊСКА РЕКА у Србији, десна притока Топлице, извире са Мацљине (1334 м.) и Угљарског Крста (1322 м.) а утиче код Куршумлије. Ток: 31 км. Површина слива 165.3 км.²

БАЊСКА РЕКА у Србији, лева притока Црне Рече, извире са Тилва Њагра (686 м.) а улива се око 2 и по км. североисточно од села Метовнице. Ток: 22 км. Површина слива 149 км.²

БАПОМ, варош у Француској, Па де Кале (2.782 ст.). Битке код Бапома водиле су се 1597 и 1871 г.

БАР, (5.541 ст.), варош у црногорском Приморју, испод планине Межуре. Кратком железничком пругом узаног колосека Бар је везан са Вир-Пазаром. Стална паробродарска веза са Херцеговиним, Дубровничком, Сплитом и Сушаком.

БАР, град у Пољској (данас 28.000 ст.), разрушен 1423 г. од Татара и поново подигнут 1540 г. После смрти пољског краља Фридрих Августа III Саксонског, руског приврженика, за краља је изабран противник Руси Станислав Пољатовски Руси тада заузму град и заробе, 1714 г.,

све чланове његове владе и остале пољске патриоте. У Бару је, 9 фебруара 1768 г. створена конфедерација пољских племића, на чијем је челу био Казимир Палавоски, у циљу да се извојује независност Пољске. Побуњеници су, међутим, 1772 г., потучени од руске, пруске и аустријске војске, савладани и похапшени, што је имало за последицу поделу Пољске између ових држава, уговором склопљеним у Петрограду, 5 септембра 1772 г.

БАРАКА (Baracca) — италијански ваздухопловни мајор, који је однео 34 ваздушне победе у светском рату и најзад погинуо.

БАРАКА, зграда начињена на брзу руку од средстава која се имају на расположењу а намењена је становању људи или коња за краће време.

БАРАКИНИ (Baracchini) — италијански ваздухопловни капетан, који је у светском рату однео 21 ваздушну победу.

БАРАМБАРАС, официрски чин у бившој абисинској војсци. Тај се чин давао поглавцима који су подређени расовима, као њихови помоћници и начелници штабова.

БАРАНОВ ПЕТАР, совјетски ђенерал, рођен у Петрограду 1892 г. Самоук и револуционар. За време светског рата био је војник у VIII царској армији на румунском фронту. 1918 ступио у Црвену армију, и од Политичког комитета одређен за помоћника начелника штаба при Врховној команди. Заузимао је врло видне положаје као шеф политичке секције на фронту у Украјини, а био је и члан Војног савета.

БАРАНОВИЋИ, град у Пољској, железнички чвор, на половини пута Брест-Литовски-Минск. Био је заузет од Немаца 1915 г. Место код кога су се водиле борбе између Пољака и большевика.

БАРАНОВСКИ ВЛАДИМИР (Степановић), конструктор првог брзометног то-

па малог калибра, пољског и брдског. Овај топ Барановски је конструисао 1875 г.

БАРАНЦОВ АЛЕКСАНДАР (граф), руски генерал (1810—1882). Одликовао се у борбама на Кавказу. Био је командант артилерије код Свеаборга. Учествовао је и у Кримском рату. 1863 г. био је генералисимус руске војске.

БАРАЊА је део некадашње барањске жупаније. Са истока се граничи Дунавом, односно Бачком, са севера Мађарском, са југозапада Дравом. Данас је подељена на два среза: батински и дарђански. За време Диоклецијана Барања је била саставни део Паноније а у другој половини VI в. ове су крајеве населили Словени, које су подјармили Авари. Од власти Авара барањске Словене су ослободили Франци. Доцније је Барања ушла у састав државе кнеза Привине и Коцела. 1687 г. Аустрија је освојила Б. од Турака. 1919 присаједињена је Б. краљевини С.Х.С.

БАРАЊ АГОШТ, мађарски историчар и топограф. (1798—1849).

БАРАТИЕРИ ОРЕСТЕ, као двадесетогодишњи младић, био је један од „хиљаде“ који су се искрцали код Марсале са Гарибалдијем. Био је одмах произведен за потпоручника и ратовао у Јужној Италији. Ту је био одликован за храброст. Ратовао је и код Кустоце и произведен у чин пуковника. Био је командант 2 експедиције у Масау. 1891 г. постављен је за команданта италијанских трупа у Африци, а после је био гувернер Еритреје. Написао је много војних књига.

БАРБАРОСА АРУЦИ (1473—1518) гусар у XVI в. Још као младић био је командант једне ескадре која је имала око 40 галија. Пошто је прешао у службу туниског султана, свргнуо је с престола шеика арапских племена у Алжиру, и прогласио се владаром. Победио је два непријатељска краља али, када је Кар-

ло V. послао против њега добро наоружану војску, побеђен је и убијен.

БАРБАРОСА, в. ФРИДРИХ I.

БАРБАРОСА ХАЈРЕДИН, алжирски гусар, назван од Италијана „Ариадена“, био је Аруцијев брат и проглашен за владара у Алжиру по смрти овога. Био је позван од Сулејмана II. у Цариград ради реорганизације турске флоте, коју је за врло кратко време подигао на врло високи степен, тако да је за врло кратко време сву италијанску обалу опустошила. Потом је ударио на Алжир и потчинио га султану.

Он је први прави турски адмирал и под њим је турска морнарица стекла глас ненадмашиве, што је задржала још кратко време после његове смрти.

БАРБАТОВАЧКА РЕКА, у Србији, лева притока Топлице. Извире са Голице а утиче око 2 км. југоисточно од села Калудре. Ток: 25 км., површина слива 125.8 км.²

БАРБИ АНРИ, чувени француски књижевник и новинар, који је као ратни дописник париског „Журнала“ пратио нашу војску у Балканском и Светском рату и дао веома занимљиве и објективне описе борби и наших ратних напора у књигама: *Les Victoires Serbes* 1913; *Bregalnitsa* (1914); *Avec l'armée serbe* 1917; *L'Épopée serbe, l'agonie d'un peuple*, 1916.

БАРБОЗА ЕЛЕАЗАР, бразилијански адмирал XIX века, рођ. у Бахији. Ратовао је против Парагваја. 1894 г. био је министар морнарице.

БАРБОЛА (БАРБЕЛА), секира, врста оружја са чекићем (маљем) с једне, а оштрицом с друге стране а завршава се оштрицом као копље. То је било оружје барбарских народа. Била је неко време уведена и у Европи.

БАРДАРИОТИ или **ВАРДАРИОТИ**, гарда византских царева, рекрутована од Персијанаца а са службом углавном на Вардару, због кога су и добили име. Носили су црвено одело и на глави тур-

бан као персијанци. Наоружани су били батином и бичем а обезбеђивали су пролазак владара.

БАРДАС ФОКА, византиски ђенерал у X в., пореклом је из Малој Азије. Унук цара Никифора Фоке. Ратовао је против Гуса, и после успешних борби био је постављен за генералисимуса византиске војске у Малој Азији, и у више махова спасао је од пропасти државу.

БАРЕТ АРТУР (сир), маршал британске војске, рођ. 1857 г. 1907 произведен за ђенерал-мајора а 1921 год. за маршала. Учествовао је у светском рату, у Индији и у експедицији за Месопотамију.

БАРИ, главно утврђено место провинције Пуље, у Италији (175.000 ст.) Пристаниште на Јадрану. Град је опседан 1004, 1068—1071, 1139, 1155—1156 г. Бари је разрушен а потом поново подигнут.

Бригада Бари образована је у италијанској војсци 1 марта 1915 г. и послата на аустриски фронт.

БАРИ АЛФРЕД, аустриски адмирал, рођ. у Кунееу 1830 г. Пошто је ушао у аустријску морнарицу 1848 г. суделовао је у блокади Венеције на крстарици „Велона“. 1864 г. за време борби код Виса, командовао је крстарицом „Принц Еуген“.

БАРИЈЕРА, служи за затварање улаза у фортификациске објекте. Састоји се од једне или више хоризонтално постављених греда.

У јахању је б. врста препоне која служи за прескакање.

БАРИЈУМ алкално-земни метал по хемиским особинама сличан калцијуму. У природи се налази као барит (баријум сулфат) и као витерит (баријум карбонат).

У пиротехници се употребљава при прављењу зелене бенгалске ватре, пошто његове соли боје пламен зелено.

БАРИКАДА, врста препреке начињене од материјала који се има при руци и служи да се прегради улица или друм.

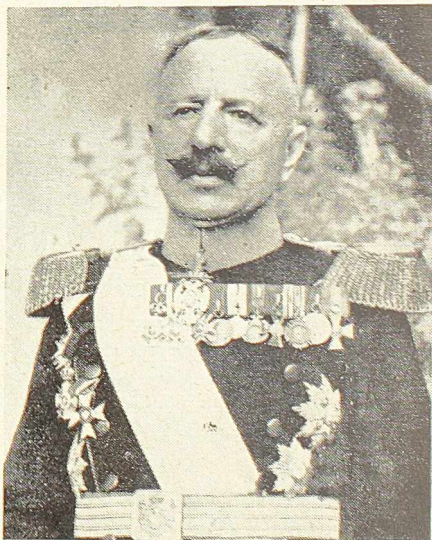
За прављење барикаде употребљава се обично камење прекривено слојем земље која задржава зрна да не одскачу. Она се прави такође од буради или сандука напуњених земљом, као и од разних предмета па и од кола.

БАРИОС ГЕРАРДО, ђенерал и државник државе Салвадор (1809—1865). 1830 г. био је изабран за председника републике и тада је реорганизовао војску пошто је довео официре Французе за инструкторе. 1882 ушао је у рат против Карере, председника Гватемале, у коме је био Карера побеђен.

БАРИТ ($BaSO_4$) је сулфат баријума, једињење из кога се добија баријум.

БАРЈАК, в. ЗАСТАВА.

БАРЈАКТАРЕВИЋ М. ЉУБИВОЈЕ, дивизиски ђенерал (рођен 19 децембра 1866

г. у Београду). Завршио је Нижу и Вишу школу Војне академије и двогодишњи практични курс за ђенералштабну струку. Произведен је у чин коњичког потпоручника 10 августа 1887 г., поручника 2 августа 1892 г., капетана II кл. 22 фебруара 1896 г., капетана I кл. 22 фебруара 1898 г., мајора 1901 г., потпуковника 29 јуна 1906 г., пуковника 29 јуна 1911

г., ђенерала 5 јануара 1923 г. Од 1887 г. до 1901 г. био је водник и командир ескадрона; од марта 1901 г. до јуна 1902 г. референт коњице Тимочке дивизиске области; од јуна 1902 г. до марта 1903 г. помоћник команданта IV коњичког пука; од 1903 г. до марта 1904 г. командант III коњичког пука; од марта 1904 г. до маја 1905 г. ађутант Њ. В. Краља Петра I; од 1905 до октобра 1907 командант I коњичког пука; од 1907 г. до октобра 1908 командант IV коњичког пука; од октобра 1908 г. до септембра 1911 г. командант II коњичке бригаде, од септембра 1911 г. до фебруара 1912 г. помоћник команданта Дивизиске области; од 1912 г. до јуна 1914 г. помоћник команданта Моравске дивизиске области; од јуна 1914 г. до јануара 1916 г. начелник општег одељења Министарства војске. Од јуна 1918 г. до августа 1919 г. делегат Министра војске у Марсељу; од априла до септембра 1920 г. командант Тимочке дивизиске области; од септембра 1920 г. командант Вардарске дивизиске области. Учествовао у свима ратовима од 1885 до 1918 г. Одликован је Сребрном медаљом за храброст и споменицом за рат 1885—86 г., Таковским крстом IV степена, медаљом Краља Петра I, Белим орлом IV степена, Карађорђевоом звездом IV степена, Карађорђевоом звездом IV степена са мачевима и ратном споменицом 1913 г., Белим орлом са мачевима III степена, Св. Савом II реда, Пољским орденом Полонија рститута, орденом Св. Саве I реда и орденом Југословенске круне III степена.

БАРЈАТИНСКИ, име једне руске племићске породице, која је руској војсци дала неколико ђенерала: **Јуриј** (1660) који се одликовао у борби са Запорошцима; **Иван Сергијевић**, ђенерал, (умро 1811); **Александар Ивановић**, фелдмаршал, 1859 г. освојио цео Кавказ.

БАРЈАЦИ су средство за оптичку (видну) сигнализацију. Помоћу њих се предају депеше Морзевом азбуком. За

дневну синализацију потребна су два барјака. Мотчица барјака дугачка је око 1.20 м. Крај, који се држи руком, дебео је ко 3 см. и све тањи ка врху, где има око 2½ см. Платно барјака се навлачи на мотчицу. На доњем телу помоћу траке везује се за алку на мотчици. Платно барјака облика је правоугаоника, са дужином страном око 1 м., а краћом око 86 см.

Да би се сигналне станице појединих родова војске лакше разликовале, пешадија има један барјак бео а други подељен на шест наизменце поређаних и са мотчицом паралелних отворено црвених и јасно наранџастих поља, артилерија има један барјак бео а други подељен на два поља управна на мотчицу барјака, једно отворено црвено а друго јасно наранџасто, а код коњице један је бео а други подељен дијагонално на два поља једно отворено црвено а друго јасно наранџасто.

Виши штабови, инжињерија, специјалне јединице и комора као и поједине установе користе пешадиске барјаке.

Сем ових барјака свака сигнална станица има у резерви још по једно бело и једно плаво платно барјака. Бели барјаци се користе када је позадина станице таква, да отежава учовање наранџасто-црвених барјака. Комбинација плавог и наранџасто-црвеног барјака користи се када позадина станице отежава учовање белог барјака. Домет овог начина сигнализације је око 2 км., а ако се пријем врши догледом и до 5 км.

Сигнализација барјацима дели се на: сигнализацију Морзевом азбуком и сигнализацију бројевима.

БАРКЛАЈ ДЕ ТОЛИ (КНЕЗ МИХАЈЛО БОГДАНОВИЋ), руски фелдмаршал рођ. у Ливонији 1751 г. умро у Истербургу 1818 г. 1773 г. ступио је у војску, и учествовао у рату са Турцима (1788), са Шведском (1790), са Пољском, Пруском и Финском, 1810 био је министар рата, а 1812 командовао је западном ар-

мијом која се борила код Боролина. Напустио је команду пошто се није слагао са Кутузовим и вратио се на свој ранији положај и добио команду руских трупа у Саксонији и Француској. Одликовао се у борбама код Дрездена и Лајпцига и зато је добио чин фелдмаршала и кнежевску титулу.

БАРКЛАН, (Јован барон Шонрајт), аустријски ђенерал (1700—1746). Учествовао је у рату у Италији. Погинуо је у битци код Ротофрена.

БАРЛОВ М. ЛЕОНАРД (Barlow M. Leonard), енглески ваздухопловни поручник који је однео 17 ваздушних победа у светском рату и најзад погинуо.

БАРНАРД АНДРЕЈА, енглески ђенерал (1773—1855) одликовао се, под Веллингтоном, у Шпанији и код Ватерлоа где је био и рањен. После пада Париза, био је командант енглеских окупационих трупа у Француској.

БАРНЕЈИ ЏОЗЕФ, амерички адмирал (1759—1818). Одликовао се у рату за независност против Енглеза. Од 1799—1802 г. био је на служби у Француској, као командант ескадре. 1812 г. бранно је обалу Чезапика од Енглеза.

БАРНЕТ, варош у Енглеској, у грофовији Хертфорд у близини Лондона, код које су одржане битке 1461 г. и 14 априла 1471 г.

БАРОГРАФ је метални барометар код кога се на врху казаљке налази мало перо, које записује на хартији кретање барометарског стања, обично у току једне недеље. Хартија навијена на један ваљак креће се заједно с њиме помоћу сахатног механизма тако да у току једне недеље ваљак начини цео обрт.

БАРОМЕТАРСКИ МАКСИМУМ је најјачи ваздушни притисак.

БАРОМЕТАРСКИ МИНИМУМ је најслабији притисак ваздуха.

БАРОМЕТРИ су физичке справе за мерење притиска ваздуха — атмосферског притиска. Притисак ваздуха изме-

рио је први, Италијан Торичели (1644 г.). Барометра има двојаких: 1) барометри са живом и 2) метални барометри — анероиди (в. анероиди). Барометри са живом, састоје се из једне дугачке стаклене цеви, која је напуњена живом. Кад се та цев изврне и стави у суд такође напуњен живом, назива се **барометар са судом**. Горњи део уже цеви налази се поред милиметарске скале на којој се чита висина живиног стуба. Овакав барометар, удешен да се дно ширег суда састоји од парчета коже и да се помоћу завртња може кретати, назива се Фирпенов барометар; ако је барометарска цев савијена, онда се такав барометар казива **барометар са кривом цеви** или барометар на лакат. Ова цев је свуда подједнако широка. Утицајем атмосферског притиска жива се помера у оба крака — краћи крак је отворен, и када се ту стуб живе смањује у другом се подиже. Код њега се морају читати оба нивоа живе на скали или је апарат удешен да се ниво живе у краћем краку увек доводи до исте висине која чини нулти подеок скала.

Барометар са крушком, собни барометар, састоји се из савијене стаклене цеви, док се краћи крај завршава отвореним кугластим судом. И овај барометар је причвршћен уз скалу на којој су подеоци. Примена барометра: 1) Барометар за мерење висина. У висину барометар опада за 1 мм. на сваких 10,5 м. За мерење висине употребљавају се метални барометри. 2) Барометар показује промене времена јер се барометарска висина на истом месту мења са променом времена. Промене ваздушног притиска настају редовно брже од промена у времену, те се може по њима закључити, иако не баш сасвим сигурно како ће бити време. 3) Барометар се даље употребљава код разних физичких огледа, где је потребно познавање атмосферског притиска (в. Барометарски максимум и баром. минимум).

БАРОН, племићска титула, која се давала на почетку XVI в. магнатима, великим вазалима круне. У почетку, баронима у Француској били су називани официри, који су били на служби у великим утврђењима на граници а имали су пуну власт у правом смислу речи на тој територији, која се звала „баронија“.

БАРОНЕ ЕНРИКО, италијански артилериски пуковник и истакнути војни писац, (1859—1924).

БАРОСКОП је мала справа састављена из једне хоризонталне равнокраке полуге, на чијем једном краку виси мали стаклени балон, а на другом оловни тег, који му држи равнотежу. Помоћу бароскопа се доказује атмосферски притисак и служи за доказ Архимедовог закона за гасове.

БАРС, име пастува рођеног 1784 године од оца Полкана чије је порекло укрштање арапског пастува Сметанка и холандиске кобиле. Власник му је био руски гроф Орлов. Предак пунокрвних руских касача и тркача Орлов.

БАРСКА БИТКА. Да би покорио побуњене и одметнуте Зећане које је водио Доброслав (Војислав), византиски цар Константин IX Мономах наредио је управнику Драчке области војводи Курсилију да, помогнут поткупљеним савезницима, рашким жупаном, босанским баном и кнезом хумским, нападне Доброслава с југа (од Драча). Грчки војвода је склопио ратни план по коме је требао да са савезницима удари једновремено на Доброслава са свих страна. Концентрација војске савезника извршена је у Травунији. Грчка пак војска, којом је командовао Курсилија, требала је да дође у равницу код Бара, па да једновремено крене са савезничким војскама и стегне Доброслава. Располажући са много мање војске, Доброслав је одлучио да искористи ово разједињење снага савезника, па је решио да први удари на Курсилијину војску, створи панику и растера је. У ноћи 7 октобра 1042

године он је овај свој план и привео у дело, напао и растерао предстраже и стварајући велику ларму направио узбуну у грчком логору и истерао Грке, који су били убеђени да пред собом имају много већу војску, и дали се у панично бекство. Том приликом тешко је рањен и сам грчки војсковођа, док је много Грка побијено и заробљено. Пошто је победио Грке, Доброслав је успео да растера и војску грчког савезника, хумског кнеза Љутовида, и на тај начин однесе велику победу над савезницима и спасе Скадар и Бар и остали део своје територије, док су Грци за читавих 20 година изгубили сваку вољу за нападање на ове крајеве.

БАРСКИ ГАС, метан (в. метан).

БАРТ ЈОВАН, француски адмирал, рођен и умро у Денкерку (1650—1702). Прво је служио у холандској морнарици.

БАРТЕЛЕМИ ИПОЛИТ, француски официр и војни писац, рођен 1840 г. Писац многих војничких дела: „Пешадиски приручник“, „Пред почетак битке“ итд.

БАРТОЛ II, син крчког кнеза Дујма (1186—1224), напустио Крк и прешао у службу Беле III, који му је због заслуга и одане службе поклатио жупу Модруже, те је Бартол постао вазал краљев, а Андрија II поклатио му је и жупу Винодол.

БАРУНИ СУЛЕЈМАН ЕЛ, шенк габелски у Триполису, вођа отпора урођеника против освајања Италијана. Марта 1913 г. ноћу, напао је утврђење Толмеца и то је био повод рата између Италије и Триполиса. После дугих борби ипак је Триполис окупиран од Италијана.

БАРУТ је експлозивни препарат употребљен код ватреног оружја као извор снаге за избацивање зрна. Чврсто је агрегатног стања. Лако запаљив и сагорљив. При сагоревању развија велику количину гасова, чији притисак на зрно, услед мале запремине цеви, избацује ово из цеви.

Према врстама материја од којих се прави има: амон и црни барут, који су механичке смеше, а зову се још и димни барут, јер се при сагоревању ствара дим и малодимни барут по саставу хемиско једињење. (Ближе о свакој врсти види под њиховим ближим ознакама).

БАРУТНА МЕШАВИНА је експлозивно пуњење за немачке ручне јајасте гранате које се састоје из: 83 дела црног барута, 12 делова перхлората алуминијума и 5 делова алуминијума.

БАРУТНИ ФИШЕК је свилена кесица напуњена барутом којом се пуни топ. Овакво пуњење је било нарочито код старијих спорометних топова.

БАРУТНО ПУЊЕЊЕ је потребна количина барута за избацивање једнога зрна. Према врсти оружја и она је различита, а код артилерије још и према врсти гађања. Код пешадиских оруђа тежина количине барута је, код исте врсте зрна, стална, у колико је то справама за мерење могуће постићи, мада је идеал да оне буду апсолутно подједнаке, јер је само у том случају могуће добити тачне податке о особинама гађања појединих оруђа. Код артилерије, барутно пуњење се управља према путањи. Ако је потребно добити положенију путању онда се употребљава веће, а ако је потребна кривља путања мање барутно пуњење. Ради тога је код њих барутно пуњење подељено у неколико свилених кесица обележених бројевима или неколико свежњева и пре пуњења циви се нагласи које ће се пуњење употребити.

БАРЦЕЛОНА, приморски град у Шпанији, седиште каталонске покрајине. Велика војничка и трговачка лука. 980.000 ст. Верује се да ју је основао Хамилкар Барка. После пада западног царства освојена је од Римљана. Потом је прелазила под власт Гота, Маура и Франака, у XII в. присаједињена Арагонији.

1258 г. у Барцелони издан је чувени

марински кодекс, који је познат под именом „Морски конзулат“.

Код Барцелоне су се водиле више пута битке и то: 501 године између Теодорика и Франко-Бургунга, 801 г. заузео је Барцелону Лудвик Побожни, 985 г. Барцелона је пљачкана и опустошена од Алманзора. 1461 г. заузео је Барцелону Јован II. Арагонски. 1642 г. била је поморска битка каталонско-француска ради заузећа Барцелоне.

1652 г. Јован Аустријски покушао је да заузме Барцелону, али без успеха. 1679 г. заузели су Французи Барцелону.

1705 г. заузета је била Барцелона од стране грофа од Петербурга.

1706 г. покушали су Французи, под командом маршала Тасеа, да је заузму, али без успеха.

1808 г. заузели су је Французи, и држали је до 1813 г.

1843 г. Барцелона је била бомбардована од регента ген. Еспратера.

БАСАРАД, влашка војводска породица. Одликовале се као ратници: **Тугомир** (владао 1290—1320) који је потукао Татаре, Румуне и Мађаре и извојевао независност својој држави, **Александар** (1320—1360) који је јуначки одбио нападе Пољака и Срба, **Владислав** (1360—1372) који је победио Турке и Мађаре, **Матеј** (1633—1664) који се борио шест година против Василија, принца молдавског, **Константин** који се борио против Аустријанаца, Турака и Руса (1688—1714).

БАСЕН, корито, језерце, котлина, увала.

БАСКАРАН ЈОСИФ, шпански ђенерал, рођ. 1843 г. Био је наставник у Ратној школи; 1893 г. учествовао у операцијама у Мексику, 1903 био дивизијски ђенерал а 1907 гувернер Мадрида. Писац велике студије о артилерији.

БАСОМПИЈЕР КРИСТОФОР, француски ђенерал (1547-1596). Врло млад ушао је у војску Емануела Филиберта Савој-

ског, и ратовао у Угарској против Турака. После је служио под Карлом IX у Француској, одликујући се у свим ратовима.

БАСТИЉА, заједничко име за сва утврђења која су имала опкоп и торњеве. Долази од провансалске речи „bastida“. У Паризу је било три бастиље: Танпл, Сен-Денис и Сен-Антоан, која је постала чувена из времена француске револуције (14 јула 1789). Она је зидана 1369—1489), као тврђава за одбрану против Енглеза за време краљева Шарла V и VI, а саградио је архитект Добрио, на истом месту где је и раније постојала једна тврђава, дело архитекте Марсела. Најпре се састојала од два округла торња висока од прилике 22 м. После су овима додата два паралелна торња, која су била везана високим зидинама.

14 јула 1789 од стране револуционара била је заузета бастиља, а то је био почетак француске револуције.

БАСТИЉА, БАСТИЉОН, БАСТИДА, у фортификацији самостално утврђење које у низу осталих сачињава неку врсту ослоне тачке.

БАСТИОН, БАСТИНА ТРАСА, фортификациски објект саставни део кружног утврђења, који се састоји из две стране и две фланке.

БАТ-АГОС, абисински ратник, поглавица Окуле-Кусај; био је у служби Италије, али, децембра 1894 г. одметнуо се заробивши италијанског поручника Сангвинетија. Због тога је дошло до битке.

БАТАВИЈА, главни град на острву Јава и седиште холандског генералног гувернера. 326.000 ст. Војно седиште и арсенали. Град је основао, 1617 г., холандски адмирал Жан Коен.

БАТАЈНИЦА, село у Срему, железничка станица на прузи Београд—Инђија. Око 4.700 ст.

БАТАЉОН је тактичка јединица способна за самостално вршење мањих тактичких задатака.

Према родовима војске у којима се употребљава и различитим видовима и формација му је различита. У главном потребно је да има у саставу све јединице које омогућавају самосталан рад.

БАТАРНЕ, германско племе које је у старо доба у неколико махова вршило упаде у нашу земљу.

БАТЕРИЈА у артилерији основна јединица.

Назив батерија, за основну јединицу у артилерији, први пут је употребљен од Швеђана у тридесетогодишњем рату (1618—1648) за време краља Густава Адолфа.

Број оруђа у батерији зависи од њеног калибра. Креће се од 1—4. Батерија се дели на водове. Према виду артилерије и батерије су: брдске, пољске, хаубичке итд.

Код електрицитета батеријом се назива скуп од више елемената повезаних заједно: наизменично (позитиван за негативан итд.) да се добије струја већег напона или паралелно (сви позитивни заједно и негативни заједно) да се добије струја веће јачине. Према врсти елемената могу бити: галванске, акумулаторске итд.

БАТЕРИЈА ХАЛВАНСКА (в. галванска батерија).

БАТЕРИЈЕ СЕКУНДАРНЕ. Да би се добиле јаке струје већег напона повезују се више секундарних елемената акумулатора, један за други као код галванске батерије. Тако повезани називају се секундарне батерије.

БАТЕУСКОВ КОНСТАНТИН, руски официр и писац (1787—1855). Један од најбољих словенских писаца. Његове песме као: „Прелаз преко Рајне“ (1814) и „Заробљеник“ красиле су све руске антологије. Такође је оставио „Успомене“. Услед великих ратних напора полудео је.

БАТИЈАНОВ МИХАЈЛО, руски бегал, (рођ. 1835 г.). Започео је каријеру у морнарици, а после је прешао у суво-

земну војску. Одликовао се у рату на Кавказу, 1852 г., у кримском рату, као и у турском и због заслуга произведен за дивизијског ђенерала. 1903 г. био је постављен за члана Врховног ратног савета. 1905 г. после Мугденске битке постављен је за команданта 3 армије.

БАТИНА, среско место у Барањи.

БАТИНА прва најстарија и најпримитивнија врста оружја, која се састоји од једне обичне, одломљене, гране. То у ствари и није никакво оружје, већ обично продужење сопствене руке. До ње је човек дошао, вероватно, размишљајући како ће дохватити неки плод. Савршенији тип батине је свакако буздован.

БАТИНОВАЦ једно од Плитвичких језера, на северисточном подножју Мале Капеле, сев. северисточно од Прошћанског Језера. Површина: 0.013 м., апс. висина 605 м. Највећа дубина 5.9 м.

БАТИРАТИ значи у двобоју или мачеваљачкој борби избити противнику мач из руке.

БАТИСТИ ЧЕЗАРЕ, италијански научник, политичар и публициста. Рођен у Тренту 1875 г. Средњу школу свршио је у родном месту, после се је уписао на правни факултет у Грацу. После тога пребегаво је у Фиренцу, похађао је литерарне курсеве у Вишем институту, прославио се је 1897 г.

Пошто се је повратио у Трент одао се је политици и настојао је на сваки начин да своју земљу ослободи од Аустрије.

За време италијанско-аустријског рата учествовао је у италијанској војсци где се је одликовао и био је унапређен за официра.

БАТОМЕТАР, справа за мерење морске дубине.

БАТОН, (француска реч) штап, палица, маршалска палица (в. ову реч).

БАТОРИ, стара угарска породица, која је дала многе принцеве Трансилванији, и једног краља Пољској.

Један од најглавнијих чланова ове породице био је **Стеван Батори** (1532—1586). Био је пољски краљ 1575 г. Победио је свога такмаца Максимилијана Аустријског, и заузео Данциг. Ратовао је пет година против Руса и одузео им Курландију (Курдску). Први формирао пољску коњицу.

Сигисмунд Ш, унук Стевана Баторија, продао је Трансилванију Рудолфу II, аустријском, а зато је имао да добије кардиналски чин и доживотну пензију.

БАТОЧИНА, (566 становника) варошица у Србији на Лепеници.

БАТУМ, град и лука Транскавказије. У старо време био је ту римски логор. Од XV до XIX в. припадао је Турцима, који су га утврдили, 1878 по Берлинском уговору припао је Русији.

БАУЕР АДОЛФ, руски ђенерал, рођен у Холштајну (1667—1717). Служио је под Петром Великим. Потукао је Швеђане код Калиша; одликовао се у битци код Полтаве. Реорганизовао руску коњицу.

БАУЗА РУФИН, уругвајски ђенерал XIX в. учествовао у ратовима против Шпанаца, за независност, наоружавши један корпус добровољаца о свом трошку. Борио се и против инвазије Португалаца. XIX в.

БАУКСИТ је алуминиум хидрат. Вајан је због тога што се из њега добија алуминијум.

БАУМГАРТЕН АЛЕКСАНДАР, један од најбољих руских артилериских официра (1843—1901).

БАУМГАРТЕН АЛОЈЗ, аустријски ђенерал (1814—1895). Био је врло истакнут наставник у ратној школи. Као ђенерал учествовао у италијанском рату, а, 1866 г. у рату у Чешкој.

БАУР ТОДОР, руски ђенерал (рођ. 1731 г. — основао руски главни ђенералштаб.

БАХЕЛИН АВГУСТ, швајцарски војни сликар, рођен у Нененбергу, умро у Берну (1830—1890). Служио је за време

Гарибалдија у Италији. Једна од најзнаменитијих слика му је: „Улазак војске Бурбаки на швајцарску територију“.

БАХЕ ХАРТМАН, северо-амерички инжењер, рођен у Филадельфији (1797—1872). Био је инжењерски генерал 1865. Руководио је важним војним радовима. Пронашао је нарочиту врсту цемента.

БАХЕР-БАХ, поток на вису Кадоре (северо-источно од Мизурина), извире на западној страни Тима Ундићи, и после кратког тока састаје се са Беденбахом, и с њим чини мало језеро Беден. Познат је стога што су ту вођене борбе 1915 г. између Италијана и Аустријанаца. Италијанске операције које су биле од 12—19 августа 1915 нису успеле углавном због врло брдовитог терена.

БАХМАН, ЈАКОВ ЛЕГЕР (барон) генерал, заповедник швајцарских трупа у Француској. Рођен око 1750 г. Истакао се као одани пријатељ Луја XVI. Обешен је. Његов брат, барон **Никола Бахман, Андерлез** (1740—1831) био је такође присталица Луја XVI. Пребегао је у Швајцарску и ту је организовао један пук, с којим се ставио на расположење краљу Сардиније. Пошто је касније у Швајцарској образовао још један пук, служио је Енглезима. Одликовао се у борбама код Цириха, Фелдкирхена и код Зута, где је заробио један француски корпус.

БАХОВИ ХУСАРИ: назив за чиновнике, које је у Хрватску, после револуције од 1848 год., слао аустријски претседник владе Александар Бах (1849—1859) пошто домаће чиновништво није знало немачки језик, а хрватски је био забрањен.

БАЦАЊЕ ПИСМЕНИХ ИЗВЕШТАЈА СА АЕРОПЛАНА на земљу употребљава се за достављање података командантима и појединим јединицама. омогућава непосредно достављање тачног,

потпуног и потписаног извештаја, са прилагањем крокиа.

Врши се овако: извештај се меће у металну кутију са једном дугом лако уочљивом пантљиком. Аероплан се спушта до испод 300 м. и привлачи пажњу на себе, ако је то потребно, испаливши неколико метака из митраљеза. Затим извиђач баца ту кутију и потом проверава да ли је кутија узета са земље.

Овај начин се може врло корисно употребити за доношење наређења и извештаја и за снабдевање храном и муницијом јако удаљених, одвојених и нарочито опсађених делова трупа.

БАЦАЧИ БОМБИ (МИНА) види Рововска оруђа.

БАЦАЧИ ИЗВЕШТАЈА И НАРЕЂЕЊА се употребљују када се због непосредне близине непријатеља не може употребити које друго средство за везу. Добацавање се врши руком или нарочитом справом.

БАЦАЧИ ПЛАМЕНА први пут су употребљени од стране Немаца у светском рату 20 фебруара 1915 г. у шуми Маланкур, северно од Вердена. Французи су их први пут употребили у лето 1915 г. Бацача пламена има великих, малих и средњих. Мали и средњи бацачи пламена на 20 до 30 м. а велики на 35—40 м. Мале и средње бацаче пламена носи један човек-пешак на леђима као ранац а велике два војника, пошто су доста тешки. Са малим бацачем војник може лако да ускоче у ров, док се са средњим теже креће. Бацачи пламена се пуне материјом која се састоји из лаких и тешких угљеноводоника (бензина, лигроина), петролеума, тера и угљендисулфида (CS₂). Материја се налази под притиском (15 атмосфера) компримираног азота. Кад се славина на челичној цеви отвори, онда сагорљива материја под притиском излази кроз цев напоље а при изласку из цеви запаљује се аутоматским упаљачем који се налази на

крају челичне цеви. Пламен се може пуштати на непријатеља испрекидано, на махове, отварајући или затварајући славину, или без прекида. Пламен је веома врућ. Напади пламеновима предузимају се изненада и брзо. Морално дејство је много веће од физичког.

БАЧ, место у Бачкој, на железничкој прузи Сомбор—Паланка. За време Ракоцијеве буне Бач су заузеле Ракоцијеве чете и запалиле град. По Бачу, који је подигао Св. Стефан, дошло је име Бачка жупанија. Град Бач је у близини села Бача. Четворостран је а углови су утврђени са три округле и једном квадратном кулом. Бранич-кула била је на 6 спратова. Град је сазидао краљ Карло Роберт (1308—1342).

БАЧКА је саставни део Дунавске бановине а заузима највећи део некадашње бачко-бодрошке жупаније. Граничи се са запада и југа Дунавом, са истока Тисом и са севера Мађарском. Словени су Бачку населили у 6 в. а после заузећа Панонског базена од стране Мађара, у Бачкој се појављују као становници Мађари, Печењези и др. У већој мери досељавање Срба почело је у XV в. за време краља Жигмунда. Турци су опустошили Бачку у 16 в. 1542 г. Бачка је допала под будимски пашалук (сегедински санџак) а делила се на 6 нахија: бајску, суботичку, сегединску, сомборску, бачку и тителску. После развојачења потиске границе формиран је коморски округ (главно место Стари Бечеј), а 1750 г. почело се радити на организацији шајкашког округа. Бачка је, 1848-49 г. била поприште крвавих борби између Мађара и Срба. 1849 г. један део Бачке је ушао у састав српске Војводине а, 1860 г., ови су делови враћени бачкој жупанији. У војно-територијалном погледу Бачка данас припада Потпиској дивиз. области са седиштем у Суботици.

БАЧКА ТОПОЛА, средско место у Бачкој (Дунавска бановина) на прузи

Суботица—Нови Сад. Старобечејски војни округ.

БАЧКИ ПЕТРОВАЦ, место у Бачкој, северозападно од Новог Сада. 1745 г. у Бачком Петровцу извршена је колонијација Словака.

БАЧКО ГРАДИШТЕ, место у Бачкој, поред Тисе, у турско доба припадало сегединској нахији. По ослобођењу од Турака Бачко Градиште је постало шањак у потиској граници.

БАШЕМИ ЖИЛБЕР, француски ђенерал, рођен у Доле-у 1777 г. Свршио Бојну инжењерску школу у Мецу. Учествовао је у рату у Египту и у походу на Сан Доминго, као инжењерски пуковник. 1809 г. унапређен је за бригадног ђенерала. Учествовао је и у рату у Русији и био командант резервних трупа приликом повлачења од Тилзита ка Данцигу, као и код Ватерлоа, 1815. 1817 био при Врховној команди.

БАШИ (турска реч), старешина, јаничар, поглавар.

БАШИ-БОЗУК је назив за нередовне војнике у некадашњој турској војсци. Плаћани су по 8 талира месечно. Били су веома храбри, али дивљи и недисциплиновани, жељни пљачке. Наоружани су били пушком и са 2 пиштоља. За време рата 1855 год. Омер паша их је половину разјурно, а половину превео у редовне трупе. У рату против Руса 1877 год., скупила је Турска око 50.000 башибозука. Назив баши-бозук због њих се даје недисциплинованим, распојасаним пљачкашким војним одредима.

БАШКА, село на острву Крку (3549 ст.). Становници су познати као одлични морнари.

БАШКИРИ, народ који живи на југоистоку Урала, а припада породици Татара. По природи су ратоборни и номади. И после покорјења од стране Руса, наставили су са упадима и пљачкањем у суседству. Одликовали су се за време побуне Пугачева (1774).

Руска влада мало по мало успела је

од њих да направи најбољу војску, као што је случај био и са Козацима. Башкири су врло вешти јахачи, а у старо време били су наоружани копљем и луком. У новије време најбољи стрелци на коњима.

БАШКИРСКИ КОЊ — тип руског степског коња чије гајење чини прелаз на ергелском. Финског и монголског порекла. Употребљују га Козаци на северо-истоку Европске Русије.

БАШЛИКА, врста капуљаче, руског порекла од топле тканине са два дугачка краја за завијање око врата.

BEATTY DAVID (Бити) енглески адмирал, (1871—1936). Упао је у енглеску морнарицу 1884 г. За време египатског рата био је на Нилу, под командом лорда Китченера. 1898 понова је био на Нилу у рату у Судану. После битке код Картума био је капетан фрегате. За време Бугарског рата, био је командант поморске енглеске бригаде. Учествовао је у походима на Пекинг и Тјенцин. Због ратних заслуга био је произведен у чин капетана бојног брода 1900 г. у својој 29 години. 1910 г. контраадмирал, а мало после секретар министарства морнарице. 28 августа 1914 год. победио је Немце код Хелголанда.

Због заслуга има велики број највећих британских и страних одликовања.

БЕГ или БЕЈ, почасна титула код Турака, која се давала вишим официрима Отоманске империје, сувоземним и поморским, као и високим државним чиновницима. Мања је титула од паше а већа од ефендије. Раније се давала и гувернерима провинције као и турским загалима, туниском беју итд. Египатски беј био је истовремено и гувернер и командант војске, па је био моћнији од паше.

БЕГЛЕР-БЕГ, (тур.), управник провинције; паша.

БЕГОВАЦ ЈЕЗЕРО, периодско језеро у Лици, налази се источно од Мале Капеле, између Високог Врха 1125 м., Пла-

шке Главе 794 м., Великог Пиштеника 822 м. и коте 800 м. 7 км. југоисточно од Плашког. Површина 0.77 км², дубина језера 3—4 м.

БЕГОВИЋ А. СТОЈАН, инжењерски бригадни генерал (рођен 14 јуна 1884 г. у Смедеревској Паланци). У Нижу школу Војне академије ступио 1900 г. У чин потпоручника произведен је 27 августа 1903 г., поручника 29 јуна 1907 г., капетана II кл. 29 јуна 1910 г., капетана I кл. 20 октобра 1912 г., мајора 1 октобра 1915 г., потпуковника 14 октобра 1920 г., пуковника 14 октобра 1924 г., и генерала 17 децембра 1929 г. Као командир телеграфског одељења Шумадиске дивизије I позива био је 1912—1913 г. У времену од 1914 г. до 1920 г. био је командир I телеграфског одељења, шеф телеграфа III армије, помоћник шефа телеграфског отсека и шеф радио телеграфске службе Врховне команде. Од 1920 г. командант 3 саобраћајног одељења Главног генералштаба; 1922—1923 г. хонорарни професор на Нижој школи Војне академије, поред редовне дужности; од 27 јануара 1923 г. постављен је за вршиоца дужности команданта команде инжењерије I армије области. Одликован је Медаљом Краља Петра I, споменицом српско-бугарског и српско-турског рата, Златном медаљом за ревносну службу, Медаљом за војничке врлине, Белим орлом V степена, Белим орлом IV степена, Св. Саве IV реда, Белим орлом III реда, орденом Југословенске круне III реда и Грчким ратним крстом.

БЕГОВО РАЗДОЉЕ, село у Хрватској, 4 км. југозападно од Мркопља. 430 ст.

БЕГУЊЕ, село у Словеначкој, под Караванкама.

БЕГУЊШЧИЦА, планина у Словенији део Караванки 2063 м., 9 км. северозападно од Тржича. Источним крајем Б., уз реку Мошченик и преко превоја пролази друм Љубљана—Целовец.

БЕДЕКОВЧИНА, име двају села у Хрватској (Доња и Горња Бедековчина).

БЕДЕМ, зид од опкопа или тврђаве.

БЕДЊА, река у Хрватској, десна притока Драве, извире са Мацељ-Планине, утиче око 2 км. североисточно од села Малог Буковца. Ток 133 км, површина слива 966 км².

БЕДЊА, село у Савској бановини, 730 становника.

БЕДО АЛФОНС, француски ђенерал, истакао се у ратовима у Француској (1804—1863).

БЕДУИНИ, арапски пустињски номади, живе у Северној Африци и у Арабији.

БЕДФОРД, варош у Енглеској (41.000 становника).

БЕЖАНИЈА, село у Срему, срез земунски, 4 км. југозападно од Земуна (1950 ст.). Код Б. се налази војни и цивилни аеродром за Београд.

БЕЖИЧНА ТЕЛЕГРАФИЈА, в. **ТЕЛЕГРАФИЈА БЕЗ ЖИЦА**.

БЕЗДАН, место на Дунаву, у Бачкој, око 8200 становника.

БЕЗЕЛЕР ЈОВАН ХАРТВИГ (фон), немачки ђенерал, рођ. 1850 г. у Грајфсвалду. Ушао је у војску 1868 г. Ратовао је 1870 г. Налазио се на истакнутим положајима у инжењерији и Врховној команди. 1901 г. као ђенерал-мајор учествовао је у походу у Кини. За време светског рата командовао је трупама око Анверса. Учествовао је у заузимању Ново-Георгијевска, а затим је био гувернер у Варшави.

БЕЈБУРТИ, главно место Лазистана на Кавказу, врло добро утврђено, а налази се североисточно од Ерзерума.

Ту је била битка између Руса и Турака 27 септембра 1829 г.

БЕЈРЛЕ, име турског коња, сина Херодотовог, ојдребљеног 1689 године. Један од три пастува који су поставили темеље енглеској чистокрвној раси.

БЕЈРУТ, главни град у Сирији на малом полуострву, за време римских царева био је римска колонија. 614 г., освојен од Козроа, паде под турску власт.

Око Бејрута су се чешће водили ратови, тако да је врло често мењао господаре.

За време светског рата Бејрут је био окупиран од савезника октобра 1918 г., после сукоба Турака и Арапа у Сирији. Данас је под протекторатом Француске и Либанске републике; важно поморско и трговачко место на Средоземном Мору (250.000 становника).

БЕКЕНДОРФ КОНСТАНТИН, руски ђенерал (1818—1858). Борио се на Кавказу против Турака. Написао је дело: „Успомене о битци на Кавказу“.

БЕКЕР НИКОЛА (гроф) француски ђенерал (1770—1840). Ушао је у војску 1786 г. и учествовао у ратовима за време револуције. Суделовао је у битци код Касана у Италији, где је био тешко рањен. 1806 добио је титулу грофа.

БЕК ЈОВАН (барон) немачки ђенерал, на служби у Шпанији (1588—1648). У војску је ушао као обичан војник а због заслуга добио је ђенералски чин и баронску титулу а био је и гувернер Луксембурга. Нарочито се одликовао у битци код Тонвила и Лена, где је смртно рањен.

БЕКСТВА ИЗ ВОЈСКЕ подофицира, каплара, редова и морнара I и II класе: „Подофицир, каплар или редов, који се самовољно удаљи од своје трупе или службе или из војног притвора или затвора, или са истеклог или прекинутог му отсуства или уопште допуштеног бављења ван команде не дође на дужност, у редовном стању преко седам а у мобилном или ратном стању преко три дана, казниће се као војни бегунац: 1) у редовном стању за прво бекство затвором до две године, за друго бекство затвором најмање две године, а за треће бекство робијом најмање пет година; 2) у мобилном или ратном стању за прво бекство робијом од пет до десет година, а за друго бекство смрћу. За бекство у иностранство учинилац да се казни највећом мером предвиђених временских казна односно смртном казном. Ако се учи-

нилац из бекства својевољно врати у команду или се власти пријави у редовном стању у року од три месеца а у мобилном у року од петнаест дана казниће се половином оне казне, коју би заслуживао да је био ухваћен“. (§ 64 Војног кривичног законика).

За време рата бегунце треба одмах испитивати у циљу прибављања података о непријатељу. Треба тежити да се дозна о непријатељу: положај и његове правце кретања, јачину и род војске, начин издржавања и становања, намере, стање војске, називи трупа, имена виших команданата и расположење у војсци.

БЕЛА, херцег Хрватске и Далмације (1220—1226), савладар свог оца Андрије II од 1226 до 1235 г. и под именом Бела III (IV) од 1235 до 1270 г. Бела је 1241 г. побеђен од Монгола на реци Шају, па је потом, да би одбранио своје земље од монголске најезде, подизао градове (Гарић, Медведград, Калник итд.).

БЕЛАВА, планина у Србији, 7,5 км. северозападно од Пирота. Највећи висови: Белава 946, Дебели Дел 916, кота 871 м. Друм Бела Паланка—Пирот југозападним положајем Белаве а источним подножјем друм и железничка пруга Ниш—Бела Паланка—Пирот—Цариград.

БЕЛАНДА, врста једрилице.

БЕЛАНЧЕВИНЕ, сачињавају групу материја, које играју једну од најважнијих улога у живој природи. Протоплазме у ћелијама јаја, крви, млека, кожа итд. садрже као битни састојак беланчевинасте материје. Беланчевине сачињавају: угљеник, водоник, кисеоник и азот, а неке од њих још сумпор и фосфор.

Налазе се у воденом раствору у т. зв. колоидалном раствору. Структурна формула беланчевина није позната. Загревањем кал. раствора, ови се коагулишу. Од многобројних поменућемо јајни албумин, крвни фибрин, биљни лепак итд.

БЕЛА ПАЛАНКА, варошица у Србији, Моравска бановина (2066 ст.), у долини

Нишаве, у пространој Белопаланачкој Котлини. Бела Паланка је подигнута на развалинама старе Рамезијане. Ту је, 1637 г. Муса-паша подигао градић, који се звао Муса-Пашина Паланка.

БЕЛАСИЦА, планина у Македонији, на тремеџи између наше државе, Бугарске и Грчке, 17,5 км. југоисточно од Струмице. Највиши врхови Висока Чука 1494 м. и кота 1427 м. Беласица је већим делом под шумом. Од Беласице се одвајају ка југо-западу ниски огранци, који испуњавају просторије између Дојранског Језера и Вардара, на коме образује Циганску Клисуру, која припада Грчкој. Беласица је тешко пролазна и слабо путна планина. Преко целог гребена води један једини пут Струмица—Дојран. Као гранична планина између наше Краљевине и Грчке Беласица представља веома јаку браничну баријеру и затвара и кочи све операције које би водиле из Доњег Повардарја у Горње ка Скопљу и обратно из Горњег Повардарја ка Доњем, ка Солуну.

БЕЛАСИЦА, предео у подручју планине Беласице у Јужној Србији. Ту је византиски цар Василије II потукао Цара Самуила 1014 г.

БЕЛА СУНЧЕВА СВЕЛОСТ. Ова светлост није једноставна, него се састоји из разнобојних зракова (види спектар). Спајањем свих спектралних боја добија се бела светлост. Бела светлост се може добити када се споје на пр. црвена и зелена, неранцаста и плава итд. Такве две боје које дају белу када се споје зову се допунским или комплементарним бојама.

БЕЛАЦ, коњ чија је кожа бледоцрвенкасте боје а долази на свет са белом длаком, копита су му такође белокућкаста. Врло је редак и не треба га мешати са белим коњима на које често наилазимо, јер је код њих бела боја знак старости.

БЕЛА ЦРКВА, варош у Банату, Дунавске бановине, око 8000 становника. По

ослобођењу Баната од Турака (1718 г.) Белу Цркву су почели да насељавају Немци, док је дотле у њеној околини било само Срба. Кад је формирана војна граница Бела Црква је постала главпо место српске банатске регименте а, 1777 г. слободна војна варош. Српска војска је ушла у Белу Цркву 8 новембра 1918 г. У Белој Цркви се налази Ваздухопловна школа гађања и метеоролошка станица. Припада панчевачком војном округу.

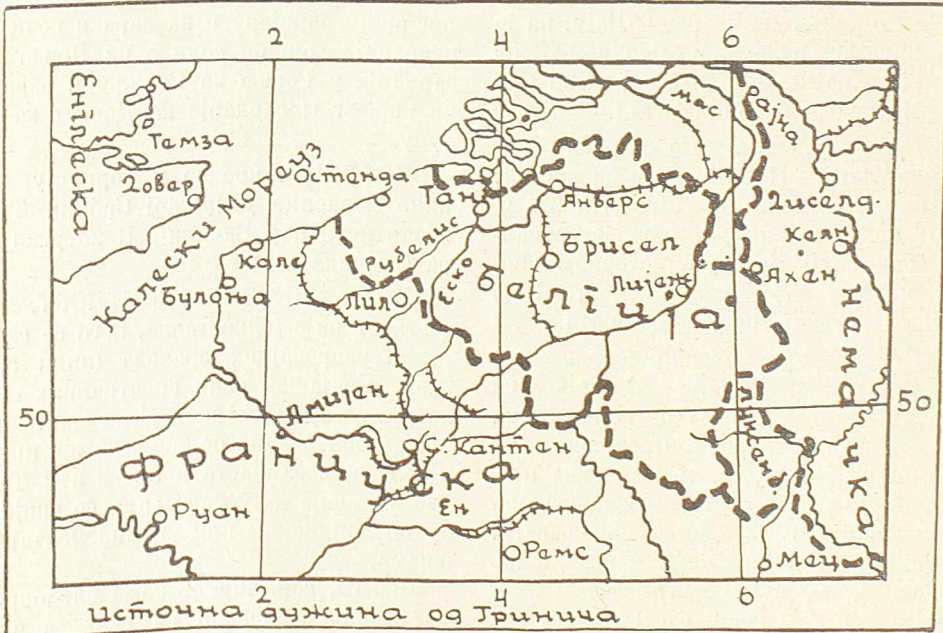
БЕЛАШНИЦА, река у Македонији десна притока Црне Реке, извире испод Козјака и Кучкова Камена а утиче око 6.5 км. југозападно од села Полошног. Ток 26.2 км., површина слива 232.7 м.²

БЕЛВЕДЕРЕ, кула за осматрање.

БЕЛГИЈА. Белгијанци су порекла полу-келтског, полу-германског. Становали

нама »Germania inferior« под називом »Belgica secunda« (са главним местом Ремом). 186 г. Белгија је потпала под француску власт, и када је ова по смрти краља Клодовика била раздељена на Неустрију или западну француску, и Аустразију или источну Француску Белгија је сачињавала један део слободан и њом су управљали краљевски префекти, али није играла важну улогу у то време, у војном погледу.

По смрти Карла Великог, његова велика дела су почела да пропадају, те је тако и Белгија била раздељена између Лотара, који је добио највећи део, Карла и Калва. У XII.—XV. в. била је Белгија поприште борби, политичких социјалних и династичких. Од 1795 г. до 1815 г. била је под француском влашћу, а од 1815 до

су северо-источно од Рајне, северо-западно од Германског Мора и југоисточно од Марне и Сене. 57—54 г. пре Хр. били су покорени од Цезара после великог отпора; и приспојени другим покраји-

1830 г. присаједињена је Холандији. Независност је добила 1830 г. До времена доласка династије Саксон-Кобург владале су разне породице Белгијом. 4 јуна 1831 г. био је изабран за краља Леополд

Саксон Кобург. 15 новембра у Лондону је закључен уговор по коме су Белгији одређене границе, и краљу Леополду тада је загарантована круна, и посед земље коју су сачињавали јужни Брабани, Лијеж, Намур Хајнаут, део источне и западне Фландрије и један део велике кнежевине Луксенбурга, од Анверса и Лимбурга и још од неких округа. Али Холанђани нису били задовољни овим уговором и стога заратише под принцом

Немачка тражила: ако би трупе Великих сила прешле у њене базе, на територији Белгије да имају слободан пролаз за своју војску и да се путеви и све комуникације не смеју разрушити. Белгија која је већ 30 јула била мобилисала своју 15 класу војске, хитно је одговорила: да ће са свим својим силама штитити неутралитет своје територије, и да ће се оружјем одупрети страном упаду на њену територију. 4 августа ноћу, по вестима

Белгиске избеглице за време Светског рата.

од Оранжа, који је требао заузети Анверс, и натерати Белгијанце на послушност. Он је био са целом војском потучен код Лувена и помоћу Француске истеран из Белгије.

После великих размирица краљ Леополд по уговору од 9 априла 1839 г. примио је био унију са краљевином Холандијом која је трајала све до 1890. Од тада се Белгија почела да рапидно развија.

Инвазија Белгије (светски рат). 2 августа 1914 г. у 9 ч. примила је белгијска влада ултиматум од Немачке са којим је

примљеним о догађајима на Мози, она се обратила Француској и Енглеској тражећи помоћ њихове војске за одбрану белгијске територије. Врховну команду над војском је преузео Краљ Алберт. План је био утврђен да се непријатељу не допусти прелаз преко Мозе, и да трупе остану што више на позицијама близу границе. Требало је одржати утврђења Лијеж, Намур и тврђаву Иј (Нуу) зашто су биле одређене 3 и 4 дивизија, и једна дивизија коњице.

6 августа белгијска војска већ је била

БЕЛГИЈА

спремна за акцију. Она је располагала сем са две напред именоване дивизије, још са 4 мешовите бригаде, дивизијом коњице, 4 дивизије свака од 3 мешовите бригаде, 1 пук коњице, 1 пук дивизијске артилерије, техничким трупима и осталим потребним трупима. Оне су биле овако поређане: Врховна команда у Брислу, VI дивизија код Ам Мила, II дивизија код Лувена, I и V дивизија између Тирлемона и Јодоања уздуж реке Гете, III дивизија код Лијежа, IV див. код Намура, а једна мешовита бригада код Ија (Нуу), а коњица дивизија код Варема. Овим снагама, које су бројале 117.000 људи треба још додати и трупе посаде на тврђавама, и градску стражу која је била на служби при гарнизонима.

Немци, међутим, нису губили време. Већ 4 августа ујутро 2 дивизије коњице, прешле су Мозу код Ликсе, ван домашаја артилерије од Лијежа, а сутрадан су се примицали Туру. Ноћу армија на Мози под командом Фон Емиха, напала је тврђаву Лијеж.

Против мале белгијске војске на једној страни, стајала је на другој страни силна немачка војска: I армија (фон Клуџ) и II (фон Билов) која је била окупљена код Крефелда, покривена од Лимбурга холандском и друга око Малмедија. До 10 августа сукоба није било, али наведеног дана одреди немачке коњице потпомогнути од ловачких батаљона виђени су код Гете према Хаселу и Дису, док је дивизија белгијске коњице долазила да заузме Хал са извидницом дивизијске коњице фон Марвицом.

Од тога времена Немци су непрестано напредовали док нису прегазили целу Белгију. Заузеће Белгије је текло овако: Намур је пао 23 августа; II немачка армија напредовала је на југ ка Самбри, и била је 25 августа на граници белгијско-француској јужно од Филипвила; I армија већ је била прешла и следила Енглезе у правцу Като-а, док је у Белгији остао само III и IX корпус резерве, код

Анверса, против којих се тукла белгијска војска 25 и 26 августа. Јужна и источна Белгија била је заузета од Немаца тек по паду Анверса. Белгијска војска која се тога момента налазила код Изера бројала је 82.000 људи, и јуначки се опирала непријатељу да спасе и последњи комадић своје родне груде. Ови остаци су се после борили са савезницима на Мози, Гети и код Анверса, никада не заборављајући речи свога краља „Што се догађа посматрајте са надом, и борите се одважно“ и с том надом борили су се под најгорим условима, па су најзад успели да ослободе своју земљу коју је непријатељ био 1914 г. заузео.

Белгијска војска. — Белгијске границе су мериле 1226 км. од којих 593 према Француској, 279 према Холандији, 163 према Немачкој и 191 према Луксембургу. Министар Народне одбране командује целом војском, потпомогнут од „Вишег савета Народне одбране“. Он управља војском за време мира, а за време рата управу над војском преузима краљ. Претседник Врховне команде за време рата је технички саветник краљев. Војни комитет који је састављен од инспектора и официра, има саветодавајући карактер. Цела територија је подељена на три дела, и сваки одговара по једној армији.

Војска се састоји: од 3 армије са 6 дивизија пешадије, и једна лака дивизија коњица и бициклисти, 1 дивизија артиљерије, 3 пука авиације (7 група, 21 ескадрила и 150 припремних) пук борних кола, 1 корпус торпедињера и морнара.

Пешадија се састоји: од 18 пукова по 3 батаљона (гренадири, карабинери и ловци пешаци). Оружје је Маузерова пушка мод. 1889 г. кал. 7.65 мм., пушкомитраљез мод. 15, а митраљеви су система Хочкис и Максим.

Коњица се састоји: од 6 пукова (копљоноше, ловци на коњима и страже) наоружани су са карабином мод. 16.

Артилерија: се састоји од 6 дивизијских пукова од 4 батерије, 6 армијских

пукова од 2 батерије, 1 пук коњичке артилерије и 4 пука артилерије који сачињавају армијске артилерије. Наоружање: топови од 75 мм., 105, 120 и 155.

Инжењерија се састоји од 3 пука. У Брислу има Војна школа за све врсте оружја, у Нами има Кадетска школа. Активни рок у кадру за пешадију траје

БЕЛЕГЕ КОД КОЊА су групе белих длака разне величине и различитог облика, које се налазе на разним деловима тела и независне су од боје длаке. Важне су за распознавање коња јер су сталне кроз цео живот. Могу бити урођене, са којима коњ долази на свет или стечене до којих коњ дође у току жи-

Белгиска коњица пред Лувеном.

10 месеци, 12 месеци за техничке трупе, 13 месеци за коњицу.

За време мира континентал војске је: 4.378 официра и 50.000 људи. За време рата Белгија може да мобилише 400.000 људи. Снага у колонијама (Конго) броји 76.000 људи.

БЕЛГИСКИ КОЊ, тежи тип арденца. Тежак, масиван и добро грађен коњ. Употребљава се за обраду земље.

БЕЛГРАНА МАНУЕЛ, аргентински ђенерал (1770—1820) почео је војничку каријеру учествујући у рату (1806) против Енглеза. 1810—11, као ђенерал ратовао је против Парагваја, 1812—13 био је командант трупа у Перу и ратовао против Шпанаца. Био је један од пионира јужно-америчке независности. 1926 г. подигнут му је споменик у Венови.

БЕЛЕГАРДЕ, утврђење у источним Пиринејима, у близини француско-шпанске границе, саграђено 1679 г. Рикардоа заузео га је 1793 а поново освојио од Шпанаца француски ђенерал Дагомије. 1794г.

вота. Урођене белеге се налазе нарочито на глави и ногама и наследне су, преносе се са родитеља на потомке. По облику, величини и правцу носе различите називе по којима се и коњи називају. Стечене белеге су оне које су се појавиле на телу коња у току живота случајем или су вештачким путем произведене. Случајне су белеге обично последнице повреда на телу, најчешће од прибора. Вештачке белеге су знаци горењем утиснути на коњском телу, у циљу распознавања прекрла или категорисања за разне службе.

БЕЛЕГЕ НА КОЊСКИМ НОГАМА — могу бити на једној или на више ногу и на разним деловима ноге. По месту где су, по облику и величини носе разне називе.

Ако се група белих длака налази на круни онда се за такве коње каже да су крунасти, а ако се налазе на петама онда да су петасте.

Ако група белих длака обухвата ногу од круне, па до кичичног зглавка ма ко-

је ноге, онда се каже за таквог коња да је путаст, и то према величини протезања полупутаст, путаст или високопутаст.

Ако бела белега иде од круне до предњег колена на предњим или до скочног зглавка на задњим ногама онда се за коња каже да је чарапаст и то према величини протезања белеге получарапаст, чарапаст или високочарапаст.

Ако белега прелази и на горњу цеваницу предње односно на доњу бутњачу задње ноге онда је коњ гаџаст.

БЕЛЕГЕ НА КОЊСКОЈ ГЛАВИ — урођене белеге са разним називима по којим и коњи добијају називе.

Ако коњ на челу има неколико белих длака каже се: коњ са неколико белих длака на челу.

Воћу групу длака на челу називамо цвет а коња цветаст. Ако је група длака још већа, онда је то звезда а коњ звездаст. Звезда по величини, облику, положају и дужини може бити: мала и велика, прстеваста (беле длаке праве круг око једне црне тачке), дугуљаста (пружа се ниско ка носу), коса (косо положена по челу), мешовита (са белним длакама измешане и длаке других боја) итд. Ове разне врсте звезда увек се при опису наглашавају, на пр. дугуљасто-звездаст.

Белега на носу зове се лиса а коњ лисаст. Лиса у погледу ширине, дужине, правца и састава може бити: мала (мало лисаст коњ), танка (танко-лисаст) широка (широко-лисаст). Ако је лиса толико широка да прелази са стране лица на образе онда се зове фењер а коњ фењераст. Лиса може бити у лево и у десно.

Беле мрље различитог облика на усницама и врху носа називамо брња, а коње са њом брњаст.

Ако су усне код коња беле, кажемо да коњ има млечна уста, а ако су црвенкасте и покривене разнобојним мрљама онда, да коњ има жабља уста.

БЕЛЕЗИК ПЛАНИНА у Јужној Србији, 11 км. југоисточно од Гостивара, између река Падамишке — Волчице. Апс. висина 1.400 м.

БЕЛЕ ГИЈОМ, француски ђенерал, писац и дипломата (1491—1543). Борио се на Павији где је био и заробљен. Мир између Енглеске и Шкотске 1535 г., уговор његовог краља и протестантских поглавица његова су дела. 1537 учествовао је у заузећу Монколерија. Написао је неколико дела од којих су најпознатија: „Три књиге о војној дисциплини” и „Успомене“ Б. је био један од најхрабријих и најинтелигентнијих ђенерала француског краља Франсоа I.

БЕЛЕ ЛУЈ (гроф од Тура), белгиски ђенерал, рођ. у Латуђу (Луксембург) 1753 г., умро у Брислу 1836. Био је виши официр у белгиској војсци а када је Белгија пала под француску власт (од 1795 до 1815) прешао у француску војску. Када су Бурбони дошли на белгиски престо, вратио се у домовину. Био је бригадни ђенерал.

БЕЛЕМНИТ, (грчка реч), стрелица.

БЕЛЕЊЕ МАТЕРИЈА бива услед кисеоника који се ослобађа из воде када на ову дејствује хлор (види хлор).

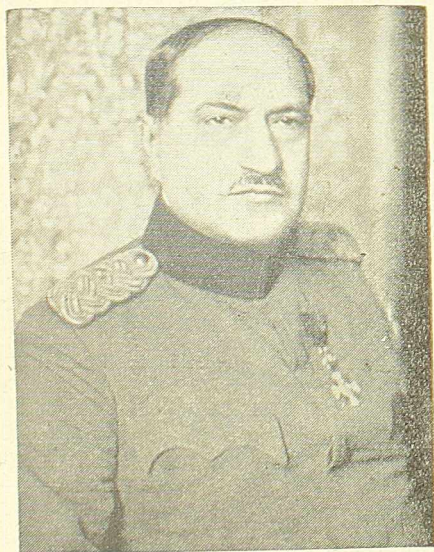
БЕЛТИНЕЦ И ФИЛИПИЋ, угљени мајдан у Хрватској. Црни угаљ од 6.000 до 6.500 калорија.

БЕЛИ ВИТРИОЛ (в. Цинков сулфат).

БЕЛИ ДРИМ, река у Јужној Србији, десна саставница Дрима, извире из Жљеба (2.243 м.) у више речица и тече кроз нашу земљу до села Вринца а с Црним Дримом се саставља у Албанији, испод села Кукуса. Ток кроз нашу земљу 103 км., површина слива око 4.000 км². До испод Призрена Б. Д. тече кроз равничасто земљиште, звано Подримље, а само у изворном делу тече кроз кршан крај. Испод Призрена улази у теснац, дуг 40 км., који се зове Врбничка Клисуре, између Паштрика и Коритника. Клисуре траје до саставка са Црним Дримом. Од Врбнице до Љум

Куле левом обалом иде добар пут од Призрена. Б. Д. је брз са чврстим обалама и дном. У нормалним приликама газан је на више места. Вода надолази у пролеће и у јесен и тада је само прелазан на мостовима. Важније притоке су: Пећска Бистрица, Дечанска Бистрица, Исток, Клина, Мируша и Призренска Бистрица. У војном погледу Б. Д. је важан као препрека и бранични отсек. Долина Б. Д. може да послужи за прикупљање и издржавање већих делова војске. Б. Д. се у односу према Албанији може да употреби и као оперативски правац.

БЕЛИМАРКОВИЋ К. ДАНИЛО, пешадиски бригадни ђенерал у пензији (рођен 2 августа 1882 г. у Београду). Нижу

школу Војне академије учио од 5 септембра 1898 г. до 2 августа 1900 г. У чин потпоручника произведен је 2 августа 1900 г., поручника 29 јуна 1905 г., капетана II кл. 29 јуна 1909 г., капетана I кл. 29 јуна 1911 г., мајора октобра 1913 г., потпуковника 1 октобра 1915 г., пуковника 14 октобра 1920 г., бригадног ђенерала 1927 г. Од 25 августа 1900 до 1909 г. био је водник у 8 пешадиском пуку, па

затим у чети Краљеве гарде. Од 1909 г. до 1913 г. командир чете и заступник команданта батаљона у III пешадиском пуку; од 15 јула 1914 г. до 26 априла 1919 г. командант батаљона 8 пешадиског пука I позива, од 20 априла 1920 г. до 6 априла 1925 г. командант 42 пешадиског пука, од 6 априла 1925 г. до 10 фебруара 1927 г. у ђенералштабном одељењу IV армиске области; од 10 фебруара 1927 г. до 31 октобра 1928 г. командант пешадије Вардарске дивизиске области; од 25 октобра 1930 г. до 30 априла 1931 г. заступник команданта Савске дивизиске области; од 5 децембра 1932 г. до 4 јануара 1935 г. помоћник команданта Врбаске дивизиске области. 1935 г. пензионисан. Учествовао је у свима ратовима од 1912 до 1918 г. Рањен је 1914 г. код Сурчина у Срему и 1918 г. код Црне Реке. Одликован је Споменицом Краља Петра I, Медаљом за војничке врлине, Златном медаљом за храброст, Орденом Белог орла V степена, Карађорђевог звездом са мачевима IV ст., Св. Савом III ст., Југословенском круном III степена, Белим орлом IV ст. са мачевима, Орденом Југословенске круне II степена, Албанском и свим осталим ратним споменицама. Од страних одликовања има: Руски св. Станислав III степена са мачевима, француски Ратни крст са палмом, Ратни крст са златном звездом и италијански Орден круне IV степена.

БЕЛИМАРКОВИЋ ЈОВАН, ђенерал у пензији и краљевски намесник (1 јануара 1827, Београд — 15 августа 1906, Врњци). Пошто је свршио у Београду гимназију и лицеј 1846 г., у Берлину је две године био државни питомац на тамошњем универзитету па је 1848 г., преведен у берлинску Артилериску школу за војног питомца. У чин инжењерског потпоручника произведен је 1850 г. а 1851 вратио се у Србију, где је већ идуће године постављен за наставника у Артилериској школи. У чин капетана произведен је 1858 г. пуковника 1869 и

ђенерала 1877 г. 1858 Белимарковић је био управник вароши Београда; 1860 управник тополинице, 1861 био је у оставци, али је идуће године реактивиран. 1862 г. за бомбардовања Београда био је командат левог крила опсаде Београда. 1865 постављен је за шефа штаба стајаће војске, 1866 инспектор инжењерских трупа, 1867 помоћник министра војног, а од 1868 до 1872 био је министар војни и заступник министра грађевина, 1872—75 био је члан Државног савета, 1879—1881 био је командант Шумадиског корпуса, 1882 г. је пензионисан, 1888 поново је постао члан Државног савета, а од 1889 до 1893 био је намесник краља Александра Обреновића.

БЕЛИМАРКОВИЋ К. ЉУБОМИР, коњички бригадни ђенерал (рођен 18 јануара 1885 г. у Београду). По завршетку Војне академије 10 септембра 1905 г. произведен је у чин потпоручника; у чин поручника 25 марта 1909 г., капетана II кл. 8 новембра 1912 г., капетана I кл. 14 новембра 1913 г., мајора 14 октобра 1915 г., потпуковника 14 октобра 1920 г., пуковника 14 октобра 1924 г. и бригадног ђенерала 31 децембра 1931 г. 1912—1913 г. био је командир ескадрона Моравског коњичког пука; од 1914 до 1918 г. командир митраљеског одељења IV коњичког пука; од маја 1920 г. до марта 1921 помоћник команданта IV коњичког пука; од 15 марта 1921 г. до 16 новембра 1922 г. командант I коњичког пука „Обилића“; од 12 новембра 1923 г. до 14 априла 1924 г. начелник штаба Потиске дивизијске области; од 14 маја 1924 до 4 марта 1927 г. на служби у обавештајном одељењу главног ђенералштаба; од 4 марта 1927 г. до 4 јула 1927 г. шеф наставног одељења коњичке инспекције; од 4 јула 1927 г. до 1 октобра 1935 г. командант II и I коњичке бригаде. Учествовао је у свима ратовима 1912 г. — 1918 г. и одликован: Сребрном медаљом за храброст, Златном медаљом за храброст, Орденом Белог орла IV реда са ма-

чевима, Карађорђевоом звездом са мачевима IV реда, орденом Белог орла V реда, Св. Савом III реда, Југословенском круном IV реда, Велим орлом III степена, италијанском Сребрном медаљом за храброст, за операције на Солунском фронту.

БЕЛИ ТИМОК, река у Србији, десна саставница Тимога извире са Рињске Планине (1.264 м.) Равног Камена (1.220 м.), Брезовачке Чуке (1.352 м.), Бабина Зуба (1.827 м.) и Старе Планине (2.186 м.). Укупно 105.8 км. површина слива 2.145.5 км.².

БЕЛИЋ ЕМИЛО, армиски ђенерал (рођен 2 августа 1877 г. у Београду). По

завршетку велике матуре ступио је у Војну академију, 1 септембра 1895 г. и изишао као потпоручник 1898 г. Учио је Вишу академију и био приправник за ђенералштабну струку. У чин потпоручника произведен је 1901 г., капетана II кл. 1905 г., капетана I кл. 1908 г., мајора 1910 г., потпуковника 1913 г., пуковника 1915 г., бригадног ђенерала 1923 г., дивизијског ђенерала 1930 г. Био је водник и командовао четом VI пешадиског пука. Затим помоћник начелника штаба

Дринске дивизије, па помоћник начелника штаба Моравске дивизије, начелник штаба Пчињског летећег одреда и члан комисије за обележавање српско-бугарске границе. После тога био је начелник штаба Моравске дивизије, приликом угушивања албанске побуне. 1916 г. начелник штаба резервних трупа у Бизерти. 1916—1917 г. помоћник начелника штаба II Армије. 1917—1921 г. начелник штаба I Армије; од 1921 г. до 1923 г. начелник оперативног одељења Главног Ђенералштаба, а затим командант Вардарске дивизије. Од 1923—1927 г. начелник наставног одељења Главног Ђенералштаба; од 1927 г. до 1930 г. помоћник начелника Главног Ђенералштаба; од 1930 г. до 1935 г. командант II Армијске области, а сада члан Војног савета. Учествовао је у свима ратовима за ослобођење. Одликован је медаљом за војничке врлине, медаљом Краља Петра I, Златном медаљом за храброст, Карађорђевоом звездом IV степена са мачевима, Белим орлом III степена са мачевима, Карађорђевоом звездом III степена, орденом Св. Саве II и I степена, Југословенском круном II и I степена. Од страних одликовања: Енглеским орденом купатила III ст. Официрским орденом за особите заслуге, француском Легијом части IV и III реда, Црном звездом Бенинског, пољском Полонија реститута III и II реда, Златним крстом за заслуге, Румунском круном III и II степена, америчком Панамском медаљом, чехословачким Белим лавом II реда, француским Ратним крстом са палмом. Истакао се као писац стратегије и других научних, војних радова.

БЕЛИЋ ВЛАДИМИР, дивизиски Ђенерал (рођен 2 августа 1877 г. у Београду). У Нижу школу Војне академије ступио 1 септембра 1895 г. а завршио је и произведен за потпоручника 1898 г., капетана II кл. 1905 г., капетана I кл. 1908 мајора 1911 г., потпуковника 1913 г., пуковника 1916 г., бригадног Ђенерала 1923

г. и дивизиског Ђенерала 1927 г. Био је водник у пешадији, а затим од 1902 г. до 1905 г. у Ђенералштабној Академији у Петрограду; од 1906—1909 г. био је приправник за Ђенералштабну струку за тим командир чете, па до 1911 г. ађутант дивизиске области; до јула 1912 г. командант батаљона. После рата од 1918 г. до 1922 г. командант пешадиске подофибирске школе; до 1924 г. у пешадиској инспекцији, па затим помоћник Управника Војне академије до 1927 г.; од 1927 г. до 1931 г. командант Дринске дивизиске области, а сада помоћник команданта I армијске области. У ратови-

ма је учествовао: од 1912—1913 г. као помоћник команданта штаба Моравске дивизије I позива и ађутант команданта примирског кора. Од 1914—1918 г. био је командант пешадиског пука, начелник штаба Браничевског одреда, помоћник начелника штаба добровољачког корпуса у Русији и начелник штаба I и II добровољачке дивизије. Одликован је медаљом за војничке врлине, Златном медаљом за храброст, Белим орлом V ст. Белим орлом IV ст., Карађорђевоом

звездом IV ст., Југословенском круном III ст., орденом св. Владимира VI ст. и орденом св. Михаила. Радио на војној књижевности, држао низ предавања из историје и ратне вештине. Уређивао војну одбрану у „Народној енциклопедији“ проф. Ст. Станојевића.

БЕЛИЦА, река у Србији, лева притока Мораве, извире на планини Црни Врх (799 м.) утиче око 500 м. западно од манастира Тоасића. Ток 40 км. површина слива 227 км². Планинска река без војне важности.

БЕЛИЦА, област у Србији, у сливу реке Белице.

БЕЛИЦА, висораван у Словеначкој, северно од Букове Горе, 7,5 км. западно-југозападно од места Тршће. Највећи висови: Белица, 1330 м. и кота 1.294. Преко Б. воде многи добри путеви.

БЕЛКЕ (Boelcke) — немачки ваз. капетан најбољи немачки пилот-ловац у светском рату. Нема тачних података колико је однео ваздушних победа, али је извесно да стоји по томе на првом месту међу пилотима целог света. 12-III-1916 код Вердена само у току једног дана оборио је 10 непријатељских аероплана. Погинуо је 28 октобра 1916 на Соми.

БЕЛМУЖЕВИЋ МИЛОШ, властелин деспота Турџа, који је од 1470 г. живео у Мађарској као командант коњице, и тамо се својим јунаштвом веома одликовао.

БЕЛО ГВОЖЂЕ је метал који садржи сав угљеник, хемиски сједињен са гвожђем. Није подесно за ливење, те од њега праве челик и гвожђе за ковање.

БЕЛОКРАЈНА (Бело Крањско) југоисточни део бившег крањског војводства уз хрватску границу простире се између падине Кочевало — долењске висоравни и Горјанаца са западне и северне стране а реке Купе са истока и југоистока.

БЕЛО МОРИС, француски ђенерал, рођен у Туру 1847 г. Био је у рату

у Африци са 3 ловачким пуком за време рата 1870 г. био је у Судану рањен. 1888 г. био је у нарочитој мисији у Централној Азији, на Кавказу и у Јерменији. 1895 г. био је пуковник и командант француског одреда у походу на Мадагаскар, 1900 био је командант II бригаде експедиционог корпуса у Кину, и одређен од међународне комисије за члана за пријем Пао-Тинг Фуа и да отвори пут за Тиен-Теин.

За дивизијског ђенерала произведен је 1901 г. а за армиског 1906 г.

БЕЛОНА, богиња рата код старих Латина.

БЕЛОНИ ДР. КАРЛО, лекар, родом из Лева у Горњој Угарској, који је дошао у Србију 1839 и први ударно темеље на шем војном санитету, због чега га с правом треба сматрати Оцем српског војног санитета. Од 1858 до 1877 године био је на челу српског војног санитета.

БЕЛУЦИСТАН, држава у јужној Азији. На северу се граничи са Авганистаном, на истоку Индијом а на југу Оманским заливом. Белуцистан је стара Гедровија, у старо време освојена од Дарија персијског краља а после од Александра Великог. У осмом веку Б. су покорили Арапи. Белуцистан је од 1879 г. под протекторатом Енглеске. Прегоница Пелат; 800.000 ст.

БЕЛШЧИЦА, планина на граници Словеначке и Аустрије; назив дела Караванки западно од Бегушнице до Јекелова Седла 1490 м. 7 км. источно од места Јесенице. Највиши врхови: Голица 1835 кота 1940 и Војнац 2102 м.

БЕЉАК (Villach) град у аустријској Словеначкој, на ушћу Зиле у Драву. Има око 20.000 ст.

БЕЉАКОВАЦ, манастир у Горњану, стари кумановски округ (вардарска Бановина). Код Бељаковца су, 3 јуна 1905 г. у борби с туреком војском погинули четници: Аксентије Вацета Рујанац.

шеф горског штаба и војвода Павле Мареновић са још пет четника.

БЕЉАНИЦА, река у Србији, десна притока Пештана извире из Липовице (381 м.) а улива се око 3,5 км. западно-југозападно од села Степојевца. Ток: 29,2 км.; површина слива 254,4 км².

БЕМБЕЗАР, река у Шпанији, притока Гвадалкивира. Код ње се водила битка између две фракције муслимана, једне под вођством Абд-ел-Мелика, а друге под вођством Абдерамана.

БЕМ ЕРМСНД (барон **ЕДМОНД**) аустријски ђенерал, рођ. 1856 у Анкони (Италија) где је његов отац био у позадини за време рата. Свршио је Војну академију у Бечу. 1909 г. унапређен је у чин маршала и постављен за команданта 12 пеш. дивизије. У рат је ступио као командант 2 армије. Прво је био на фронту против Србије, затим у руској Пољској, у Карпатима. За ратне заслуге добио је титулу барона.

БЕМ ЈОСИФ, пољски ђенерал (1795 Тарново, 1850 Алеп, Турска). Врло млад учествовао је у Наполеоновим последњим ратовима (1812—1815), па је затим био наставник у артилериској школи у Варшави. Узео је видног учешћа у пољској револуцији и организовао добровољачке легије. Кад су Руси савладали побуњенике, побегао је у иностранство. Кад је, 1848 г. почела мађарска буна, ступио је, као ђенерал, у мађарску војску и гукао Аустријанце. Кад је буна угушена поново је побегао у иностранство, овог пута у Турску, где је примљен у војску под именом Мурат-паше и постављен за гувернера Алепа, на коме је положио и умро, 1850 г.

БЕНАДИР, италијанска колонија у Африци. Именом „Бенадир“ Арапи означавају онај јужни део обале полуострва Јужне Сомалије, коју заплускује Индијски океан.

(Бенадир је множина од арапске речи „бандер“ што значи сидриште-котвиште

где се лађе усидре, укотве). Бенадир је најпре постала италијанска колонија, још 1885 г. У Бенадиру постоји одред војске зв. „Бенадирски батаљон“ који је образован од урођеника под командом италијанских официра.

БЕНАРЕС град у енглеској Индији на Гангу. Под енглезима је од 1775 г. Света варош индуса. 204.000 ст.

БЕНБОВ ЏОН, енглески адмирал (1650—1702), водио многе успешне казнене експедиције против гусара, под Виљемом III. и организовао на Маники, побуне против француза и Шпанаца. У битци код Барбадоса био је потучен и смртно рањен од Француза.

БЕНГАЗИ или **БЕН-ГАЗИ**, варош у Либији, престоница Киренајке (32.000 ст.), подигнута је на рушевинама старе Беренике. Италијани су 1911 г. почели са освајањем Бенгазија што је био повод за италијанско-турски рат 1911 г. Са италијанске стране у борбама је учествовала 2 дивизија (ђенерал Брикола) италијанске армије која је учествовала у окупацији Либије. Борбе између италијанске и турске војске водиле су се 19 и 20 октобра 1911 г. После дужег отпора, Бенгази је најзад пао у руке Италијанима.

БЕНГАЛ, покрајина у енглеској Индији 5.000.000 становника. Гл. град Калкута.

БЕНГАЛСКА ВАТРА — светлосно средство за оптичку (видну) сигнализацију. Користи се за предају уговорених знакова, односно значења. Постоји у разним бојама од којих се за војне потребе узимају: бела, црвена, затворено жуто, зелена и тамно плава. За сигнализацију се саставља кључ знакова. Могуће је давање једног сигнала употребом једне до двеју а изузетно и од трију разних боја. При овоме морају се употребити супротне боје, које се јако разликују једна од друге.

БЕНГАЛСКИ ЗАЛИВ налази се између Хиндустана и Индо-Кине.

БЕНЕДЕК АЛОЈЗ, аустријски ђенерал, (1804—1881 г.) Одликовао се у угушивању побуна у Галицији (1846). Као бригадни ђенерал (1848-9) истакао се у битци код Куртатоне и Мортара. 1859 г. командовао је 8 корпусом, и одликовао се у битци код Солферина. 1866 г. био је командант трупа у Чешкој.

БЕНЕТ, врста барута припада категорији барута, која је проистекла од прног барута.

Састоји се од нитрата поташе (65 делова), сумпора (10 дел.), угљена (18 дел.) и размућеног креча (7 дел.). Овај последњи даје већу издржљивост.

БЕНЗИН. Сирови бензин се добија фракционом дестилацијом природног петролеума и то на температури до 150°. Тако добијен бензин се мора најпре рафинисати (пречистити) од непотребних материја а то се врши концентрисаном сумпорном киселином. Даљом фракционом дестилацијом на 60° и 110° добија лаки бензин — лигроин (в. лигроин), који се употребљава и за авионске моторе. На t° између 100° и 140° добија се тешки бензин, који се употребљава за аутомобилске моторе. Бензин је лако запалљива течност.

БЕНЗИН БРОМИД (C₆ H₅ CH₂ Br) добија се бромирањем толуола. Дејствује као сузавац; дејством гвожђа се распада. Због тога се гранате и зрна, која се њиме пуне морају изнутра обложити оловом или стаклом. Нарочито је погодан за гасне собе у којима се пробају маске.

БЕНЗОЛ (C₆ H₆) је угљоводоник. Он долази у циклична једињења, органске хемије. На обичној температури безбојна течност нарочитог мириса; кључа на 80,4°, а мрзне на 5,4°.

Добија се приликом суве дестилације каменог угља. Гори светлим пламеном, који се јако дими.

Употребљава се за моторе место бензина, растварање масти итд.

БЕНИ, Француз који је, 1678 год., конструисао први планер за спуштање са великих висина и планирање, у виду два предња и два задња крила и успео да са балкона једне куће прелети преко кровова суседних кућа.

БЕНИГСЕН АВГУСТ (граф) руски ђенерал, пореклом Немац (1745—1826) учествовао је у многим ратовима против Турака (1788), Пољака (1793), Персије (1796) и Француске (1806—12—13). Био је вођа завере која је стајала живота и престола цара Павла I.

Александар I му је дао грофовску титулу. Умро је потпуно слеп. Написао је и значајно дело „Успомене”.

БЕНКЕЈИ, јапански ратник из XII. в. Борио се је против Јошицуна, али се после с њим помирио и заједнички борио против „таира” и у неколико махова их победио. Погинуо је у битци код Кормогаве.

БЕНКОВАЦ, варошица у Далмацији, Приморска бановина (969 становника а цела општина бенковачка 15.575 ст. раскреница путева Задар — Скрадин и Новиград — Врана. Има пошту, телефон и телеграф.

БЕНТИНК ВИЉЕМ (лорд) енглески ђенерал (1774—1889). Био је гувернер Мадраса, а затим главнокомандујући помоћник трупа у Сицилији, 1813 г. био је упућен у Каталонију. 1814 г. заузео је Ђенову са англо-сицилијанским трупама.

Од 1828—1835 г. био је гувернер енглеске Индије.

БЕНТИНК ЏОН - ВИЉЕМ, холандски ђенерал и дипломата (1649—1709).

БЕЊАМИН, француски пушкар пронашао врсту пушке, која је носила његово име.

БЕОГРАД (лат. Сингидунум, а у средњем веку се звао Белоградум). Престоница Југославије на ушћу Дунава и Са-

ве. Био је велика тврђава за време Турака. Београд лежи на подножју планинског ланца који се са Рудника спушта у дунавску долину. У најстарија времена били су познати рудници на Авали, који су се већ онда експлоатисали. За време Келта, у III и IV в. пре Христа данашњи Калимегдан био је утврђен за одбрану града. Београд је после прешао у римске руке. У Београду (или Сингидунуму) родно се римски цар Јован. У V в. град је био освојен од Атиле („Бич божји“) краља Хуна. После њега освојили су га Готи. За време цара Јустинијана град је био врло добро утврђен, да би био браћен од најезде Словена. После пада под аварску власт у 7 веку, нема историјских података о њему све до 9 в., и тада се први пут јавља са својим славенским именом „Београд“ и тада је био у рукама Бугара, који су у њему примили Методијева ученике на повратку из Моравске. У 12 в. код Београда биле су честе борбе између Мађара и Византинца. 1124 год. Мађари су сасвим разрушили град и његовим камењем утврдили Земун. У 13 в. око Београда борили су се Бугари и Мађари, а од 1232 г. Београд је био мађарски. 1284 г. краљ Драгутин, као зет мађарски и вазал, добио је Мачву са Београдом, Срем, Соли, и Усору у Босни. Београд му је био престоница. У 14 в. Београд је опет постао мађарски. Цар Душан водио је борбе око њега са Мађарским краљем Лајошем Великим, и са Карлом Робертом, а под царем Урошем он је дефинитивно био за Србе изгубљен. Поново је дошао у српске руке за време деспота Стевана, који га је био врло добро утврдио. По уговору после смрти деспотове Београд је понова пришао Мађарима.

У 15 в. понова су биле жестоке борбе око Београда између Мађара и Турака, у којима се нарочито истакао, 1456 г. Јанко Хуњади (у нашим народним пе-

смама познат под именом „Сибџалин Јанко“). Турци су тада уништили град.

После су га Турци понова почели утврђивати и направили многа утврђења. 1594 г. спаљено је у Београду тело св. Саве. У 16 и 17 в. Београд се развио у живо трговачко место. Тада је имао око 12.000 кућа. Пошто су Турци били потучени код Беча, Београд је пао у руке Аустријанаца. 1690 г. у њему се задржао збег Срба предвођен од патријарха Арсенија Чарнојевића који је побегло пред турском силом и тражио спас у Аустрији. По Карловачком миру, 1699 год. Београд је био главна турска тврђава против Аустрије, код које су се у 18 в. водиле огорчене борбе. 1717 принц Евгеније Савојски потукао је Турке и заузео Београд, и од тада је Београд у рукама Аустријанаца са северном Србијом све до 1739 г. После пораза Аустријанаца код Гроцке, Београдским миром Аустрија је изгубила Србију и Дунав и Сава постале су граница између Турске и Аустрије. У неколико махова потом Аустрија је покушавала да заузме Београд, али без успеха и тек га је освојила 1789 г. али по Свиштовском миру, 1791 г. враћен је понова Турцима. Турцима је отео Београд Кара-Ђорђе 1806 г. и држао га до 1813 када су га понова Турци заузели. За време другог устанка књаза Милоша Обреновића у Београду су били Турци, али већи део становништва био је српски. Београд није био српска престоница све до кнеза Александра Карађорђевића 1842 г. 1867 г. прочитан је султанов ферман и кључеви су предани кнезу Михаилу и тада су Турци сасвим напустили Београд. Крајем 1914—1918 Београд је био у рукама Аустро-Немаца и за то време је страшно општењен, јер су се око њега водиле огорчене борбе. По ослобођењу и уједињењу свих Срба, Хрвата и Словенаца 3-XI-1918 год. у слободну државу, Београд је постао престоница.

Београд има око 240.000 ст. Београд је седиште Њ. В. Краља, краљевске владе, Народног претставништва (Народне скупштине и Сената), Државног савета итд. У Београду се налази Министарство војске и морнарице, главни Ђенералштаб, команда Београда, команда Дунавске дивизионе области, Виша и Нижа школа Војне академије, Интендантска академија, Пешадиска подофицирска школа Краља Александра I. Војни музеј, затим уредништва војних листова и часописа „Службени војни лист“, „Ратник“, „Војнички Гласник“ итд. На медицинском факултету Београдског универзитета школује се изванредан број питомца, који су се обавезали да ће као лекари служити у војсци као санитетски официри.

БЕОГРАДСКИ МИР закључен је у Београду 18 септембра 1739 између Аустрије и Турске, уз посредовање Француске. По овом уговору, који је имао 23 члана, Турска је добила тврђаве Београд, Шабац, затим Србију и аустријску Влашку. По уговору, тврђаве су имале одмах да се поруше а непријатељства обуставе.

БЕОГРАДСКИ ПАШАЛУК обухватао је област од Дрине на западу до испод Ужица и Карановца, на југу до Сталаћа а на истоку до Пореча, а био је административно подручје под управом београдског паше. Од 1791 северна граница б. п. биле су дефинитивно Сава и Дунав. После Свиштовског мира (4 августа 1791 г.) а према примљеним обавезама, Турска је почела да уводи реформе у б. п., па је и јаничарима забрањен боравак у целом пашалуку, што је изазвало више борби (освајање Београда од стране Кара-Хасана, 1792 г. и напади Пазван-Огла). У борбама с јаничарима у београдском пашалуку учествовали су, поред редовне турске војске и Срби, који су помагали београдске везире. Међутим, 1799 г. јаничари су

почели да се враћају у београдски пашалук, па су 8 августа 1801 г. јуришем заузели и београдску тврђаву а 15 децембра исте године убили и везира Хаци-Мустафа пашу. Тада су власт у пашалуку узеле дахије, који су у целом пашалуку створили веома несносно стање, што је и изазвало устанак 1804 г.

БЕЊАЧА — види око.

БЕОЧИН, село у Срему, испод Фрушке Горе. Пошта, телеграф и телефон.

БЕРАНЕ, варош у Зетској бановини (3.319 ст.). За време балканског рата код Берана се водила борба између црногорских трупа, под командом Ђенерала Јанка Вукотића и турских, којима је командовао Темал-беј. Црногорска 4 дивизија, пошто је заузела Бијело поље, спустила се на Лим да нападне Беране са севера. Турци, 3 батаљона низама, 1000 других војника и још неколико мањих одреда, налазили су се на висовима северно од Берана. Град је био заштићен са неколико пољских утврђења. Ђенерал Вукотић је напао варош са две колоне. Непријатељи су се сукобили 15 августа увече. Лево турско крило погубљено је код Ђурђевих Ступова, па су га Турци у ноћи повукли ка Рожају. Црногорци, уморни, нису их гонили, већ су тек сутрадан ушли у Беране. Заробили су око 700 Турака, 15 топова и доста муниције.

БЕРАНЖЕ ПЈЕР-ЖАН, славни француски песник (1780—1857) назван „народни песник“. Његове војничке песме унете су у све антологије.

БЕРАТ, град у Албанији, налази се у плодном делу Албаније. За време Скендер-бега, био је утврђен. Код Берата су се водиле борбе за време офанзиве 1918 г.

БЕРБЕРИ, арабљанско племе и истоимена покрајина у Северној Африци.

БЕРБЕРСКИ КОЊ, врста коња семитског типа, источњачке расе, који се га-

је у Сахари. Добри су исто тако као и арапски.

Употребљују се у Француској за лаку коњицу.

БЕРВИК (BERWICK) ЖАН, француски маршал, пореклом из Енглеске (ванбрачни син краља Јакова II, рођ. 1671 г. а умро 1736 г.). Ратовао је у Угарској и код Будима је рањен (1688). Луј XIV. га је поставио за врховног команданта у Шпанији. Написао је неколико војних књига.

БЕРГМАН ТЕОДОР немачки проналазач нашега времена. Пронашао једну врсту аутоматског пиштоља. Постоји такође и митраљез аутоматски типа „Бергман“ модел 1902 год.

БЕРГ ФЕДОР (гроф), руски ђенерал (1794—1874 год.). Учествовао је у ратовима у Русији и Француској 1812-13 и 1814. г. Борио се против Киргиза 1822 г. и, као ђенерал, 1828-29 против Турака. 1861 г. био је гувернер Финске.

БЕРД, амерички адмирал, који је, као мајор 28, 29 и 30 јула 1927 г. прелетео Атлантски Океан из Америке у Европу. Познат је као истраживач јужног пола.

БЕРДАН, амерички артилериски ђенерал, умро 1893 г. Конструисао пушку, познату код нас под именом „берданка“.

БЕРДАНКА, врста пушке калибра 11 мм. која се пуни одстраг са по једним метком. Име носи по свом конструктору, америчком ђенералу Бердану. Српска војска је 1890 г. набавила из Русије 75.000 пушака система Бердан II (берданке). Овим пушкама је у то време била наоружана и руска војска. Карактеристика ове пушке: „спорометна, острагуша, жљевна, калибра 10,66 мм. са металном чауром. Затварач чепни обртни утврђивао се у сандуку наслоном управљача чепна на раме сандука. Кочила се повлачењем ударача затварачевог назад и отпуштањем полагао да запињача уђе у већи зарез на чепу са ког се не може окинути. Откочи се кад се уда-

рач повуче назад да запињача изиђе из већег задњег зареза и онда се полако пушта да запињача уђе у зарез предњи на ударачу. Бајонет је у виду бодалице. Нишан је са преклапачем и степенастим образима постоља, обележен од 200, 300, 400 итд. до 2000 метара. Пуњење црним барутом“. (Д. Влајић: „Наука о оружју“).

БЕРЕ, врста капе без сунцобрана, које употребљују француске алписке трупе.

БЕРЕБИСТЕ, краљ Дачана, савременик Цезаров и Аугустов. На обалама Бористене и Сормата задржао је Ските који су били прешли Танај.

Покорио је Тракију, Македонију и Илирију. Био је жртва завере док се спремао за поход на Рим.

БЕРЕ ЖОРЖ (BEURET) француски ђенерал (1803—1859). Ратовао је у Шпанији, у Алжиру, у Риму и учествовао у Кримском рату, 1859 г. погинуо је у битци код Монте Бела у самом почетку битке, док је командовао I бригадом.

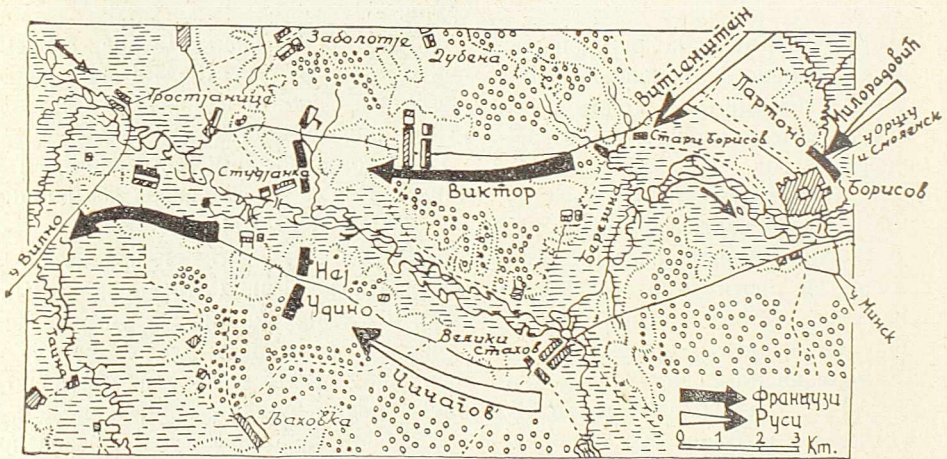
БЕРЕЗИНА, река у Русији, десна притока Дњестра, ток 629 км. Код Борисова Березину је прешао 1708 г. Карло XII а Наполеонова Велика армија од 26 до 29 новембра 1812 г., за време повлачења из Русије. 1920 г. на обалама Березине водиле су се жестоке борбе између польских и бољшевичких трупа.

Битка и прелаз преко Березине 1812 год. Крајем новембра 1812 год. Наполеон се гоњен Кутузовљевим трупама, журио да се дочепу Березине у намери да ову реку пређе код Борисова, где је постојао једини мост. Међутим, 22 новембра Наполеон је дознао да Чичагов на десној обали држи овај пролаз, док је Витгенштајн, на левој обали, запосео једини слободан пут. Ситуација је била веома тешка, чак скоро безизлазна. Срећом, Корбино је на три километра северно од Борисова открио једно место веома згодно за прелаз. Наполеон

је на ово место дошао 25 новембра и лично управљао радовима, на подизању два моста, под заштитом 30 топова и Корбиновљеве коњичке бригаде која је по потреби прелазила реку и заштићавала рад понтонирских трупа. Ове су, иако уморне и гладне, учиниле надчовечански напор, потстрекнуте личним примером Наполеона и официра из његовог штаба. Мост за прелаз пешака понтонири Французи, Италијани, Поља-

се, међутим, припремао да 28 новембра удари са свима снагама које су му стајале на расположењу на десну обалу, у заједници са Кутузовом и Витгенштајном. С леве стране обале Кутузов је послао коњицу у помоћ Чичагову, док је Витгенштајн напредовао на југу у правцу Борисова, да би с леђа напао Виктора.

Наполеонова заштитница, Портонова дивизија, која је остала код Борисова, до-

Битка на Березини

ци и Немци, израдили су за једно пре подне, 26 новембра, а други, за кола, у четири часа поподне истог дана. Преко моста је прво прешао корпус маршала Удиноа, који је заузео излазе из шума у правцу Борисова. У 4 часа прешла је и Удиновљева артилерија а остале групе почеле су да прелазе 27 новембра. Наполеон је прешао преко моста у 1 час по подне. Истог дана су италијанске трупе прешле преко реке и заузеле положаје око Студијанке. Око 4 часа по подне један одред Витгенштајновог корпуса приближио се Викторовој главној артилериској снази, која је штитила прелаз француских трупа, и укопао се у подножју Студијанке, али су га Италијани принудили да се повуче. Чичагов

била је, 27 новембра, наређење да се повуче на Студијанку и да пређе Березину, али се одред руског ђенерала Милорадовића, марширајући друмом Орха—Борисов, да би се састао с трупама Чичагова, одједном нашао између Викторових и Пertiновљевих трупа. Био је дан већ на измаку кад се дивизија ђенерала Портона, долазећи од Орха, сасвим приближила Чичагову, који је покушавао да се код Борисова пребаци преко моста. У међувремену, Витгенштајнова артилерија почела је да сипа паклену ватру на Викторове линије. Врло често погодци су падали и на мостове, што је још више створило забуну и страх код трупа. Кад је маршал Виктор увидео да не може да одбрани прелаз, одлучно

се на напад на руски центар. Његове трупе помогнуте јединицама које су се налазиле у близини, удариле су на руски центар и принудиле батерије које су тукле прелазе на повлачење. Док је пешадија јуначки нападала центар, коњица се пребацила на лево од руске артилерије, која се, због уског фронта и бокова на које је непријатељ жестоко ударао морала повући. У исто време Неј и Удино дају жесток отпор код Студијанке Чичагову. Сутрадан, око 7 часо-

у речи. Око 9 и по часова мостови су били порушени а ђенерал Ебле се повукао сав очајан што је на десној обали оставио десетине хиљада жртава. Руси су том приликом заробили око 10 хиљада људи, око 40 топова, све ђенералске кочије и један део касе, а Велика армија, преполовљена, продужила је напоран пут ка Вилни.

БЕРЕЗНА, варош у Совјетској Русији (Украјина), на Десни, притоци Дњепра (11.000 ст.).

Прелаз преко Березине

(Литографија од Адама)

ва изјутра, Виктор је прешао мостове. 29 новембра изјутра он је ђенералу Еблеу наредио да сруши мостове. Наређење је издато сувише рано, јер још доста француских трупа није прешло реку. Чим су видели мостове у пламену, неки француски одреди појурили су ка мостовима да покушају прелазак док мостови нису сасвим уништени, али, било је већ доцкан и многи су нашли смрт

БЕРЕНГВЕР ПЕТАР АЛКАНТАРА шпански официр и војни писац (1852 — 1900). Био је истакнути наставник у Војној академији. Између осталог написао је „Белешке из војне историје“ и „Ратна естетика“.

БЕРЕСФОРД ВИЉЕМ, енглески ђенерал (1768—1854). Ратовао је у источној и западној Индији, и суделовао у заузећу Рта Добре Наде. Заузео је Буенос

Аирес 1806 г. а касније је био принуђен да се повуче. Од 1816—20 био је врховни командант енглеске војске.

БЕРИ-БЕРИ, врста болести, која влада само на Далеком Истоку, Јужној Африци и у Бразилији, међу поморцима. Много се појављивала међу италијанским морнарима, као и међу јапанским.

БЕРИЛ је силикат алуминијума и берилијума. Стакластог сјаја. Налази се у стенама и наносима.

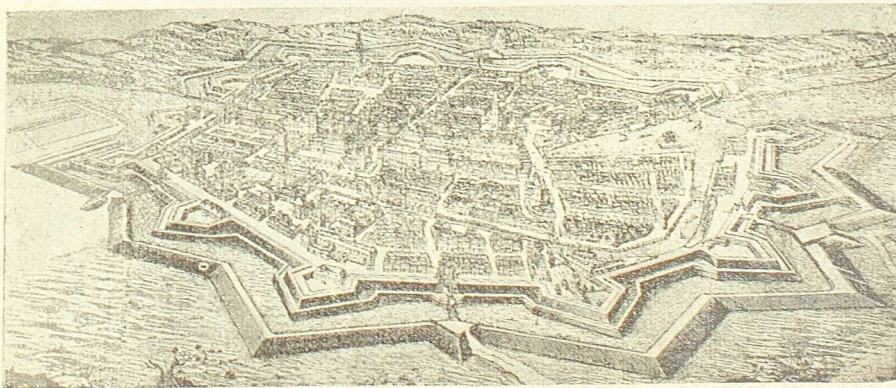
БЕРИЛИЈУМ (Ве) налази се само у једињењима, поглавито у минералу берилу. Бео, сјајан, лакши метал, сличан цинку. На ваздуху је постојан.

БЕРИСЛАВИЋ ПЕТАР, хрватски бан од 1513 до 1520 г. (рођ. око 1460 у Трогиру, умро 1520 у Пљешивици, између Кореница. Борио се с Турцима и победио их, 15 августа 1513 г. код Дубице, а због ове победе славили су га хрватски гра-

бро у рату за америчку независност против Американаца, као мајор, и међу последњим вратио се, 1783 г., у Енглеску. Прославио се заузећем Мартинике и Доминике (1809). Потом је био гувернер Барбадоса.

БЕРКХАЈМ ФРИДРИХ (барон) француски ђенерал (1775—1819), учествовао у свим ратовима свога времена, као и у заузећу Алсаса.

БЕРЛИН, варош у Немачкој, главни град покрајине Бранденбург и Немачке републике, (4.000.000 стан.). Налази се на реци Спреи, везан са Северним морем и Каналом Фридриха Виљема са Балтичким морем. Основан је, отприлике, за време Алберта II (1206—1220 г.). За престоницу Пруске прогласио га је Фридрих II 1701 г. Французи су га узели 1806 г. и у њему остали три године. 1878 г. одржан је у њему познати

Берлин

дови 1515 г. Турци су, међутим, победили Бериславића код Новиграда у Далмацији и напали на Јајце. 1518 и 1519 г. Бериславић је упао у Босну и дуже времена опкољавао Јајце. 1520 г. Турци су упали у Хрватску, плачкајући. Бериславић је покушао да брани земљу али је у једном окршају погинуо.

БЕРКВАЈТ (ВЕРСКВИТ) ЏОРџ енглески ђенерал (1753—1823). Борио се хра-

Берлински конгрес на коме су донета решења поводом „Источног питања“.

Од старих утврђења остали су само тврђава Шарлотенбург и тврђава Шпандау, где је увек остављано ратно благо, затим тврђава у Потсдаму.

Град је од 1593—94 био утврђен једном тврђавом а 1658 до 1683 појасом, по угледу на холандске градове.

БЕРЛИНСКИ УГОВОР потписале су

13 јула 1878 г. у Берлину Немачка, Аустрија, Енглеска, Француска, Русија, Турска и Италија, а њиме је успостављена аутономна трибутарна кнежевина Бугарска са хришћанском владом и народном војском а под сизеренитетом султановим, да не буде више турске војске у Бугарској а тврђаве да се поруше. Затим је, по одредбама овог уговора образована на југу Балкана провинција са називом „Источна Румелија“ са једним хришћанским гувернером и административном аутономијом, али под директном политичком и војном влашћу султана. Гувернера бира султан са пристанком сила потписница, а Турској је дозвољено да утврђује одређене границе. Даље је овим уговором овлашћена Аустро-Угарска да окупира Босну и Херцеговину, Црној Гори је призната независност а одређене су јој нове границе (чл. 26) а исто тако призната је и независност кнежевине Србије (чл. 34) и одређене су јој нове границе (види Србија). Берлинским уговором призната је исто тако и независност Румуније (чл. 43), а утврђени су и унутрашњи односи у Источној Румелији и на острву Криту.

БЕРМА, врста банкета у рововима и утврђењима који служи да спречи одроњавање грудобрана. Ширина јој је 0,5 до 1 м.

БЕРМАР, војвода од Септиманије од 820—844 г.

БЕРМИДА, (Бермидска острва) — архипелаг у Атлантском Океану, удаљен око 1000 км. од америчке обале, укупна површина свих острва око 30 км. Открио их је Бермиден 1522 г. Припадају Вел. Британији. Врло добро утврђена служила су савезницима као ратне базе, за време светског рата.

БЕРН, главни град истоименог швајцарског кантона, а од 1848 и главни град Швајцарске Конфедерације. Налази се на једној врсти полуострва, окруженог са

три стране реком Аара. Основан од Хелвећана, потпао је под римску власт и постепено бивао је немачки, бургоњски и франачки. 1191 г. Бертолд V. војвода од Церингена, краљев намесник, ту је направио тврђаву и опасао је јаким зидом. 1288 Рудолф, цар Аустријски, покушао је да варош заузме, али је одбијен од грађана који су били благовремено обавештени. 1353 год. Берн је ушао у швајцарску Конфедерацију. Данас варош Берн има 112.000 ст. а кантон 690.000 становника.

БЕРНАДОТ ЈОВАН, француски маршал а потом краљ Шведске, рођен у Поу, а умро у Штокхолму (1763—1844). Своју брзу војничку каријеру направио је за време француске револуције, најпре са Журданом и одликовао се код Флерија. После је прешао са Бонапартом у Италију. За време друге коалиције командовао је на Рајни, и по томе био министар рата. 1804 г. био је маршал, а 1806 командовао је корпусом, затим је постављен за принца од Монте Карла. 1810 г. примио је престо који су му понудили Швеђани по смрти Карла XIII и 1818 прогласио се за краља. Учествовао је у рату против Наполеона 1813 год. и одликовао се код Лајпцига.

БЕРНАР, војвода од Сакс-Вајмара, рођен у Вајмару (1604—1639), у тридесетогодишњем рату командовао, после Густава Адолфа, шведском војском.

БЕРНАР, син италијанског краља Пепина, 818 г. побеђен од свог ујака Луја, који га је ослепио.

БЕРНАР СИМОН, француски инжењерски генерал (1779—1830). Био је Наполеонов ађутант и учествовао у битци код Ватерлоа. 1814 отишао је у С. А. Д. и тамо организовао војску, и извршио утврђивање обала. Пошто је завршио те радове, вратио се у домовину 1830, када је престала револуција. Био је ађутант краља Луја Филипа а 1836 г. био је министар рата.

БЕРНЕР КРИСТОФОРА (барон), аустриски ђенерал (1650—1722). Служио је у артилерији и реорганизовао је. Командовао артилеријом за време турског опседања Беча (1683).

БЕРНОВИЛ ПЕТАР (маркиз), француски маршал (1762—1821). Служио је у Индији под Суфреном. Пошто се вратио у Француску у почетку револуције био је пуковник. 1792 г. произведен је за маршала. Одликовао се у битци код Волма, затим је био командант војске на Мозели, а потом се вратио у Париз и био министар рата 1793 г. Пошто се понова вратио на фронт био је од Аустријанаца заробљен. Наполеон га је поставио за амбасадора у Берлину и Мадриду.

БЕРОВО, варошица у Јужној Србији, изнад ушћа Беровске Реке (3275 ст. а Беровска општина 5.612 ст.). Привредно средиште за планинска села у Малешу. Има пошту, телеграф и телефон. Седиште начелника среза малешког.

БЕРСАЉЕРИ су нарочито извежбане јединице стрелаца у италијанској војсци. Прва јединица берсаљера формирана је пре 100 година. Први пук берсаљера формиран је у сардинско-пијемонтској војсци 18 јуна 1836 г. а по предлогу и упутствима Александра Ламармаре капетана у Гренадирској стражи. Берсаљери су данас додељени као посебни одреди свима италијанским пешадиским пуковима.

БЕРТА (Дебела Берта) назив који су Французи дали немачком далекометном топу, који је 1918 год. са даљине од 110 км. гађао Париз.

Берта је рађена у Шкодиним фабрикама у Пилзену. Конструисао ју је главни инжењер-конструктор тих фабрика Розенбергер. У ствари Берта је постала преправком старих, похабаних моринских топова од 38,1 см. чија је цев била дуга 17 м. У овакву цев, која је још проширена, уметнута је друга цев ка-

либра 21 см., а дужа од ње 13 м. Задњи крај јој је ојачан још једним огрточем. На предњи крај је навучена још једна глатка цев од 6 м. дужине. Додатком овог глатког дела цеви извукле су се две користи: напон барутних гасова је потпуно искоришћен те је повећана почетна брзина и зрно је добило већу правилност у лету. Целокупна дужина цеви износила је 36 м.

Затварач је остао као што је био код моринског топа.

Цев је постављена на лафет који има: колевку и доњи део лафета направљен од јаких челичних греда. За ограничење трзања имао је два цилиндра хидрауличне кочице са клипом и клипњачом. А повратник је био ваздушни и опружни.

Цео топ, који се превлачио возом, постављен је на нарочиту инсталацију, од којих је свега једна остала не порушена у близини Шато-Тијерија у Француској, а која је имала два спрата. Доњи спрат, направљен од челика и бетона, непокретан је, а горњи, који сачињава платформу, постављену на велике челичне кугле, и на коју се ставља топ, покретан је.

Зрно је прављено од никло-хромо-челика око 50 см. дужине, са једном врло запиљеном капом од челичног лима исто толике дужине. Тежина зрна је 100 кг. а барутног пуњења 300 кгр. Напон барутних гасова 3.000 атмосфера. Почетна брзина 1.500—1.600 м. Крајња брзина зрна 400 м. Додег 130 км. Теме путње 40 км. Зрно лети до те даљине 3 минута. Највећи део путање је на висини већој од 10 км. Гађање се врши са сталном елевацијом од 55°. Укупна тежина топа 140 тона.

Како се цев после 50 избачених метака кварила то је подешена да се може наново бушити и то на калибре: 23 и 26 см.

ЛИТЕРАТУРА

- Сава Грујић: *Операције Тимочко-моравске војске* (1901).
Д-г Владан Ђорђевић: *Српско-турски рат* (1901).
Коста Ђорђевић и Драгутин Живановић: *Војна географија*.
Д. Т. Симовић: *Тактика ваздухопловства*.
Ђ. С. Лукић, Драг. Пандуровић, К. М. Барјактаревић
П и М. Барјактаревић: *Тактички пошсејник*.
Дамјан Влајић: *Наука о оружју*.
Д. Влајић: *Артиљерија*.
Сава Микић: *Историја југословенског ваздухопловства*.
Драгољуб М. Динић: *Познавање наоружања*.
Мих. П. Радовановић: *Пољска фортификација*.
Гргур Ристић: *Трујна борбена тактика*.
Зденко Ј. Аљанчић: *Војна географија*.
Војин Максимовић: *Савремена врховна војна ујрава*.
Д-г Влад. Станојевић: *Историја рајних зараза*.
Д-г М. Радуловић: *Бојни отрови*.
Д. Влајић: *Савремено наоружање пешадије*.
Доб. Лазаревић: *Кримска војна*.
Лазар Љ. Милосављевић: *Тактика*.
Ж. Мишић: *Тактика*.
Гроф Јорк од Вартенбурга: *Наполеон као војвода*,
De Gaulle Charles: *Vers l'Armée de métier*.
Hanotaux Gabriel et Martineau Alfred: *Histoire des Colonies
françaises et de l'expansion de la France dans le Monde*.
Recouly Raymond: *Histoire de la grand guerre 1914—1918*.
Француска војна енциклопедија.
Италијанска војна енциклопедија итд. затим сви војни
закони, уредбе и правила.

ИЛУСТРОВАНА ВОЈНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА

уредништво и администрација: Београд, Теодосијева ул. бр. 2.
Годишња претплата 180, полугодишња 90, тромесечна 45 дин.
Власник и уредник *Боривоје М. Срећковић*, пешад. пуковник
у пензији, Соколска ул. бр. 5.

